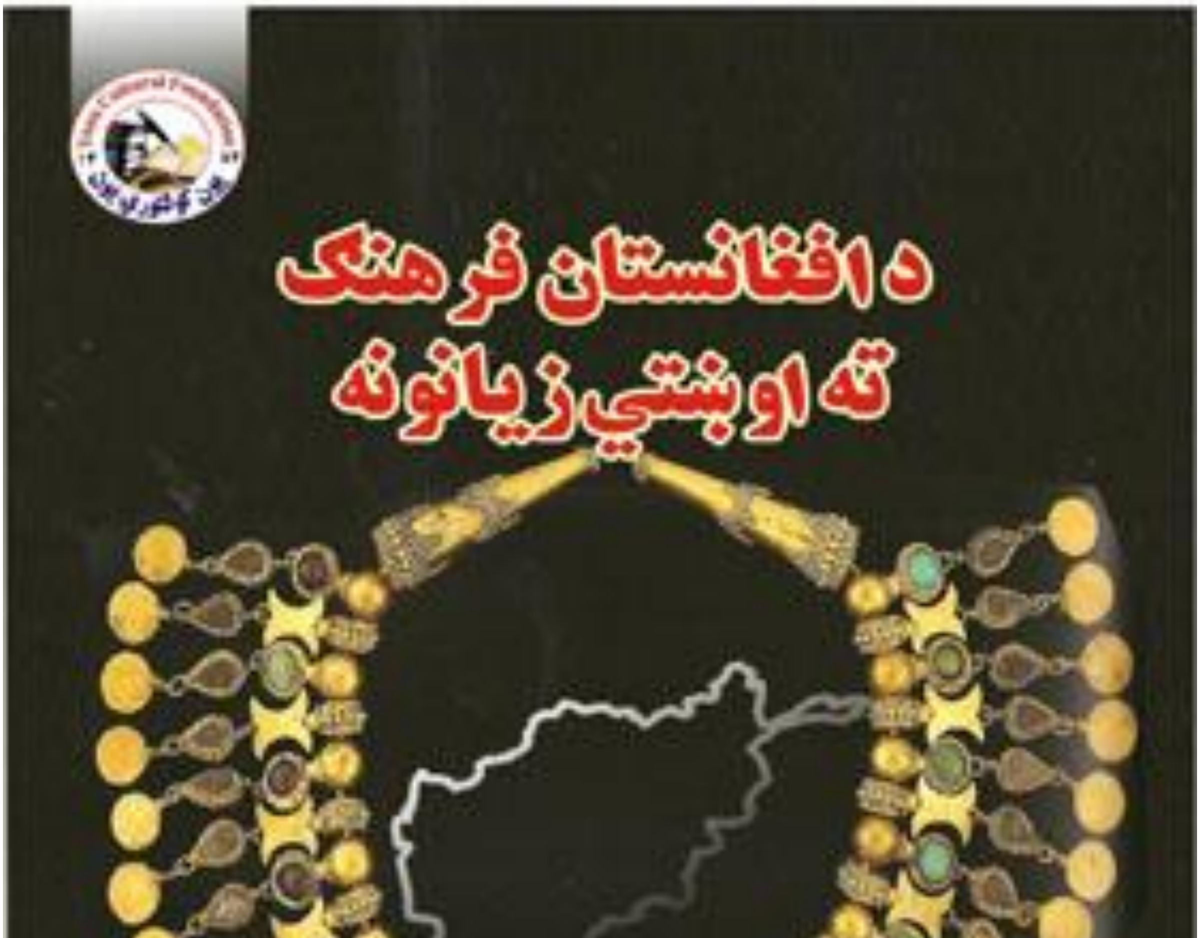

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

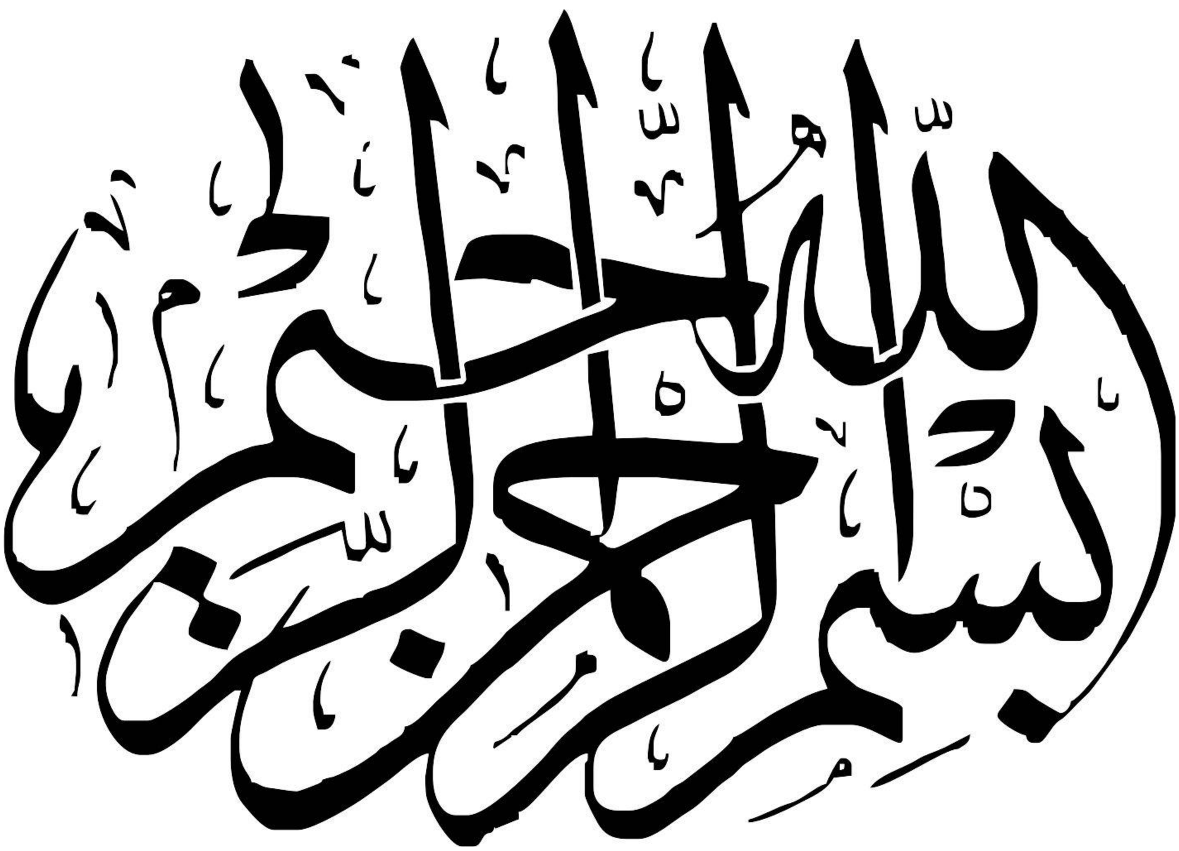

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د كتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

د كـتـــاب نـــــوم: د افغانستان فرهنگ ته اوښتي ژبانونه

ليــــكـــــــــــوال: پوهيالی محمد اسمعيل يون

خـــپــــرنــــــدوی: يون كلتوري يون

چـــــاپــشمــــېر: ۱۰۰۰ ټوكه

لــــومــــــړی چاپ: ۱۳۷٦ل كال

دويـــــــم چـــــاپ: ۱۳۸۷ل كال

د ليــــكـــــــوال پرلـه پسې نومره: (۱۱)

د خــــپـرنــــــدوی پرله پسې نومره: (۱۱)

كـــــــمــــــــپوزر: ضياءالرحمن ضياء

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دویم چاپ سریزه

دا اثر (د افغانستان فرهنگ ته اوښتي زیانونه) د افغانستان پر کلتوري شتمنیو د راغلي ناتار یو دردونکی داستان دی. زه (یون) ددې اثر لیکوال، ددې غمجن داستان یو عیني لیدونکی او کتونکی یم، پر هېواد او کابل باندې د جگړې په تول بهیر کې زه د خپل هېواد په غېږه کې پاتې شوی یم، څه چې تېر شوي او څه چې ما لیدلي، ټول نه، خو هغه څه چې زما قلم یې د لیکلو وس درلود، هغه مې لیکلي دي، په تېره بیا زموږ پر کلتوري شتمنیو راغلی ناتار.

کېدی شي نورو خلکو هم دا ډول مسایل لیکلي وي او یا یې ولیکي، خو هغه څه چې ما لیکلي د پېښو د یو عیني شاهد په توګه زما درد هم په کې منعکس شوی، نور به یې تر ما ډېر ښه تحلیلي، هر اړخیز او بشپړ ولیکي، خو کوم درد، چې له دې غملړلو پېښو ما اخیستی او کېدی شي قدرمن لوستونکي یې په دې اثر کې محسوس کړي، د نورو په دا ډول اثارو کې کېدی شي دا ډول درد احساس نه شي.

ما که همغه وخت په عملي صحنه کې دا یادښتونه نه وای لیکلي، نو کلونه وروسته، چې پر بدو پېښو نورې ناوړه پېښې زیاتې شوې، خدای خبر چې بیا به مو ددې مجال پیدا کړی وای، چې داسې څه ولیکم او یا هم هغه درد او سوز چې په عملي صحنه کې سړي ته رسي، هغه دې تر پېښو ډېره موده وروسته هم په همغه شان پاتې شي. دا اثر له نن څخه یوولس کاله دمخه پر (۱۳۷٦)ل کال په پېښور کې د ازاد افغانستان د لیکوالو ټولنې (وفا) له خوا چاپ شو. تر هغه وروسته د طالبانو په واکمنۍ کې د افغانستان فرهنګي شتمنیو ته نور زیانونه هم واړول شول، چې پر هغو باندې زما په نورو بېلابېلو لیکنو کې بحث شوی دی، لکه په بامیانو کې د بودا تاریخي مجسمو نړول او نور. دا ډول زیانونه زما په یو بل اثر (کلتوري یون) کې کتلای

شئ، خو په دې اثر کې اکثره هغو زیانونو ته ګوته نیول شوې، چې د طالبانو تر واکمنۍ دمخه بیا تر ۱۳۵۷ل کال پورې په بېلابېلو پړاونو کې زموږ فرهنګي شتمنیو ته اوښتي دي، نو ځکه مې په دې اثر کې کمونې او زیاتونې ضرور ونه ګڼلې او د همغه وخت د یو تصویر په توګه مې همداسې پرېښود. زه نور پر دې غمجن داستان څه ویل نه غواړم، د لومړي چاپ په برخه کې د ازاد افغانستان د لیکوالو ټولنې (وفا) له مشر پروفیسور رسول امین او همدارنګه سرمحقق زلمي هېوادمل څخه ډېره مننه کوم، چې ددې کتاب د لومړي چاپ زمینه یې برابره کړه. دغه راز له ګران ورور ښه شاعر عبدالغني هاشمي او اسد دانش ساپي مننه کوم، چې لومړي دا اثر وژباړه او دویم چاپ کړ. د قدرمن مشر ورور جنرال صیب شېرمحمد کریمي هم ډېر قدرداني کوم، چې دا اثر یې انګلیسي ته وژباړه، که څه هم ددې اثر انګلیسي ژباړه لا تراوسه چاپ شوې نه ده، خو هیله من یم چې یو وخت چاپ شي. درانه لوستونکي ددې اثر لوستلو ته رابولم.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فرهنګي مینه او درناوي

محمد اسمعیل یون

ارګ- د جمهوري ریاست ودانۍ

۱۳۸۷ل کال د کب ۲۷مه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د ۱۳۵۷ل کال د ثور پر ۷مه نېټه په افغانستان کې سیاسي بې ثباتي پیل شوه. له سیاسي کړکېچ سره یوځای پوځي اړودوړ هم پیل شو او خبره خونړیو جګړو ته ووته. د ۱۳۵۸ل کال د جدي پر ٦مه نېټه روسانو د ټولو نړیوالو قوانینو خلاف پر افغانستان مستقیم یرغل وکړ. افغان ولس سم له لاسه د هغو پر ضد ملي او اسلامي پاڅونونه پیل کړل او ټول هېواد د اور او سکروټو په اور غورځوونکي غره واوښت. په نتیجه کې په سوونو ملیونه ټنه چاودېدونکي مواد زموږ د هېواد پر غرو رغو، کلیو او بانډو استعمال شول. دې جګړې عموماً د لویو ښارونو له منځ څخه لرې شان لرې په کلیو او بانډو کې دوام وموند او د جګړې په ترڅ کې دا امکانات برابر شول، چې پردي یرغلګر په شعوري او کورني مخالفین په نا شعوري ډول د هېواد د ژوندانه بېلابېلو ډګرونو ته زیانونه واړوي. داسې پېښ شول هغه ناوړه نیتونه چې لرې او نږدې ګاونډیو دښمنانو زموږ د هېواد په باب لرل افغانانو هم د هغو په عملي کولو کې، په یوه نه یو ډول برخه واخیسته، دا چې څوک په دې برخه کې زیات مجرم وو او د چا په لاس دا غمیزه دومره اوږده شوه، دا یو بېل بحث دی، خو په هر ډول او هره بڼه چې وو زموږ د ټولنې د ښېراز ژوند پانې یې ورژولې او هېواد یې له ستر ناورین سره مخامخ کړ. افغاني ټولنې ته چې کوم زیانونه اړول شوي، هر یو پر خپل ځای د زیات درد او غمونو سبب شوي دي. په دې کې د افغاني ټولنې فرهنګي زیان هم د زیاتې اندېښنې وړ دی. هغه وخت چې جګړه له ښارونو د باندې روانه وه، نو هغه فرهنګي شتمني چې په کلیوالي سیمو او له لویو ښارونو څخه په لرې پرتو سیمو کې موجوده وه، هغه د جګړې د دواړو غاړو له خوا په شعوري او ناشعوري ډول له منځه یوړل شوه، خو کله چې د یوې بلې سنجول شوې توطیې له مخې د ۱۳۷۱ل کال د ثور پر ۸مه نېټه د کابل رژیم ظاهري بڼې ته بدلون ورکړای شو، نو خبره تر بدو بدتره شوه. مختلفې وسله والې ډلې د هېواد بېلابېلو ښارونو ته وردننه او پر جګړو اخته شوې. هغه شتمني چې له تېرو جګړو څخه یوازې په ښارونو کې خوندي پاتې وه، اکثره برخه یې لوټ او تالان شوه. فرهنګي شتمني چې زیاته برخه یې په ښارونو کې وه تر بېلابېلو دردوونکو ناتارونو لاندې راغله، اکثره برخه یې یا چور او یا هم د اور د لمبو په څپو کې وسوځول شوه. هر کله چې به په یوه فرهنګي مرکز کوم طاعون خورېده، نو زموږ د هېواد د فرهنګیانو له زړونو به لمبې جګېدلې، ان خبره تر دې هم راورسېده، چې د هېواد اکثره فرهنګي شتمني او مرکزونه یو په بل پسې له منځه یوړل شول. څرنګه چې زموږ هېواد له فرهنګي پلوه دومره غریب او بې شتو نه و، لکه څنګه چې په اقتصادي ډګر کې ساتل شوی دی. ددې اثر د لیکلو یوه اساسي وجه دا هم ده، چې لوستونکو ته، لکه چې څرګنده ده نوره هم څرګنده شي، چې زموږ هېواد له فرهنګي پلوه غریب نه و، خو لکه د اوس په شان هر وخت جګړې د دې سبب شوي، چې زموږ د هېواد فرهنګي شته لوټ شي. زه د فرهنګ یو مینوال او لېوال د هېواد پر فرهنګ باندې د ډول ډول راغلیو اوسنیو ناتارونو شاهد وم او ددې رسالې ځینې بحثونه زما د خپلو سترګو لیدلي حال کیسې دي. د دې رسالې مقصد دا هم دی، چې د هېواد فرهنګي زیانونه په ګوته شي او په راتلونکي کې د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواد ځيرک او با درده فرهنګيان او پر هېواد او کلتور مين واکمن د هغو د بيا رغونې په فکر کې شي. که په دې رسالې کې پورتني هدفونه تر يوه حده پوره شوي وي، نو دا به زما د زړه د تسکين لپاره يو درمل وي.

په ډېره مينه

پوهيالی محمد اسمعيل يون

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۱)) ښوونځي

کله چې د افغانستان دا تېره ۱۹ کلنه جګړه پیلېده، نو لومړی او اساسي ګوزار یې د ښوونې او روزنې پر موسسو و.

د روسانو یرغل او په هېواد کې د ګرمې سیاسي، عقیده یي او ملي جګړې پیل د دې زمینه برابره کړه، چې پر ښوونځیو او نورو روزنیزو بنسټونو مستقیم او نا مستقیم ګوزارونه وشي.

د افغانستان د نورو ملي شتمنیو او ودانیو ترڅنګ ښوونځیو ته هم دومره زیانونه واړول شول، چې ان ویلای شو له هېڅ بلې برخې سره د پرتلې وړ نه دي.

تر جګړې دمخه لومړنی ګوزار، چې ښوونځیو ته متوجه شو، هغه په تعلیمي او تحصیلي نصاب کې منفي بدلون راوستل و. پر ۱۳۵۷ل کال، چې د سردار محمد داود خان جمهوري نظام ړنګ کړای شو، نو د ټولنې په نورو ډګرونو کې د ژورو بدلونونو ترڅنګ د زده کړې په نظام کې هم په فوري ډول لاسوهنه پیل شوه او په لکونو ټوکه نوي تعلیمي، تحصیلي کتابونه په ډېر درانه لګښت له سره چاپ شول. سره له دې چې په نوموړي واټن کې هېواد ورځ پر ورځ له زیاتو ستونزو او ډول ډول اقتصادي، سیاسي او پوځي کړکېچونو سره مخامخېده، خو واکمنو تر خپل ټاکلي اند لاندې کوښښ کاوه، پر ښوونځیو، پوهنځیو او د زده کړې نورو اکثرو روزنځیو باندې خپل کنټرول او څارنه جاري وساتي. د ځینو ښوونځیو د ړنګېدو له پیل شوي بهیر سره سره، د یو شمېر نویو ښوونځیو د جوړولو کارونه هم پیل شول، خو څرنګه چې د زده کړې مرکزونه د یو سیاسي فکر تر کنټرول لاندې وو، نو د زده کوونکو او محصلینو د زده کړې ټاکلی او یاد وړ وخت د سیاسي غونډو او مارشونو پر جوړولو تېرېده. ((ګوندي لومړني سازمانونه)) چې په هر ښوونځي، پوهنځي او روزنیز مرکز کې یې جلا جلا څانګې درلودې، د پوره واک او ځواک څښتنان وو، په روزنځیو او نورو پوهنیزو چارو او بهیر کې یې له خپلې هیلې سره سم وقفه او بندیز راوستلای شو. د همدې ډول وقفو په ترڅ کې په اټکلیز ډول که لږ تر لږه هره ورځ د هر زده کوونکي له هرو شپږو درسي ساعتونو څخه یو ساعت وخت ضایع شوی وي، په ټولیز ډول به په یاد شوي واټن کې د ټولو زده کوونکو په ګډون د اټکل له مخې تر (۱٦٦٥ سوه زره) درسي ساعتونو څخه زیات وخت ضایع شوی وي. (۱)

د ۱۳٥۸ل کال د مرغومي پر شپږمه نېټه روسانو د ټولو نړیوالو مدني او بشري قوانینو خلاف د افغانستان پر خاوره مستقیم یرغل وکړ او د ۸٥زره (۲) کسیز لښکر په زور یې خپل ګوډاګیان پر کابل مسلط کړل.

دغې ډلې د افغاني فرهنګ خلاف د نورو ګنو هڅو ترڅنګ په تعلیمي نصاب کې د بدلون هڅه وکړه، د زده کړې په سیستم کې یې نوي مضامین ځای او په تدریج سره یې د هغو مضامینو د محتویاتو پر کمښت پیل وکړ، چې دوی ته یې ذهني او فزیکي خطر راولاړولای شو. ځینو درسي کتابونو ته بدلون ورکړای شو او ځینې نور یې په خپله خوښه ورزیات کړل. په ټولو فرهنګي مرکزونو کې د روسي مشاورینو شتون حتمي خبره وه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر دولتي او روزنيز مرکز کې ((د شوروي دوستۍ خونه)) په نوم يو کلتوري مرکز جوړ شو. روسي ژبه په تعليمي او تحصيلي نصاب کې شامله او هڅه وشوه، چې د انگليسي ژبې ځای ورکړای شي. د روسانو د شتوالي پر وخت د تعليمي نصاب د بدلون په نتيجه کې يو ځل بيا د ملت پر اوږو دروند مالي لگښت پرېوت. کله چې د روسانو او د هغو د پلوي حکومت پر ضد په ټول هېواد کې ملي او اسلامي سراسري جگړه پيل شوه، نو هغه ښوونځي او فرهنگي مرکزونه چې د حکومت له واکه وتل بيا پر بل ډول ناتار اخته کېدل. تنظيميانو په دې پلمه، چې ښوونځي د دولت ملکيت کې حسابېږي او دوی د روسانو او حکومت پرضد جگړه کوي، د ښوونځيو په سېزنې او ړنگونې يې لاس پورې کړ. شايد ددې تر شا داسې ناوړه توطيه گر لاسونه موجود وو، چې ښوونځي ټول ختم کړای شي او ټولنه بېسواده شي او په دې ډول د جگړې لپاره خام مواد (بشري قوه) زياته شي. ځکه چې نالوستي کسان د عقيدې تر چتر لاندې هر ډول قربانۍ ته حاضرېږي. هر کله چې به يوه سيمه د تنظيمونو لاس ته ورغله، نو له ښوونځيو به لوگي پورته کړای شول. په پايله کې به د جگړه ځپلو سيمو اکثره هغه ښوونځي چې له يوه لاس نه بل ته لوېدل، له منځه يوړل شول او دا کار د هېواد په اکثرو سيمو کې ترسره شو. د ښوونځيو د ړنگونې او سېزنې عملي او دروند بار د تنظيميانو پر اوږو پروت دی او دا مسووليت تر زياته حده د دوی پر غاړه دی، خو د پردې تر شا کېدی شي نور غرضونه او لاسونه موجود وو. پايله دا شوه، هغه ښوونځي چې په کليوالي او اطرافي سيمو کې موجود وو، د هغو ډېر زيات شمېر له منځه يوړل شو. ((پر ١٩٧٦م کال په افغانستان کې ١٩١٢ کليوالي، ١٥١٧ ابتدايي، ٥١٢ متوسطې، ١٩٧لېسې، ١٩ ديني مدرسې او ١٧ مسلکي ښوونځي موجود وو)). (٣)

د ښوونې او روزنې وزارت د يوې خپرونې له مخې پر ((١٣٦٩ل کال د عمومي زده کړو د ښوونځيو شمېر ١٤٠١ و، چې له هغې جملې څخه ٣٤٤ لېسې، ٤٨٠ منځنې ښوونځي او ٥٧٧ يې لومړني ښوونځي وو. په هغوی کې ٩٠٩٨٧٠ تنو زده کوونکو لوست کاوه.)) (٤)

غالباً دا ښوونځي به په هغو سيمو په ځانگړې توگه په لويو ښارونو کې پاتې وو، چې تر دې وخته لا د تنظيمونو تر واک لاندې نه وو راغلي.

کله چې پر ١٣٧١ل کال د تنظيمونو يوه ډله له روسانو سره د پټ سازش او د حاکميت په دننه کې سمتي، قومي او سيمه ييز فکر ته د ځينو د متمايلو اشخاصو د ښکاره ائتلاف په نتيجه کې کابل ته رادننه کړای شوه، هغه څه ترسره شول چې د کولو نه وو.

کله چې د هېواد په اکثرو ښارونو او له هغې جملې نه په کابل ښار کې ستر بشري ناورين پيل شو، په ښارونو کې له تېرو ناخوالو پاتې فرهنگي او ملي شتمنۍ د اور تر ستوني تېره شوه. د ټول هېواد په کچه ٣٥٠٠ (٥) ښوونځي ړنگ او وسېزل شول. که په هر ښوونځي کې ١٠٠٠ تنه زده کوونکي پر درس بوخت وای، نو مجموعي شمېر به يې (درې نيم مليونه تنه) شوی وای او که لږ تر لږه له هر ښوونځي څخه ٥٠ تنه فارغ شوي وای، نو د يو کال د فارغانو شمېر

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

به (یو سل او پنځه اویا زره تنه) وای او که له هرو پنځو تنو څخه یو تن د لوړو زده کړو امکان پیدا کړی وای، نو پر یو کال به مو لږ تر لږه پنځه دېرش زره تنه د لوړو زده کړو محصلین درلودل او که دا بیا په تېرو ۱۷ کلونو کې ضرب کړو (نو له پنځه سوه او پنځه نوي زره) تنو سره مساوي کېږي. یانې تقریباً په هرو دېرشو تنو کې به یو تن د لوړو زده کړو خاوند وای. که یوازې د دولسمو ټولګیو د اټکلیزو فارغانو شمېر په پام کې ونیسو، نو تر دوو ملیونو تنو څخه زیاتېږي، یانې که جګړه نه وای او یا دا اوسني لوستي کسان هم په پام کې ونیسو، نو په هرو شپږو او یا اوو تنو کې به یو تن د لیک او لوست خاوند وای. (٦) په داسې حال کې چې اوس مونږ په سلو تنو کې پنځه تنه باسواده کسان هم نه لرو.

دا خو د ښوونځیو معنوي زیان و، دغه راز د یادو شویو ښوونځیو د ودانیو مالي لګښت هم تر سوونو ملیونو ډالرو څخه زیات اټکلېدای شي.

کله چې د تنظیمونو او ملحدینو بېلابېلې ډلې په کابل ښار کې پر جګړه اخته شوې، نو یوازې په څو لومړنیو ورځو کې د کابل ښار ښوونځیو ته د اړتیا وړ لومړنیو موادو له درکه ۱۵ ملیونه امریکایي ډالره زیان واړول شو. (۷) د ټول زیان د اټکل کچه ډېره زیاته ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۲)) د لوړو زده کړو مرکزونه

په افغانستان کې د لوړو زده کړو عملي پیل له ۱۳۱۱ل کال راهیسې شوی، پر همدې کال په کابل کې د طب پوهنځی جوړ شو، چې د کابل پوهنتون زړی یې کېښود. (۸) سره له دې چې تر دې دمخه هم په افغانستان کې د عصري او لوړو زده کړو لپاره نظرونه او فکرونه موجود وو، خو د لوړو زده کړو په برخه کې د واکمنو هڅې او نظرونه بریالیتوب ته نه وو رسېدلي.

تر ۱۳۱۱ل کال راهیسې په هېواد کې د لوړو زده کړو بېلابېل مرکزونه جوړ شول. د کابل پوهنتون تر تاسیس وروسته پر ۱۳٤۲ل کال په جلال اباد کې د طب پوهنځی جوړ شو، پر ۱۹٦۷م کال په کابل کې د پولیتخنیک انستیتوټ جوړ شو، چې بېلابېل پوهنځي یې درلودل. (۹) دغه راز په حربي او عسکري برخه کې حربي او هوايي پوهنتونونه جوړ شول او هم د پولیسو او تخنیک اکاډمۍ تاسیس شوې .

د ۱۹۷۵- ۱۹۷٦م کال د یو رقم له مخې په ټول هېواد کې ۱۰ دارالمعلمینونه او د لوړو زده کړو ۱٤ موسسې موجودې وې. (۱۰) تر دې وروسته بیا هم یو لړ نورې موسسې جوړې شوې. پر ۱۹۷۷م کال یوازې د دارالمعلمینونو شمېر ۱۵ ته رسېده. (۱۱) له ۱۳۵۷ل کال څخه تر ۱۳۷۱ل کال پورې بیا هم د لوړو زده کړو لپاره ځینې پوهنځي او پوهنتونونه جوړشول، لکه د بلخ، هرات او کندهار پوهنتونونه، د اجتماعي علومو او پیداګوژۍ انستیتیوتونه او ځینې نور، خو له دې سره سره بیا هم په هېواد کې لوړو زده کړو هغسې چې لازمه وه، مناسبه وده ونه کړه. پر ۱۳۵۷ل کال د هېواد د لوړو زده کړو پر موسسو باندې یو فکري سیوری او کنټرول خپور او حاکم شو. هغه چا چې د حاکم فکر مخالف حرکت ته لمن وهله په زغرده له منځه وړل کېدل، په همدې وجه د لوړو زده کړو د موسسو یو شمېر پوهان یا په زندانونو کې واچول شول، یا مهاجر شول او یا هم د ژوند له نعمت نه بې برخې شول. د لوړو زده کړو د موسسو پر علمي ساحې سیاسي فضا خپره شوه، سیاسي غونډې، میټنګونه او مارشونه د درسي چارو د اخلال او تم کېدو اساسي وسیلې شوې. کله چې روسان او ګوډاګي یې راغلل، نو بیا هم دې لړۍ دوام وکړ او په ځینو ځایونو کې لا ګرمه شوه. د پوهنتونونو او د لوړو زده کړو د نورو موسسو په نصابونو کې د بدلون هڅه وشوه او یو زیات شمېر نوي کتابونه چاپ او محصلینو ته د تدریس لپاره وړاندې شول. (۱۲) د داسې فکر او ایدلوژي د تبلیغ لپاره هڅه وشوه، چې زموږ د ټولنې کلتور او فکر ورسره پوره مخالفت درلود.

د دوکتور نجیب الله د حاکمیت پر وخت هڅه وشوه، چې په تدریجي ډول پوهنتونونه او د لوړو زده کړو نور روزنځایونه خپل اصلي مسیر ته وروګرځول شي، خو دا داسې وخت و، چې د نړۍ د لوړو زده کړو له اکثرو موسسو سره د هېواد د لوړو زده کړو د مؤسسو هغه پخواني روابط شلېدلي وو او نه د دوکتور نجیب الله د حکومت بقا یقیني وه او نه هم د هغه د حکومت اقتصاد ددې جوګه و، چې د لوړو زده کړو مؤسسې دې بېرته خپل تېر کیفیت ترلاسه کړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو بیا هم په ټولیز ډول له ۱۳۵۷- ۱۳۷۱ل کال پورې د پوهنتونو او د لوړو زده کړو د نورو مؤسسو فزیکي جوړښت روغ و، یوازې د فکر او د درس د میتود مساله پوره مطلوبه نه وه، خو کله چې پر ۱۳۷۱ل کال په کابل کې یو منفي بدلون راوستل شو، نو هر څه له کنټروله ووتل. ان ځینو هغو کسانو، چې د کابل د لوړو زده کړو په مؤسسو کې یې زده کړې کړې وې له هغو څخه مورچلې جوړې کړې او دومره توغندي، درنې او سپکې ګولۍ یې پرې وورولې، چې په نړۍ کې به یې ساری پیدا نه شي. په نتیجه کې نه یوازې په کابل ښار، بلکې په ټول هېواد کې د لوړو زده کړو کوم مرکزونه چې د تېرو جګړو له ناخوالو جوړ پاتې وو، یو په بل پسې ړنګ او وسېزل شول، وسایل او وسایط یې لوټ او تالان شول. دلته به موږ د کابل پوهنتون، د کابل طب دولتي انستیتوت او د کابل پولیتخنیک انستیتیوت د بېلګې په توګه راوړو او په نورو به په مجموعي ډول خبرې وکړو:

۱-کابل پوهنتون:

کابل پوهنتون په افغانستان کې د لوړو زده کړو تر ټولو لویه اوستره موسسه ده. د دې موسسې د بنسټ ډېره پر ۱۳۱۱ل کال (۱۹۳۲م) کال د (طب پوهنځي) په جوړلو سره کېښوول شوه. پر ۱۳۱۷ل کال د حقوقو پوهنځی جوړ شو، پر ۱۳۲۱ ل کال د علومو پوهنځی او پر ۱۳۲۳ل کال د ادبیاتو پوهنځی جوړ شو. پر ۱۳۲۵ل کال د هغه وخت د دولت له خوا یو فرمان صادر شو او د هغه ترمخه کابل پوهنتون رسماً په همدې نامه ونومول شو او نومړو څلورو پوهنځیو یو ځای په کې پر تدریس پیل وکړ.

د پوهنتون په چوکاټ کې پر ۱۳۳۰ل کال د شرعیاتو، پر ۱۳۳۵ل کال د انجنیري او زراعت، پر ۱۳۳٦ل کال د اقتصاد، پر ۱۳۳۸ل کال د فارمیسي، پر ۱۳٤۰ل کال د وترنري، پر ۱۳٤۱ل کال د تعلیم او تربیې او نورو پوهنځي یو په بل پسې جوړ شول.

خو پر شپېتمو کلونو د پوهنتون په چوکاټ کې د ښکلو هنرونو، ژورنالیزم، ځمکپوهنې او د اجتماعي علومو پوهنځي نوي جوړ شول، د شرعیاتو پوهنځی چې د شپېتمو کلونو په وروستیو کې ترې د اسلامي څېړنو پوهنتون جوړ شوی و، پر ۱۳۷۳ل کال بېرته د پوهنتون جز شو. کابل پوهنتون ١٤ پوهنځي او ٦٢ ډیپارټمنټونه لري. یو وخت کابل پوهنتون د کوبالت، د لمر انرژۍ څېړنو مرکز او د کرنې د څېړنو یو فارم درلود.

د کابل پوهنتون د پخواني رئیس پوهاند سید امیرشاه حسن یار د څرګندونو له مخې د ((۱۳۷۱ل کال په لومړیو کې په کابل پوهنتون کې ۵۲۵ تنه استادان پر تدریس بوخت وو)) او بیا دې شمېر د وخت په تېرېدو سره بدلون موندلی دی، ورځ پر ورځ د استادانو شمېر کم شوی دی.

د درې کلنو جګړو په اثر د زده کړې اتاقونو، لابراتوري تجهیزاتو مجهزې چاپخونې، سامان او فرنیچر، د لیلې سامان او وسایل، کفتریا او د څېړنو مواد او سامان یا په بشپړ ډول او یا نسبي توګه له منځه وړل شوي دي. د پوهنتون رئیس د یوې مرکې له مخې ((د دې زیانونو لومړنۍ ټاکل شوې خساره ۵۰ ملیونه ډالره اټکل شوې ده. پر هره ورځ

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر محصل د پنځوسو درسي ساعتونو او په اوونۍ کې د دېرشو ساعتونو ضایع کېدل او په دوو اکاډمیکو کلونو کې د اتلس میاشتني تلف شوي وخت پر اساس له لس زرو څخه د زیاتو محصلینو تلف شوی وخت تر ۲۱ ملیونو درسي ساعتونو څخه زیاتېږي)).

یانې کابل پوهنتون د یوویشتمې پېړۍ د تمدن له کاروان څخه ۲۱ ملیونه ساعتونه وروسته پاتې شوی دی. له دې پرته د پوهنتون مرکزي کتابتون، د ښکلو هنرونو د پوهنځي ګالري او د علومو پوهنځي موزیم له منځه وړل شوي دي. ددې فرهنګ لوټونې معنوي ارزښت په مادیاتو اټکل کېدی نه شي. په حقیقت کې په ځینو برخو کې ددې ولس د فرهنګ د حال رابطه د هغې له وياړلي ماضي سره پرې شوې ده.

سره له دې چې د پوهنتون ټول پوهنځي یا په بشپړ او یا هم په نسبي ډول تخریب شوي، خو په دې کې بیا د فارمیسي پوهنځي درې پوړیز تعمیر تقریباً په بشپړ ډول تخریب شوی دی، د علومو او وترنرۍ پوهنځیو ودانۍ په سلو کې شپېته زیانمنې شوي، د مرکزي لیلیې یو وینګ هم بشپړ تخریب شوی او لیلیې ته نور هم زیات زیان اړول شوی دی. د کرنې پوهنځي د ودانۍ چت په سلو کې پنځوس تخریب شوی، په مجموعي ډول هېڅ داسې ودانۍ نه شته، چې زیان یې نه وي زغملی. دغه راز د اوبو او برېښنا سیستم او هم د ټلېفون شبکه تقریباً په بشپړ ډول له منځه وړل شوي دي. د نجونو لیلیه چې پر ۱۳۵۷-۱۳۷۱کلونو په ډېر عصري سیستم او له اوسني نرخ سره د ملیونونو ډالرو په ارزښت او لګښت جوړه شوې وه، په بشپړ ډول سېزل شوې او تخریب شوې ده.

د پوهنتون په مرکزي کتابتون کې د ۱۳۷۱ل کال په لومړیو کې (یوسلو پنځوس زره عنوانه) بېلابېل او په بېلابېلو ژبو علمي، ادبي، سیاسي، تاریخي، هنري او نور مهم کتابونه موجود وو. پنځه سوه عنوانه علمي ژورناله، اووه زره عنوانه مونوګرافونه، تحقیقي رسالې او کتابونه (د افغانستان پېژندنې په برخه کې) د جرایدو او مجلو شپږ سوه کلکسیونه د (میرعماد) د اووه قلمه او اته رنګه قرآن کریم په ګډون دوه زره پنځه سوه خطي نسخې، د بهزاد میناتوري اثار او نور موجود وو.

تر جګړو وروسته د کابل پوهنتون په مرکزي کتابتون کې یوازې شل زره عنوانه کتابونه پاتې وو او نور ټول یا لوټ شوي او یا د اور تر کومې تېر شوي دي.

د پوهنتون مرکزي کتابتون نه یوازې د استادانو او محصلینو لپاره یو څېړنیز مرکز و، بلکې له بهر څخه هم ځینې څېړونکي دې کتابتون ته د څېړنې لپاره راتلل. کابل پوهنتون چې د نړیوال ارزښت او اتوریتې درلودونکی دی او د یونسکو د پوهنتونونو په زرغون کتاب کې یې نوم ثبت دی، یو وخت د اتومي انرژۍ د څېړنو مرکز، د لمر د انرژۍ، د دارالامان د څېړنیز مرکز او د کتابونو د چاپ لپاره د مجهزې چاپخونې درلودونکی و، یو وخت یې ۱٤ عنوانه بېلابېلې مجلې چاپولې او تر ۱۳۷۱ل کال دمخه د استادانو تر ۱٦۰ عنوانو څخه زیات علمي او مسلکي درسي کتابونه په همدې چاپخونه کې چاپ شوي دي. (۱۳)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ -د کابل طب انستیتیوت:

په کابل کې تر ۱۳۷۱ل کال وروسته د تنظیمي او خپلسرو جګړو په ترڅ کې د هېواد زیات شمېر فرهنګي، اقتصادي او ټولنیزې موسسې ړنګې شوې.

د کابل طب انستیتیوت هم د دې جګړو له امله درانه زیانونه زغملي دي. د مالي زیان ترڅنګ یې د علمي زیان خبره هم د زیاتې اندېښنې وړ ده.

د جګړې په موده کې د محصلینو درسونه یا په نیمه او یا په بشپړ ډول ودرول شوي وو. که د محصلینو د شمېر په تناسب د درسي ساعتونو شمېر په پام کې ونیسو، نو په مجموعي توګه به نومړې انستیتیوت ته شاوخوا لس ملیونه درسي ساعتونه زیان اوښتی وي.

د طب انستیتیوت د هغه وخت، جنسي مدیر ښاغلي محمداصف وویل: ((سره له دې چې انستیتیوت ته د ټولو رسول شویو زیانونو دقیق شمېر خورا ګران کار دی، خو بیا هم په اټکلیز ډول د زیانونو اندازه څه نا څه لګېدی شي. په انستیتیوت کې د پتالوژۍ، بیوشیمۍ، هستولوژۍ، فارمکولوژۍ، مکروبیالوژۍ، اناتومۍ، کیمیا، فزیک ډیپارټمنټونه موجود دي. دې څانګو خپل خپل مجهز لابراتوارونه لرل، چې د طبي علومو په زیاتو عصري وسایلو سمبال وو. دا لابراتوارونه له ټولو وسایطو او وسایلو سره له منځه وړل شوي دي. د انستیتیوت فزیکي ساختمان او نورو درسي خونو، وسایطو او وسایلو ته درووند زیان اوښتی دی. د ودانۍ په سلو کې ۳۰ برخې تخریب شوي دي، د اوبو او برېښنا سیستم یې هم ویجاړ شوی او د انستیتیوت شل عرادې بېلابېل موټر غلا شوي دي. د قرطاسیې ډیپوګانې چور شوې، ټول سمعي او بصري مواد، لکه د عکاسۍ کمرې، مایکونه، پروجکټورونه، لوډسپیکرونه، علمي سینمایي فلمونه، هنري سینمایي فلمونه، ټلویزیونونه، ترانسفرمرونه، ویډیوکیسټې او داسې نور غلا شوي دي. سربېره پر دې د انستیتیوت ډېره مجهزه چاپخونه (مطبعه) هم له منځه وړل شوې ده.))

د بیالوژۍ د څانګې یو سابقه لرونکي استاد وویل: ((یوازې زموږ د بیالوژۍ څانګې له لابراتوارو څخه یې په لسګونو میکروسکوپونه، د تسلیخ بکسونه، د میکروسکوپ ګروپونه، مختلف تثبیت شوي سلایډونه، ۵۰۰۰ دانې ساده سلایډونه، ۲۰۰ دانې درجه لرونکي استوانې، یخچالونه او نور وسایل چور او له منځه وړي دي.))

د انستیتیوت یو تن مسوول وویل: ((کېدی شي د انستیتیوت د بیا رغونې لپاره په لکونو ډالر په کار شي، خو د ټول زیان د دقیقې شمېرې اټکل اوس ناشونی دی.))

بل درووند او نه جبرانېدونکی زیان، چې دې انستیتیوت ته اوښتی هغه د علمي او درسي کتابونو له منځه وړل دي. د کابل طب انستیتیوت یو ډېر مجهز کتابتون درلود. د نومړي کتابتون د هغه وخت امر ښاغلي غلام علي وویل: ((په دې کتابتون کې پنځوس زره عنوانه بېلابېل علمي کتابونه موجود وو، چې اکثره یې په انګلیسي ژبه وو، کله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دلته د جګړې اور ولګېد، نو د کتابتون درې واړو منزلونو اور واخیست، زیات کتابونه په کې ایره شول، د طب انستیتیوت د ځینو کارکوونکو په هڅه او هاند یوازې ٦٠٠٠ عنوانه کتابونه له انستیتیوت څخه بهر یو خوندي ځای ته انتقال شول او د حالاتو په ښه کېدو سره بېرته راوړل شول. د انستیتیوت په کتابتون کې د دې انستیتیوت د استادانو هغه ۵٠٠٠ عنوانه علمي کتابونه هم موجود وو، چې دوی پر بېلابېلو وختونو د خپلو علمي ترفیعاتو لپاره لیکلي وو او دلته یې یوه یوه خطي نسخه موجوده وه. دا اثار هم د جګړې د طاعون ښکار شول.

په اټکلیز ډول ویلای شو، چې یوازې د کتابونو د مالي زیان له امله نوموړي انستیتیوت ته په لکونو ډالره زیان اوښتی دی)). (١٤)

٣ -د کابل پولیتخنیک انستیتیوت:

تر کابل پوهنتون وروسته د کابل طب انستیتیوت په شان د کابل پولیتخنیک هم د هېواد ستر علمي او روزنیز مرکز دی. تراوسه پورې دې انستیتوت په زرګونو کادرونه افغاني ټولنې ته وړاندې کړي دي. دا انستیتیوت د پخواني شوروي اتحاد په مالي لګښت جوړ شوی دی او تراوسه یې تحصیلي نصاب په همغه روسي سیستم روان دی.

د پولیتخنیک انستیتیوت څلور بېلابېل پوهنځي لري. د لیلیې د ودانیو ترڅنګ یو لوی جمنازیوم او یو لوی خوړنځای هم لري. د ودانیو او نورې ښکلا له پلوه د کابل پولیتخنیک تر کابل پوهنتون وروسته دویمه ستره اولویه تحصیلي موسسه ده.

کله چې جګړه پیل شوه، نو کابل پولیتخنیک هم ډېر زیات وخت د جګړې ډګر پاتې شو، په پولیتخنیک کې چې د نوموړي علمي مرکز څه شتمني وه، ټوله لوټ شوه، د انستیتوت پر ودانیو په زرګونو لویې او وړې مرمۍ راپرېوتې او د هرې ودانۍ سینې پرې سورۍ سورۍ شوې، د محصلینو د تطبیقاتو اکثره وسایل چې د ډېر زیات مالي ارزښت درلودونکي وو ټول یا چور او یا له منځه یوړل شول.

د پولیتخنیک مجهز کتابتون، چې په بېلابېلو ژبو، په ځانګړي ډول په روسي ژبه په کې په لسګونو زره عنوانه بېلابېل علمي، تخنیکي او نور ډول ډول کتابونه موجود وو اکثره له منځه یوړل شول. د جګړې په اکثرو (تقریباً درې نیم کلونو) کې کابل پولیتخنیک د محصلینو پر مخ تړلی پاتې شو. که د محصلینو د هرې ورځې درسي ساعتونه او د محصلینو شمېر په پام کې ونیسو، نو په اټکلیز ډول کابل پولیتخنیک تر ١٢ ملیونو درسي ساعتونو څخه زیات وخت ضایع کړی دی.

د کابل پولیتخنیک د ټول زیان معلومول هم څه ناڅه ناشونی ښکاري، خو څرنګه چې کابل پوهنتون ته رسېدلې خساره تر ۵٠ ملیونو ډالرو زیاته اټکل شوې وه، نو د کابل پولیتخنیک به هم ددې معادله او یا هم تر دې زیاته اټکل شي، ځکه چې په کابل پولیتخنیک کې د محصلینو د زده کړې لپاره ډېر زیات تخنیکي او انجنیري امکانات برابر

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي وو. سره له دې چې د کابل پوهنتون او کابل پولیتخنیک د ودانیو د بیا جوړونې لپاره پر ۱۳۷۵ل کال بیا کار پیل شو، خو بیا هم دا کار بشپړ نه شو او هغه وسایل او د زده کړې نور امکانات چې په دې مرکزونو کې وو د هغو بیا پوره کول ډېر وخت او غټ مالي امکان غواړي او ځینې برخې یې کېدی شي بیا هېڅ جوړې نه شي.

٤ -د لوړو زده کړو نور مرکزونه:

پر کابل پوهنتون، کابل پولیتخنیک او کابل طب انستیتیوت سربېره په هېواد کې د لوړو زده کړو نورې ګڼ شمېر موسسې هم موجودې وې، چې د ۱۳۷۱ل کال له ثور څخه د ۱۳۷۵ل کال تر میزان پرله پسې جګړو یو په بل پسې ړنګې کړې، لکه څنګه چې دمخه مو یادونه وکړه د لوړو زده کړو د نورو موسسو ترڅنګ تر پنځلسو زیاتو دارالمعلمینونو هم هېواد ته ښوونکي روزل.

په ملکي ساحه کې د لوړو زده کړو پر مرکزونو سربېره په عسکري ساحه کې هم هېواد داسې ستر مرکزونه درلودل، چې پر خپل وخت د ځینو ګاونډیو هېوادونو په ډله کې په لومړي کتار کې ودرېدل.

حربي پوهنتون د خپل ټول عمر په بهیر کې په زرګونو صاحب منصبان ټولنې ته وړاندې کړي دي، خو کله چې په کابل کې څلور نیم کلنه جګړه پیل شوه، نو حربي پوهنتون داسې یوه ساحه وه، چې په دې ټوله موده کې د جګړې ډګر پاتې شو. په زرګونو زرګونو درنې او سپکې ګولۍ د حربي پوهنتون پر سینه ورتښې شوې. په نتیجه کې د پوهنتون ټولې ودانۍ یا بشپړې او یا په نسبي ډول ویجاړې شوې. د پوهنتون درسي خونې وسایل او وسایط ټول له یوې مخې تباه کړای شول. حربي پوهنتون په تحصیلي موسسو کې هغه ستره موسسه ده، چې ډېر زیات زیان یې ګاللی دی، اوس د پوهنتون د بډایه کتابتون په ګډون هلته هېڅ شی پاتې نه دي. د حربي پوهنتون د درانه زیان د اندازې ټاکل خورا ګران کار دی، خو کله چې سړی د پوهنتون ودانیو، درسي خونو، د درس د نورو لوازمو او په مجموعي ډول د پوهنتون پخوانیو امکاناتو ته ګوري، نو تر سلو ملیونو ډالرو زیاته پانګه په کار ده، چې لږ تر لږه پوهنتون هغه پخواني حالت ته ورنږدې کړي.

د حربي پوهنتون ترڅنګ د هوایي او هوایي مدافعې پوهنتون هغه دویم ستر پوهنتون دی، چې د افغانستان د پوځ لپاره یې پیلوټان، تخنیکران او د هوایي مدافعې لپاره مسلکي پوځیان روزل. دا پوهنتون هم د امکاناتو، وسایلو او مسلکي کادرونو له پلوه په سیمه کې د خپل وخت یو نامتو پوهنتون و. پر ۱۳۷۱ل کال پر دې پوهنتون وبا خوره شوه. د پوهنتون د زده کړې وسایل او د تطبیقاتو ټول لوازم او امکانات له منځه یووړل شول، ان د پوهنتون د ځینو ودانیو کړکۍ هم پاتې نه شوې؛ څه د توغندیو اور وسېزلې او څه هم د چور او تالان منګولو تباه کړې. د پوهنتون مجهز کتابتون هم چور او تالا شو.

ویل کېږي،یو وخت هوایي پوهنتون هر کال ۵۰ تنه پیلوټان فارغول، د هوایي پوځ د نورو برخو مسلکي کادرونه خو لا پرېږده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حربي پوهنتون په شان ددې پوهنتون زيان هم خورا درووند دی. ځکه هغه وسايل او وسايط چې دغه پوهنتون د خپلو محصلينو د روزنې په مقصد د تطبيقاتو لپاره اېښي وو، هغو په خپله د مليونونو ډالرو ارزښت درلود.

که د پوهنتون د ودانيو، وسايلو، وسايطو، د محصلينو درسي لوازمو او د هغوی د تطبيقاتو درانه او سپک وسايل په پام کې ونيسو، نو د هغوی ټول مالي ارزښت تر دوه سوه مليونه ډالرو هم زياتېږي. ځينو کسانو ته کېدی شي دا اټکل زيات معلوم شي، خو که هغه ډول ډول الوتکې، توغندي او د هوايي پوځ نورې درنې وسلې چې محصلينو پرې تطبيقات کول او پر هغو باندې يې زده کړه کوله، په پام کې ونيسو نو يقيناً چې دا زيان به تر ياد شوي رقم هم لوړ شي.

د حربي پوهنتون تر څنګ د تخنيک اکاډمۍ موقعيت درلود، دې اکاډمۍ چې د تخنيک په بېلابېلو څانګو کې افسران او تخنيکران ټولنې ته وړاندې کول، هم د جګړې ګوزارونه وزغمل. پر دې ځای د جګړې سيوری تقريباً په څلور نيم کلنه موده کې د زيات وخت لپاره پاتې شو. په نتيجه کې هر څه چې په دې اکاډمۍ کې موجود وو يا په جګړه کې له منځه يوړل شول او يا هم چور او غلا شول.

د تخنيک پر اکاډمۍ سربېره په پوځي چارو کې يوه بله اکاډمي هم موجوده وه،چې د پوليسو او بيا يو وخت (د څارندوی اکاډمۍ) په نامه يادېدله، دې اکاډمۍ د کورنيو چارو وزارت د مربوطو قطعاتو او نورو څانګو لپاره مسلکي صاحب منصبان او کادرونه روزل.

دې اکاډمۍ د کابل د خوشال مېنې په سيمه کې موقعيت درلود او دا هغه سيمه وه، چې د نورو سيمو په شان د جګړې درووند توپان پر همدې سيمه هم تېرېده راتېرېده. په نتيجه کې نه يوازې دا اکاډمي له خپلو زياتو امکاناتو سره ويجاړه کړای شوه، بلکې په هغه سيمه کې چې نورې تحصيلي، تعليمي موسسې وې هغه هم له منځه لاړې.

د کابل ښار د خوشال مېنې په ساحه کې (د ټولنيزو علومو انستيتيوت) موجود و. دا انستيتيوت د شپېتمو کلونو په بهير کې ((د افغانستان د خلق دموکراتيک ګوند)) له خوا د خاصو اهدافو لپاره جوړ شوی و. تر څو کلونو وروسته بيا د ګوند له خوا لغوه شو. ټول محصلين يې په کابل پوهنتون کې جذب شول. خو له دې انستيتيوت څخه ډېرې ښکلې ودانۍ پاتې شوې. يو وخت بيا داسې راغی، چې په همدې ځای کې د ((وحدت حزب)) مرکز جوړ شو. بيا څو ځله دا سيمه لاس په لاس شوه او د انستيتيوت ودانۍ په کې زيانمنې شوې. خو بيا هم د هغې سيمې د نورو ودانيو په تناسب دا ودانۍ جوړې پاتې دي. د کابل په ده بوري سيمه کې (د اسلامي څېړنو مرکز) موقعيت درلود. دې مرکز د خپلو ګڼ شمېر علمي څېړنو او غونډو د جوړولو ترڅنګ يو ډېر مجهز کتابتون هم درلود. کله چې د کابل په دې سيمه کې ګرمه جګړه پيل شوه، نو دا مرکز له خپلو ټولو امکاناتو سره له منځه لاړ. د مرکز ودانۍ اوس داسې ړنګه شوې ته به وايې دلته هېڅ ودانۍ نه وه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې علمي مرکز ته مخامخ د سید جمال الدین افغان دارالمعلمین واقع و، چې ګڼ شمېر محصلین یې درلودل. ددې روزنځي ودانۍ اوس پر سینه پرته ده او د یوې لویې غمیزې انځورګري کوي. دې دارالمعلمین چې هر څه لرل، سره له خپلو ټولو څانګو، درسي موادو او نورو امکاناتو له منځه یوړل شول. د دې مرکز د ټولو ودانیو بیا جوړول ملیونو ډالرو ته اړتیا لري.

تر سید جمال الدین افغان دارالمعلمین یو څو کیلو متره وړاندې د دارالامان تاریخي ودانۍ ته نږدې د کابل د پیداګوژۍ انستیتیوت جوړ شوی و. دې انستیتیوت د ښوونې او روزنې د وزارت په چوکاټ کې فعالیت کاوه. د انستیتیوت ودانۍ په خوار ښکلې او لوکسه بڼه نوې جوړه شوې وه. دې انستیتیوت ګڼ شمېر ښوونکي ټولنې ته وړاندې کړي دي. د پښتو، دري، تاریخ څانګو په ګډون یې یو شمېر نورې څانګې هم درلودلې. هرې څانګې ځانته یو ځانګړی کتابتون هم درلود. کله چې جګړه پیل شوه، نو ددې سیمې اکثره ودانۍ د درنو توغندیو تر ګوزارونو لاندې راغلې. اوس ددې سیمې اکثره ودانۍ پر سینه پرتې دي، یوازې ځینې سوې دېوالونه ولاړ ښکاري. څرنګه چې د پیداګوژۍ د انستیتیوت دېوالونه پاخه وو، د خامه کورونو په پرتله پرې د توغندیو زور ډېر نه دی رسېدلی، خو بیا هم ددې علمي مرکز درسي خونو، ودانیو او نورو امکاناتو ته دومره زیان رسېدلی، چې بیارغونه یې لکونو ډالرو ته اړتیا لري.

تر دې مرکز څو کیلومتره لرې د واصل اباد د غره په ډډه کې د کابل تخنیکم جوړ شوی و، چې ښکلو او زړه وړونکو ودانیو یې د هغې سیمې ښکلا ډېره زیاته کړې وه. دې تخنیکم یو وخت په کابل کې خپل ښه دوران، شان او شوکت درلود دا تخنیکم چې د پخواني شوروي په مالي لګښت او مرسته جوړ شوی و، درسي سیستم یې د شوروي اتحاد تحصیلي سیستم تعقیباوه او زیات وخت یې درسي چارې د روسي مشاورینو او استادانو تر مستقیمې لارښوونې لاندې پرمخ وړل کېدلې. جګړې دا سیمه هم د کابل د غرب د نورو سیمو په شان ډېره زیاته وځپله.

کابل تخنیکم تر څوارلسم ټولګي پورې محصلین روزل او تر هغه وروسته یې کابل پوهنتون او کابل پولیتخنیک ته د نورې زده کړې لپاره معرفي کول. کابل تخنیکم یو ډېر بډایه کتابتون او مجهزه لیلیه درلودله. د جګړې په دوران کې د دې تخنیکم د درسي چارو ټول لوازم او وسایل له منځه یوړل شول. د تخنیکم ودانۍ په زرګونو درنو ګولیو وویشتل شوې او ټول تخنیکم پر کنډوالو بدل کړای شو. د تخنیکم د بیا جوړونې لپاره ډېرو زیاتو پیسو ته اړتیا ده، چې کېدی شي په اټکلي ډول تر لسګونو ملیونو ډالرو واوړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۳)) د افغانستان د علومو اکاډمي

د افغانستان د علومو اکاډمۍ پر ۱۳۵۷ل (۱۹۷۸م) کال د پښتو ټولنې، د تاریخ ټولنې، د پښتو څېړنو نړیوال مرکز او د دایرة المعارف ټولنې څخه د هغه وخت د وزیرانو شورا په چوکاټ کې جوړه شوه.

د افغانستان د علومو اکاډمۍ په ترکیب کې اکاډمیسنان، د کاډمیسنانو کاندیدان او افتخاري غړي شامل دي. د علومو اکاډمي د لاندنیو څلورګونو علمي رتبو لرونکې ده:

۱ -د محقق مرستیال

۲ -محقق

۳ -د سرمحقق مرستیال

٤ -سرمحقق

د علومو په بېلابېلو برخو کې د علمي څېړنو سرته رسول، په هېواد کې د ملي اقتصاد د پیاوړتیا او د فرهنګي بډاینې په مقصد د اوږدې مودې علمي تحقیقاتو پرمخ بیول، د اوبو د سرچینو، خاورې، تودوخې، انرژۍ، منرالي موادو، اومو موادو او د نورو طبیعي منابعو څېړنه او ارزیابي کول، د زېرمو ټاکنه او له هغو نه د اغېزمنې ګټې د لارو چارو لټول، په ملي اقتصاد کې د ډېرو نویو علمي تخنیکي لاسته راوړنو او پرمختګونو نه د ګټې د امکاناتو او لارو چارو لټول، د هېواد د اقتصادي، ټولنیزې ودې، د لنډې او اوږدې مودې د پلانونو جوړول او څېړنه، د هېواد د اقتصادي بنسټونو د پیاوړتیا او فرهنګي بډاینې په مقصد د اسلامي هدفونو په لاره کې فعالیت او ونډه اخیستل، په افغانستان کې د علم او پوهې د سطحې لوړوالی، د علومو په ډېرو سترو برخو کې د څېړنو ټاکنه او رهبري کول، په هېواد کې د علمي او څېړنیزو چارو سمون، یووالی او د تجربه یې څېړنیزو مسالو د پرمخبیولو لپاره د مادي او تخنیکي امکاناتو د برابرولو په لاره کې هڅه او هاند د افغانستان د علومو اکاډمۍ ستر هدفونه دي.

د افغانستان د علومو اکاډمۍ د همدغو هدفونو د پوره کولو لپاره کامیابي او بریمنې هڅې کړې دي. په کورنۍ کچه یې یو زیات شمېر څېړونکي او پوهان روزلي او د هغو د کار ثمرې یې ټولنې ته وړاندې کړې دي. یوازې د بشري علومو په برخه کې یې تر ۱۳۵۷ل کال پورې د کتابونو او رسالو په ګډون (دوه سوه پنځه شپېته پروژې) برابرې کړې دي. په کورنۍ سطحه یې په لسګونو لویې او وړې علمي او ادبي غونډې او سیمینارونه جوړ کړي او په لسګونو عنوانه بېلابېل څېړنیز، تاریخي، علمي او ادبي کتابونه، چې عمومي شمېر یې لکونو ټوکو ته رسېږي، په ډېره ښه بڼه او کچه چاپ او خپاره کړي دي. د افغانستان د علومو اکاډمۍ په کورنۍ سطحه د هېواد د فرهنګ په بډاینه کې خپله ونډه اخیستې ده. د علومو اکاډمۍ ځینو غړو په نړیوالو سیمینارونو او غونډو کې د افغانستان نماینده ګي کړې او هلته یې د خپل هېواد علمي پرستیژ ساتلی دی. په خپله د علومو اکاډمۍ له خوا هم تر لسو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات علمي نړيوال سيمينارونه او کنفرانسونه جوړ شوي چې د کوشانيانو په اړه، د پښتو د نړيوالو څېړنو د مرکز د لسمې کاليزې، د ابو علي سينا بلخي، خوشال خان خټک، امير کروړ او ناصر خسرو بلخي نړيوال سيمينارونه د يادونې وړ دي. په دې سيمينارونو کې د نړۍ له نورو هېوادونو نه هم ګڼ شمېر پوهانو ګډون کړی و.

د افغانستان د علومو اکاډمۍ د خپلو علمي پروژو د چاپ او خپراوي ترڅنګ په بېلابېلو وختونو کې د آريانا، خراسان، کابل، پښتو، لرغونپوهنه، طبيعت او ځينې نورې مجلې هم خپرې کړې دي او د زېرې جريده هم. دغه راز يې په لسګونو خطي نسخې چې د اکاډمۍ لاسته ورغلي، بيا پرې کوم څېړونکي کار کړی او چاپ شوې دي او په دې ډول يې له مرګه ژغورلي دي.

خو اوس راځو دېته چې ايا اکاډمي هم چا خپل کار ته پرېښوده؟ او که پر هغې يې هم د سکروټو او قهر اورونه وورول؟

کله چې پر ۱۳۷۱ل کال د يوې غميزې له پاسه بله غميزه راغله، نو د اکاډمۍ پر ودانيو هم لوی ناتار خور شو. د اکاډمۍ اکثره ودانيو ته درانه زيانونه واړول شول. د پښتو څېړنو د نړيوال مرکز ودانۍ او د پښتو ژبې او ادبياتو، همدارنګه د کابل مجلې دفتر او يو شمېر نورې اداري پر پوځي اډې واړول شوې. له کتابونو نه د سون د موادو په توګه کار واخيستل شو او د نومړو مرکزونو زياتره علمي اثار او کړي کارونه له منځه يوړل شول. د علومو اکاډمۍ د خپلو ادارو ترڅنګ د کتاب ساتنې او کتاب پلورنې مرکزونه هم درلودل. ټول هغه کتابونه چې په کتاب ساتنځايونو او کتاب پلورنځيو کې موجود وو، هغه يا چور شول او يا له منځه لاړل. د علومو اکاډمۍ په هغو ودانيو کې چې پوځي چونې جوړې شوې وې کتابونه د هغو د ملېشو د ډوډۍ پخولو لپاره د سون مواد ګرځېدلي وو. هغوی به يو لوی دېګ ايښی و او يو يو کتاب به يې تر دېګ لاندې لمبو ته غورځاوه. کله چې د کتابونو زېرمې پای ته ورسېدې بيا نو د ودانيو پر کړکيو او دروازو پيل وشو. وايي چې د افغانستان مشهور عالم مرحوم دوست شينواري د کتابونو د سون همداسې يو حالت وليد. هغه د خپل عمر يو مهم څېړنيز کار پسې د علومو اکاډمۍ ته تللی و. هغه کار پسې دی ډېر سرګردانه شوی و او د ده د کلونو د زيار پايله وه، کله چې دی خپل دفتر ته ورننېږدې شو، نو ګوري چې يو ټوپکي د ده د پروژې د کړي کار او کتاب يوه يوه پاڼه راشکوي او د اور کومي ته يې ګوزاروي. کله چې ده ټوپکی له دې کار څخه منع کولو ته دعوت کړ، نو هغه په تونده ژبه له دې ځايه ده ته د وتلو امر وکړ او ستغې سپورې خبرې يې هم ورپسې زياتې کړې. کله چې دوست صيب له داسې يوې صحنې سره مخامخ شو، نو تاب يې رانه وړ، زړه کې يې يو تاو پيدا شو او کله چې کور ته لاړ څو شپې روغ و بيا پرې د زړه يوه حمله راغله، تر روغتون پورې يې ساه يوړه، خو بيا يې بېرته تر خپل کور او دفتره رنې سترګې رانه وړې.

پر يو شمېر نورو ليکوالو هم د زړه حملې راغلې او ډول ډول کړاوونو يې د ژوند ستونې او لاسونه ومروړل.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول د اکاډمۍ په زرګونو ټوکه کتابونه او په لسګونو عنوانه پروژې، خطي نسخې او تر لاس لاندې کړې او کېدونکې کارونه له منځه یوړل شول. (۱۵)

د علومو اکاډمۍ مرکزي کتابتون سره له دې چې له فزیکي پلوه روغ شکاري، خو بیا هم ځینې مهم کتابونه او خطي نسخې یې په بازارونو کې لیدل شوې دي. د علومو اکاډمۍ د ټولو څېړونکو څېړنیزې پروژې او نور علمي کارونه تقریباً د څلورو کلونو په واټن کې پر ټپه ودرېدل. د کتابونو او ودانیو د فزیکي زیان د محاسبې له مخې نوموړې اکاډمۍ ته په ملیونونو ډالره زیان اړول شوی دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۴)) دولتي فرهنگي ټولنې

تر ۱۳۵۹ل کال وروسته په کابل ښار کې د دولت په چوکاټ کې او د دولت د مالي لګښت په مرسته يو شمېر فرهنګي ټولنې منځته راغلې. د ژورناليستانو، ليکوالو او هنرمندانو ټولنې هغه درې ټولنې وې، چې په دولتي فرهنګي فعاليتونو کې ډېرې زياتې مطرح او د خپل ټول ژوند په اوږدو کې يې ګڼ شمېر علمي او هنري غونډې او سيمينارونه جوړ کړي او هم يې ګڼ شمېر کتابونه خپاره کړي دي. دې هرې ټولنې ځانته يو خپرنی ارګان او نور نشرات درلودل. د ژورناليستانو اتحاديې د (سباوون)) په نوم يوه ذوقي، هنري او ادبي مياشتنۍ مصوره مجله خپروله، د هنرمندانو اتحاديې هم د ((هنر)) په نوم يوه ځانګړې مجله خپروله او هم يې د هنرمندانو لپاره بېلابېل هنري انجمنونه جوړ کړي وو. کله چې په کابل کې جګړه پيل شوه، نو په دې ټولو خواوو زلزله خوره شوه، اکثره ليکوالو او هنرمندانو د جګړې، اقتصادي ستونزو او نورو کړاوونو له کبله کابل پرېښود. ددې انجمنونو د فعاليت ساحه ورځ پر ورځ تنګېدله، په نتيجه کې يې د کار ساحه ډېره محدود وه او بيا وروسته بېخي له منځه يوړل شوه. ددې انجمنونو د مانيز زيان ترڅنګ د هغو د ودانيو فزيکي زيان هم د زياتې انديښنې وړ دی.

د افغانستان د ژورنالستانو اتحاديه، چې د افغانستان بانک سره متصل موقعيت لري، د څو توغنديو اور ورته وررسېدلی، د اتحاديې دوه پوړيزه ودانۍ سخته ويجاړه شوې، د اتحاديې د کنفرانسونو او سيمينارونو تالار، چې په ډېره ښکلې بڼه او د ټولو امکاناتو او وسايلو په درلودلو سره جوړ شوی و، بېخي له منځه وړل شوی. د ودانۍ دويم پوړ ته هم درانه زيانونه اړول شوي او هم د دفترونو اکثره وسايل او وسايط غلا شوي، د ودانۍ نورې برخې ته هم زيات زيان اړول شوی دی. اوس نو که څوک وغواړي، چې دا ودانۍ بېرته همغه لومړني شکل ته واړوي، نو تر يو مليون ډالرو زيات لګښت ته په کې اړتيا شته. د هنرمندانو اتحاديې ته، چې په وزيرمحمداکبرخان مېنه کې يې موقعيت درلود، هم د توغنديو د لګېدو له امله زيان وراړول شوی دی. دغه راز د نومړو اتحاديو هغه وسايط هم غلا شوي، چې دې انجمنونو پخوا درلودل او بيه يې سلګونو مليونو افغانيو ته رسېږي. د دفترونو د وسايلو ترڅنګ د نومړو انجمنونو هغه شمېر کتابونه او نور نشرات، چې دې انجمنونو وخت پر وخت خپاره کړي وو، هم يا چور او يا هم وسېزل شول. يو شمېر نور مهم اثار چې تراوسه يې لا د تبليغ، نشر او خپرېدو امکان نه و پيدا کړی، هم تباه کړای شول. دلته به د ليکوالو انجمن برخليک ددې ډول انجمنونو د بېلګې په توګه لږ په تفصيل سره تر څېړنې لاندې ونيسو:

د افغانستان د ليکوالو ټولنه:

د افغانستان د ليکوالو ټولنه پر ۱۳۵۹ل کال د هغه وخت د دولت په چوکاټ کې د يو ټولنيز فرهنګي سازمان په توګه جوړه شوه. د ليکوالو انجمن تر ۱۳۷۱ل کال پورې ښه په خلاص مټ او زغرده توګه د يادونې وړ کارونه ترسره کړل.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یاده شوې موده کې د لیکوالو انجمن له خوا تر سلو زیاتې لویې او وړې علمي، ادبي او هنري غونډې جوړې شوې دي. دې ټولنې د خپلو فرهنگي کارونو د لا ښه سمبالښت لپاره په ځینو ولایتونو او هم د کابل ښار په بېلابېلو موسسو او علمي مرکزونو کې خپلې او د ځوانانو د ادبي انجمن څانگې پرانیستې وې.

له ۱۳۵۹-۱۳۷۱ کال پورې د لیکوالو انجمن په پښتو او دري ژبو په ټولیز ډول تر ۱۵۰ عنوانو څخه زیات علمي، ادبي، تاریخي او هنري کتابونه چاپ کړي او هم یې په پښتو او فارسي ژبو د ((ژوندون)) ځانگړې ادبي مجله او د ((قلم)) په نوم ادبي جریده له خپل مهالوېش سره سم په ډېره ښه علمي او طباعتي کچه خپرې کړې دي.

د لیکوالو ټولنې د خپرو شوو اثارو عمومي شمېر (۲۵۰۰۰۰) ټوکو په شاوخوا کې دی. له یاد شوي رقم څخه (۱۵۰۰۰۰) ټوکه کتابونه د نوموړي انجمن د کتاب ساتنې په زېرمه ځایونو او هم په کتابتونو او کتاب پلورنځیو کې خوندي وو. د ۱۳۷۱ ل کال د ثور میاشتې تر لومړۍ لسیزې وروسته چې په کابل ښار کې کوم جنگونه پیل شول، نو دا کتابونه ټول یا چور او یا وسېزل شول.

زما د خپلو سترگو لیدلی حال دی؛ تر یاد شوي تاریخ څخه وروسته زه یوه ورځ د لیکوالو انجمن ته ورغلم، د لیکوالو په انجمن کې یوه پوځي اډه جوړه شوې وه.

د انجمن ټولې څوکۍ، مېزونه او د دفترونو نور وسایل مات او چور شوي وو؛ کتابونه له الماریو څخه راغورځول شوي او په خونو کې ډېرۍ پراته وو. د ځینو کوټو بامونه سوري شوي وو او د باران اوبه همداسې دننه په خونو کې پر کتابونو څڅېدلې.

له کتابونو څخه لږ څه لرې هلته په کوچنۍ کوټه کې یو نسبتاً لوی دېگی ایښودل شوی و. دا هغه دېگی و، چې تنظیمیانو ته په کې غرمنۍ او ماښامنۍ تیارېدله. د دېگي ترڅنگ په لسگونو کتابونه، لکه د خښتو په څېر سر پر سر ایښودل شوي وو او یو یو تر دېگي لاندې د سرو لمبو خولې ته اچول کېده.

ښه مې په یاد دي، یوه ورځ له یوه استاد سره د لیکوالو انجمن ته لاړم، له یو څه وېرې سره سره د لیکوالو انجمن ته وردننه شوو. استاد نېغ په نېغه هغې خونې ته ورغی، چې کتابونه په کې ایښودل شوي وو. هغه د خپل درې کلن زیار (خپل کتاب) د پلټلو او میندلو په خاطر هغې خونې ته ورغی. هغه د خاورو او دوړو له منځه خپل نازولی اولاد (کتاب) راووېست، په خپل زنگانه یې وواهه او ویې څانډه، دوړې او گردونه ترې لاړل، په خپل کتاب یې د لیدو مینه نه وه ماته شوې ځکه چې هغه نوی چاپ شوی و او تراوسه یې لا د بازار سترگې هم نه وې لیدلې. دواړه له خونې راووتو. استاد د خپل اثر څو جلده نور هم راواخیستل، ما ته یې وویل دا به هم واخلو، چې له مرگه بچ شي. کله چې له دې خونې راووتو، نو د یو ټوپکوال سترگې راباندې ولگېدې له ((چیس چیس؟)) اواز سره یې راباندې غږ وکړ او بیا یې د لاس په اشاره د ځان خواته وغوښتو. کله چې یې د استاد په لاس کې کتابونه ولیدل، نو وې ویل: ((چیست ده بغلت؟)) له دې سره یې لاس را اوږد کړ او د استاد له لاسه یې د هغه (اولادونه) واخیستل. یو څوگامه وړاندې تر

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

تور دېګي لاندې سرې لمبې بيا په مستۍ راغلې او دا کتابونه يې هم ددې لمبو غېږې ته ګوزار کړل. استاد ما ته وکتل او ما هغه ته. په سترګو کې يې د قهر او نهيلۍ لمبې تاوې شوې، خپل تندی يې د لاس په دوو ګوتو ټينګ کېکاږه او دواړه په يوې دردېدلې چوپتيا له انجمنه ووتو.

تر هغه وروسته زه بيا هم څو ځلې انجمن ته لاړم، خو يوازې پر همهغه تور دېګي او سرو لمبو مې سترګې لګېدې، چې يوه ګړۍ هم له نغري څخه نه کښته کېده.

يوه ورځ مې سوچ وکړ داسې يو څوک پيدا کړم، چې د دوی په ژبه پوه وي، په خوی او بوی يې بلد وي او په يوه کاسه يې ورسره ډوډۍ خوړلې وي، خو په پای کې مې داسې يو څوک پيدا کړ، له هغه سره يو ځای انجمن ته لاړم، غرمه رانږدې وه، يو ځل بيا مې پر دېګي سترګې ولګېدې، د لمبو غورس ترې پورته کېده، يو تن يې تر څنګ ناست و، يو يو کتاب يې نيمايي کاوه او بيا يې تر دېګي لاندې د اور کومې ته اچوه. کله چې پر موږ د پوستې د قوماندان سترګې ولګېدې، نو زما د همځنګ په ليدو ډېر خوشاله شو او تر سلام دمخه يې وار له واره وويل: ((کجا استی بادار؟ درکايت نيس، مرا تنا ماندی تو رفتی چکرايته ميزنی؟)). ((قومندان)) د خولې مزې نور هم سستول، خو زما د همځنګ په اشاره يې ځان کنټرول کړ. تر دې خبرو وروسته لومړی زما همځنګ او بيا ما ورسره روغبړ وکړ. بيا هغه دننه خونې ته وبللو، دا هغه خونه وه چې پخوا په کې (د افغانستان د ليکوالو د انجمن رئيس) د کار دفتر و. څوکۍ، مېزونه ټول مات او کړوپ شوي وو، له دفتر څخه فرش ټول شوی و او کوچونه په برچو سوري شوي وو، په خونه کې څو تنه نور هم ناست وو، د کوټې د متن په ځينو ځايونو کې د نسوارو شين رنګ له ورايه ځرګندېده، په فضا کې د چرسو او سګرټو لوګيو او بوی خپلې حلقې جوړې کړې وې. زموږ له ناستې سره سم زما همځنګ ((قوماندان صاحب)) ته زما د مشکل يادونه وکړه.

بيا ((قوماندان صاحب)) مخ راواړاوه او د خپلې ((ځوانۍ په شنګ)) يې راته وويل: ((برو بيادر تمام تاميرا در خدمتت است هر قدر که پاليدی از تو باشه، پيش چرا نامدی که به کتابا سيرت ميکدم حالا خو چيزی نه مانده باشه. از روزيکه ما امديم، بچه ها سرش ديگ پخته ميکنه)).

کله چې زه د خپلې شعري مجموعې په لټه کې شوم او هغو خونو ته لاړم، چې پخوا په کې د کتابونو ګودام و، هېڅ شی مې هم په نظر رانغلل، يوازې څو ګردجنې پاڼې مې وليدې، چې په هره خونه کې تيت و پرکې پرتې وې. دا و د ليکوالو د انجمن د کتابونو په باب زما د سترګو ليدلی حال.

د افغانستان د ليکوالو انجمن پر خپلو چاپ شويو کتابونو سربېره يو بل ډېر مجهز او بډايه کتابتون هم درلود، چې خپله انجمن په مقر کې جوړ شوی و. په ټوليزه توګه په دغه کتابتون کې په بېلابېلو کورنيو او بهرنيو ژبو د (۳۰۰۰) عنوانو په شاوخوا کې ډېر ګټور او مهم علمي، ادبي، تاريخي، سياسي او هنري کتابونه موجود وو. دا کتابتون هم له خپلو ټولو وسايلو سره له منځه وړل شوی دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې کتابونو د مانيز زيان او ارزښت د حد ټاکل ناشونی کار دی، خو له مالي پلوه که د هر يو ټوک کتاب بيه دوه امريکايي ډالره اټکل کړو، نو د ليکوالو انجمن په کتاب ساتنځايونو کې د (۱۵۰۰۰۰) ټوکو کتابونو مالي لګښت به (۳۰۰۰۰۰) امريکايي ډالره شي. دغه راز د ليکوالو انجمن د مطالعې په کتابتون کې چې په بېلابېلو برخو کې د بېلابېلو ژبو (۳۰۰۰) عنوانه کتابونه موجود وو که په اوسط ډول د کتابتون له نورو وسايلو سره يوځای د هر کتاب بيه (۸) امريکايي ډالره اټکل کړو، نو (۲٤۰۰۰) ډالره به شي. په دې ډول به په ټوليز ډول ددې کتابونو مالي زيان (۳۲٤۰۰۰) ډالره شي. دغه راز د ليکوالو انجمن درېو ودانيو او د هغو ټولو لوازمو ته هم درانه فزيکي زيانونه اړول شوي، چې بيا جوړونه يې لکونه ډالر اټکل کېدی شي. سربېره پر دې د ټولنې مهالنۍ خپرونې هم زيانمنې شوې دي. تر ۱۳۷۱ل کال وروسته د ((قلم)) جريدې او د ((ژوندون)) مجلې د ګوتو په شمار ګڼې خپرې شوې او يو وخت لا داسې هم راغی چې دا ټولې خپرونې پر ټپه ودرېدلې.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۵)) خپلواکې فرهنګي ټولنې

د ۱۳٦۵- ۱۳۷۰ کلونو په موده کې په کابل کې واکمنو هڅه وکړه، چې د دیموکراسۍ تمثیل وکړي. په همدې وجه یې یو لړ ازادو(!) سیاسي سازمانونو او ټولنو ته د فعالیت اجازه ورکړه.

په کابل کې یو شمېر فرهنګي ټولنې جوړې شوې، دا ټولنې ظاهراً خپلواکې ښکارېدلې، خو داسې نښې نښانې هم څرګندې شوې وې، چې له دې ټولنو څخه یې له ځینو ځانګړو دولتي ادارو سره لارې درلودې.

په دې فرهنګي ټولنو کې د ناصر خسرو بلخي، هرات باستان، حکیم سنایي غزنوي، انجمن فرهنګي امیر علي شیر نوایي، انجمن دوستداران مولانا او یو کم شمېر نورې فرهنګي ټولنې شاملې وې. دې ټولنو اکثرو خپل نشراتي ارګانونه درلودل او ددې ترڅنګ یې ځانګړي علمي او فرهنګي اثار هم خپرول. یو شمېر غونډې، فرهنګي او علمي سیمینارونه یې جوړول. د ناصر خسرو بلخي انجمن د (حجت)، د دوستداران مولانا جلال الدین بلخي انجمن د (نای) په نوم او ځینو نورو انجمنونو په نورو نومونو مجلې خپرولې. د پورتنیو یادو شویو ټولنو اکثره کار دري ژبې او ادب ته وقف شوی و.

وروسته بیا په کابل کې یو شمېر فرهنګي اشخاصو دا وپتېیله، داسې یوه ټولنه جوړه کړي، چې افغاني فرهنګ ته هم ستر خدمتونه وکړي. په همدې وجه یې د ۱۳٦۹ل کال د لړم پر ۲۵مه نېټه د کابل د انټرکانټیننټال هوټل په تالار کې د یوې درنې غونډې په ترڅ کې (د خوشال فرهنګي ټولنه) جوړه کړه. په پیل کې ۸۰ تنو فرهنګیانو، چې د هېواد له بېلابېلو قومونو، بېلابېلو سیمو او د بېلابېلو مسلکونو استازیتوب یې کاوه د بنسټ ایښودونکو په توګه دا ټولنه جوړه کړه. وروسته بیا نور فرهنګیان په ډله ییز او انفرادي ډول د ټولنې غړي شول، چې شمېر یې سلګونو ته رسېده. خوشال فرهنګي ټولنې د یو کال ۱۳٦۹ عقرب- ۱۳۷۰ کب پورې تر لسو زیات علمي او ادبي سیمینارونه او محفلونه جوړ کړل او ٤ عنوانه بېلابېل ادبي او علمي کتابونه یې چاپ کړل.

کله چې پر ۱۳۷۱ل کال په کابل کې جګړې پیل شوې، نو د هېواد د نورو فرهنګي مرکزونو په شان دا ټولنې هم پوپناه شوې. نه یوازې دا چې د ټولنو د فعالیت ساحه له منځه لاړه، بلکې د دې اکثرو ټولنو ټول دفتري امکانات او شتمني هم له منځه یوړل شوه. ددغو ټولنو له جملې څخه د خوشال فرهنګي ټولنې دفتر چې د کابل ننداري په سیمه کې یې موقعیت درلود، له ټولو وسایلو سره چور او ړنګ کړای شو. د خوشال فرهنګي ټولنې ترڅنګ د علامه سید جمال الدین افغان فرهنګي ټولنې هم پر فعالیت پیل وکړ، چې هغې هم په کابل کې د جګړو له امله نور فعالیت ونه کړای شو. پورتنۍ یادې شوې ټولنې د جګړې له امله ټولې له سقوط سره مخامخ شوې، خو یوازې خوشال فرهنګي ټولنې او د سیدجمال الدین افغان فرهنګي ټولنې وکولای شول په پېښور کې خپلو خپرونو ته دوام ورکړي او بیا خپلې خپرونې په کابل کې پر لیکوالو او فرهنګیانو وویشي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((٦)) نندارې یا سینماوې

د تېرو شلو کلونو په بهیر کې په ځانګړي ډول هغه وخت، چې جګړه لا له غرونو، رغونو، کلیو او بانډو څخه د ښارونو زړونو ته نه وه ننوتلې، د هېواد په لویو ښارونو په تېره په کابل ښار کې سینماوې ښه په ګرمه توګه چلېدې، هندي فلمونو او نورو جنګي امریکایي او اروپایي فلمونو د سینماګانو بازارونه ښه تاوده کړي وو. هره ورځ تقریباً دوه ځله او کله هم درې ځله سینماوې چلېدلې. په دې ډول له یوې خوا د نندارچیانو ذوقونه خړوبول او له بلې خوا یې عایدات هم درلودل. دا چې دې سینماګانو د هېواد د ځوان پښت او نورو ننداریچانو د ذهن په روزلو کې کوم ډول رول ترسره کړی دی، په دې باب کېدی شي مختلف نظرونه او فکرونه موجود وي. ځینې اشخاص وایي چې په دې سینماګانو کې داسې فلمونه ننداري ته وړاندې کېدل، چې هغو زموږ له ملي کلتور او اسلامي عقیدې سره سمون نه درلود او د هغو خلاف بهیر کې یې برخه اخیسته. دغه راز ځینې نور بیا په دې نظر دي، چې دا فلمونه که هر ډول وو او هر څنګه وو، ښېګنې او بدګنې یې دواړه درلودلې، خو ځینې فلمونه یې د ستاینې وړ وو. په مجموعي ډول ویل کېدی شي، چې په افغانستان کې سینماګانو د هېواد د ځوان پښت او په مجموعي ډول د ټولو ننداړچیانو د ذهني سطحې او ذوق د اوچتولو په لاره کې مثبت ګامونه پورته کړي او هغوی یې له نړیوال کلتور، تمدن، پرمختیا او نویو پرمختګونو سره اشنا کړي او هم د هنر او تخنیک بېلابېل ډولونه یې هغوی ته ورښودلي دي.

دا خو د سینماګانو د معنوي رول او د هغو د اغېز په باب د نظر د اختلافونو خبره وه، خو اوس راځو دې ته چې همدا سینماوې هم چا خپل مثبت او یا منفي پدل ته پرېښودې او که نه؟ په خواشینۍ سره باید ووایم، پر دې فرهنګي مرکزونو هم ناترسه ګوزارونه وشول. د یادونې وړ ده، چې په افغانستان کې خصوصاً په کابل ښار کې سینماګانې په دومره عصري او اساسي توګه جوړې شوې وې، چې فزیکي جوړښت یې د هغه وخت له لسګونو ملیونو افغانیو او د اوس وخت له لکونو ډالرو سره معادل دی.

یوازې په کابل ښار کې ١٦ سینماوې موجودې وې، چې له هغې جملې څخه د کابل ننداري، میوند، فرخي، بهزاد، بریکوټ، اریانا، میرویس میدان سینماوې یا په بشپړ ډول او یا هم په سلو کې ٩٠ برخې له منځه وړل شوې دي، نورو سینماګانو، لکه پامیر، بهارستان، اریوب، باختر ننداري، زینب، پارک، ملي، د خیرخانې سینما او تیمورشاهي په قسمي ډول زیانمنې شوې دي. که ددغو ټولو سینماګانو اوسنۍ بڼې ته څوک وګوري او یا وغواړي بېرته یې په همغه لومړني شکل له سره جوړې کړي، نو د اټکل له مخې به له پنځه ملیونه ډالرو څخه تر لسو ملیونو ډالرو پورې لګښت پرې راشي. دا چې د څو کلونو جګړو او نورو فکري او ذوقي سانسورونو په وجه دا سینماوې له ګټې څخه لوېدلي دا خو نو بل درومند مالي زیان دی، چې دا هم تر لکونو ډالرو اوړي، داچې دې سینماوو به دهنر په برخه کې څومره معنوي خدمتونه کړي وای، دا خو بل معنوي زیان دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کابل ښار پر سینماوو سربېره د هېواد په ځینو ولایتونو، لکه: کندهار، ننګرهار، هرات، هلمند، مزار، لغمان او نورو ولایتونو کې هم یو شمېر سینماوې موجودې وې، چې هغه هم پر همدې برخلیک اخته کړای شوي. دغه راز په کابل ښار کې له تجارتي سینماګانو پرته یو شمېر نورو دولتي ارګانونو داسې ودانۍ درلودلې، چې هغوی د سینما او غونډو لوی لوی تالارونه لرل، چې هم د دولتي او رسمي غونډو لپاره کار ورڅخه اخیستل کېده او هم د هنري، علمي فلمونو د ننداري او د غونډو د جوړولو لپاره مناسب ځایونه وو. لکه د استقلال، اماني، خوشال خان لېسې د غونډو تالارونه، چې د سینما او فلم پوره وسایل یې درلودل او یا هم د ځینو وزارتونو او دولتي ادارو سالونونه او د کنفرانسونو خونې، چې اوس اکثره یا په بشپړ ډول ویجاړ کړای شوي او یا یې زیاته برخه له ټولو وسایلو او وسایطو سره له منځه وړل شوې ده. که ددې ډول تالارونو او سالونونو ټول مالي لګښت په پام کې ونیسو، نو تر لسګونو ملیونو ډالرو هم اوړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۷)) ملي موزيم او نور موزيمونه

((کابل موزيم چې وروسته د افغانستان ملي موزيم وبلل شو د لومړي ځل لپاره پر ۱۲۹۷هـ ش کې د باغ بالا په ماڼۍ کې په موقتي ډول تاسيس شو او هغه وخت يې د ((عجايب خانې)) په نوم ياد کړ. ځينې حربي وسايل، د جهاد بيرغونه، لاسي کارونه د کور ځينې انتيک شيان، تزيني الات، دولتي يادګاري اثار، تفسير شريفونه او ځينې خطي نسخې د ننداري لپاره په کې کېښودل شول)) (۱۷)

د وخت په تېرېدو سره موزيم دارالامان ته نقل شو او د موزيم کلکسيون د لرغونپوهنې د علمي ګروپرنو پر بنسټ، چې د ۱۹۲۲م کال تر سپټمبر وروسته د يوې ډپلوماتيکې معاهدې له مخې د فرانسويانو په مرسته پيل شوې، لا بډای شو. له فرانسويانو سره دا ګډه موسسه د DAFA (په افغانستان کې د فرانسې د لرغونپوهنې هئيت) په نامه وپېژندل شوه. تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته يو زيات شمېر کيندنې د نورو هېوادونو له خوا، چې ايټاليا، امريکا، جاپان، بريتانيا، هندوستان او شوروي هم په کې شامل وو، تر سره شوې، خو د افغانانو تر لارښوونې لاندې لومړنۍ کيندنه په ((هډه)) کې پر ۱۹۶۵م کال ترسره شوه.

د وخت په تېرېدو سره زيات شمېر اثار کشف او د کابل موزيم ته راوړل شول. دلته په لنډيز سره د موزيم د ځينو اثارو پر څرنګوالي خبرې کوو:

د فرهنګي دورې نوم	د څېړونکي نوم	د سيمې نوم
۵۰ زره کاله وړاندې زمانه د پخوانۍ ډبرې منځنۍ دوره	لويس دوپري	دادل دره
۳۰ زره کاله وړاندې د پخوانۍ ډبرې پورتنۍ دوره	کارلټون، س، کون	قمره کمر
د کوپرک دوره (محلي نوم) له ۲۰ څخه تر ۱۱ زره کاله وړاندې زمانه	لويس دوپري	اق کپرک
له ۱۱ زرو څخه تر ۷ زره کاله وړاندې زمانه د نوې ډبرې دوره	لويس دوپري	اق کپرک
د ۲ زره کاله ق م زمانه د نوې ډبرې دوره	لويس دوپري	کور دره
له ۳ زره څخه تر يو زر کاله ق م زمانه د برونز عصر	لويس دوپري	اق کپرک

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ۳ زره څخه تر یو زر کاله ق م زمانه د برونز عصر	D.A.F.A	مندیگک
له ۳ زره څخه تر یو زر کاله ق م زمانه د برونز عصر	D.A.F.A	ناد علي
له ۳ زره څخه تر یو زر کاله ق م زمانه د برونز عصر	لویس دوپري	د موراسي غونډۍ
له ۳ زره څخه تر یو زر کاله ق م زمانه د برونز عصر	لویس دوپري	شمشېر غار
له ۳ زره څخه تر یو زر ق م زمانه د اوسپني عصر	لویس دوپري	اق کپرک
له ٦-٤ ق م پېړی پورې د هخامنشي دوره	تصادفي	حضوري چمن
له ٤-٣ م پېړی پورې باختري دوره	D.A.F.A	آی خانم
له ۲-۱ م پېړی پورې هندو یوناني دوره	تصادفي	میرزکه گردیز
له ۱-۳ میلادي پېړی د یونان- کوشاني دوره	D.A.F.A	بگرام
له ۱-۳ میلادي پېړی د یونان- کوشاني دوره	D.A.F.A	سور کوتل
له ۱-۳میلادي پېړی پورې د یونان کوشاني دوره	تصادفي	شترک او پایتاوه
له ۱-۳میلادي پېړی پورې د یونان کوشاني دوره	D.A.F.A	چم قلعه
له ۱-۳میلادي پېړی پورې د یونان کوشاني دوره	D.A.F.A	بامیان
له ۳-۸ م پېړی پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	D.A.F.A	هډه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	D.A.F.A	بامیان
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	D.A.F.A	شترک اوپایتاوه
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	D.A.F.A	مرنجان تپه
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	D.A.F.A	قول نادر
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	تصادفی	مرنجان تپه
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	تصادفی	سرای خواجه
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	د لرغونپوهنې انستیتوت	خم ازگر
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	جاپاني لرغونپوهان	درمان تپه
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	D.A.F.A	کم داقا
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او یفتلي دوره	D.A.F.A	کهنه مسجد

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او يفتلي دوره	D.A.F.A	تپه کلان
له ۳-۸ م پېړۍ پورې کوشاني، ساساني او يفتلي دوره	D.A.F.A	فندوقستان
له ۸-۹ م پېړۍ پورې	تصادفي	ګرديز
د هندوشاهي دوره	تصادفي	تګاب
له ۱۵ پېړۍ څخه تراوسه	ISMEO	غزني
د اسلامي دورې اثار	D.A.F.A	لښکرګاه
د اسلامي دورې اثار	D.A.F.A	غلغلې ښار(۱۸)

له کابل موزيم وروسته د موزيمونو د سيستم په پام کې نيولو سره برابر شوی و؛ د نورو اثارو ترڅنګ ((د موزيم په چوکاټ کې د مسکوکاتو يوه خونه وه، چې په هغې کې ټولې سکې او فلزي پيسې چې په اتفاقي توګه پيدا شوې او يا د حفرياتو په جريان کې لاس ته راغلې او موزيم ته وراندې شوې وې. د بېلګې په توګه له خزينهء امو څخه ۱۵۰۰ سکې، چې په هخامنشي دورې پورې مربوطې ګڼل شوې دي، له بلخ څخه ۱۷۰ يوناني سکې، چې پر ۱۹٦٦کال کشف شوې او اړوند تاريخ يې ۳۸۰ق.م پېړۍ ټاکل شوی و. د حضوري چمن خزانه، چې له يو زر سکو څخه يې ۱۱۵ سکې د شلمبرژه فرانسوي لرغونپوه له خوا څېړل شوې وې او تاريخ يې څه ناڅه څلور سوه کاله ق.م ټاکل شوی و. د خـــوګيانو د ولسوالۍ لـــه پنځوسو سکو څخه چې فقط ۱۲ سکې موزيم ته انتقال شوې هم په څلورمه ق. م پېړۍ پورې مربوطې ګڼل شوې وې. له ميرزکې څخه لړ تر لږه يوولس زره سکې پر ۱۹٤۷م کال پيدا شوې، چې په هغو کې پنځوس محدبې، ۵٦۳ سکې سايفيټ، ٤۸٤ سکې نقره يي، ۲۰۱۲ سکې يوناني، نور باختري درهمونه، ۳۳۳۵ ساکې درهمونه وو او همدا شان له بګرام څخه لړ تر لږه ۳۰۰۰ بېلابېلې سکې چې پر ۱۹٤۱ او ۱۹٤٦ کلونو د فرانسه يي هئيت د لرغونپوهانو په لاس کشف او موزيم ته لېږدول شوې وې. (۱۹)

په دې ډول تر ډېر اوږده مزله او هلو ځلو وروسته د کابل موزيم د اثارو د تاريخي لرغونتوب له مخې د نړۍ د سترو موزيمونو په کتار کې ودرېد او په لسګونو زره بېلابېل تاريخي اثار يې په خپله غېږه کې راټول کړي وو.

((د افغانستان ملي موزيم د ۱۳۷۰ ل کال پر وروستيو مياشتو تر سلو زرو پارچو زيات تاريخي اثار درلودل)). (۲۰)

پر ۱۹۷۸م کال د ۲۱ زره طلايي سکو اريانوونکې خزانه د جوزجان په ولايت کې شبرغان ته نږدې د طلا تپې له غونډۍ څخه لاسته راغله. (۲۱)

کله چې پر ۱۳۷۱ل کال په کابل خونړې جنګونه پيل شول، نو د افغانستان د نورو فرهنګي بنسټونو غوندې پر موزيم هم د چور او تالان طاعون خور شو. لومړۍ هغه ډله موزيم ته ورسېدله، چې ځانونه يې د دولت ممثلين معرفي کول، د دوی چې څومره د موزيم پر اثارو لاس بر شو هغه يې يوړل.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نانسي دوپرې وايي: ((د ۱۹۹۲م کال پر اپريل د جګړه مارو تنظيمونو تر راتګ وروسته، چې په کابل کې نظم او قانون مات شو، موزيم ته لويه بدمرغي پېښه شوه. په لومړي سر کې کله چې د دارالامان سيمه د موزيم په شمول د نظار شورا په لاس کې وه د موزيم کارکوونکو ته د کار اجازه نه وه. نجيب الله پوپل چې د موزيم يو ډېر مستعد کار کوونکی و، د تنظيمونو تر بريالیتوب درې مياشتې وروسته مخکې تر دې چې پر موزيم باندې توغندي وورېږي، له موزيم سره هېڅ ډول رسمي ارتباط نه درلود. سره له دې د موزيم له ويشتل کېدو څخه يوه اوونۍ مخکې ده خطر پر ځان ومانه او له کومې اجازې پرته يې موزيم وکوت. ده وليدل، چې صندقونه او بکسونه پر خپل ځای دي، خو ددې وخت يې پيدا نه کړ، چې د صندقونو منځ ولټوي. کوم وخت چې موزيم په توغنديو ويشتل کېده دا سيمه د استاد عبدالعلي مزاري تر مشرۍ لاندې د اسلامي وحدت حزب لاس ته ورغله. د جګړې تر کراريو درې ورځې وروسته پوپل يو ځل بيا په نا رسمي ډول موزيم وکوت. ده وليدل چې د دلبرجان تپې دېوالي انځورونه په نه رغېدونکې توګه سوځېدلي دي، خو زېرخانه له بکسونو او صندقونو سره خوندي ده. د سپټمبر په پيل کې د CNN او BBC خبرلوڅو وليدل، چې د زېرخانې د دروازو مهرونه روغ دي، خو دوی مطمين نه وو، چې دا به هماغه د پوپل په لاس لګول شوي مهرونه وي. ددې لپاره چې سړی پوه شي د مهرونو تر شا څه شی دي، هېڅ لاره نه وه. د سپټمبر په نيمايي کې پوپل په پټه موزيم ته ورغی او د موزيم په غولي کې يې د صندوقونو پاتې شوني وليدل. دا ډېره د تشويش وړ خبره وه.

ويليم ريو د BBC خبريال له موزيم څخه په خپله دويمه ليدنه کې راپور ورکړ، چې بکسونه او صندقونه خالي شوي او وړل شوي دي. د بودا يو وړوکی سر د يو ګودام کړکۍ ته چې ميلې ورکړای شوې وې، نږدې ايښودل شوی او له بهر څخه د ټاير کرښې مستقيماً تر دغې کړکۍ پورې ورغلې وې. د ۱۹۹۳م کال د سپټمبر په پای کې ما د ښاغلي ستوريس موسوريس په غوښتنه، چې د افغانستان له کلتوري ميراثونو سره د زړه له کومې علاقمندي لري، له کابل څخه ليدنه وکړه. د دې توصيې پر وړاندې، چې د موزيم د ترميم چارو لپاره بايد د استاد مزاري ملاتړ ترلاسه شي، ښاغلي موسوريس سملاسي عکس العمل وښود. په موزيم کې د ترميم چارې UNOCHA د ۱۹۹۳م کال په نومبر کې د ملګرو ملتو د بشري اسکان له مرکز HABITTAT وغوښتل، چې د ژمي تر پيلېدو وړاندې د موسم د ناخوالو پر وړاندې د موزيم مقاومت او امکانات وسنجول شي، ځکه ددې وېره ده، چې ښايي د واورې د انبار کېدو له امله پاسني چتونه راوغورځي او د باران اوبه د زېرخانو ګودامونو ته ورننوزي.

HABITTATخبر ورکړ، چې په هره خونه کې صندوقونه خلاص پراته دي او د شيانو په ترتيب کې ژوره ګډوډي ليدل کېده او په دغه ځای کې ګودامونو ته هم په اسانۍ سره لاس نه رسېده. نازک کاغذي مهرونه، چې د لومړي پوړ د ګودامونو پر دروازو او کړکيو نښلول شوي وو، پر ځای وو، خو دا مهرونه په اسانۍ سره د بدلېدو وړ وو. د HABITTATعکسونه چې له ماتو شويو او شيندل شويو شيانو څخه اخيستل شوي وو، ډېر دردوونکي وو. په عکسونو کې هغه اره شوې الماری هم ليدل کېږي، چې هلته به د موزيم دفترونه او لستونه ساتل کېدل. دا الماری ټولې يو شان او بې توپيره راوړل شوې وې او کاغذونه ډېر بد ځيرې شوي وو. زولپې خلاصې شوې وې او پولادي صندقونه ټول سپک ښکارېدل او داسې اټکل کېده، چې بايد تش وي. بکسونه او جعبې ټول د کوټې پرمخ اړول شوي وو. په دې توګه څرګنده شوه، چې زياتې تحويلخانې ښې لټول شوي دي. د HABITTAT له خوا ځينې ترميمونه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشول. کړکۍ د تيرو او خښتو په واسطه بندې شوې، چتونه د هوا د خرابوالي پر وړاندې جوړ شول او تحويلخانو ته پولادي دروازې ورکړل شوې. ښاغلي موسوريس چې پخوا يې د UNESCO په موزيم کې د کار لپاره تشويش څرګند کړی و، کله چې د موزيم په هکله د ارزيابۍ راپور ترلاسه کړ د نومبر پر ۷مه يې په اسلام اباد کې يوه عاجله غونډه راوبلله. ورپسې د نومبر پر ۲۹مه دی کابل ته ولاړ او له استاد مزاري سره يې وليدل. استاد مزاري ښاغلي موسوريس ته اطمينان ورکړ، چې د موزيم خونديتوب به تامين کړای شي. وروسته د نجيب الله پوپل په مشرۍ د نظارت يوه کمېټه جوړه شوه او دغې کمېټې د ډسمبر پر ۲۱مه خپل کار پيل کړ. ښاغلي موسوريس په خپله د موزيم ليدنه وکړه او دی لومړی کتونکی و، چې د سکو خونې ته د ننوتو اجازه ورکړل شوه، ده وليدل چې ټولې جعبې تشې دي.
د ۱۹۹٤ په مى کې زه کابل ته لاړم او د مى پر ١٦مه ما ټوله ورځ د موزيم د تحويلخانو پر کتنو تېره کړه. ترسره شوی کار واقعاً قناعت بښونکی و. په تېره بيا دا چې د ژمي شرايط او سخت ساړه وو، د کار کوونکو لپاره له يوه تيلي لاټين پرته د تودوخې او روښنايۍ هېڅ وسيله نه وه. ټولو خونو ته ښې مضبوطې دروازې ورکړای شوې وې. دهليزونه پاک شوي وو او درې زره ختېن لوښي له فضلاتو څخه را ايستل شوي وو او په تحويلخانو کې خوندي شوي وو. يوه خونه د اسلامي برونزي شيانو له ماتو شويو ويلي شويو او څيري شويو ټوټو څخه ډکه وه. په کتابتون کې ۲۲٤۷ ټوکه کتابونه پاتې وو، خو هغه کتابونه چې د ډېرو ښو اثارو عکسونه يې درلودل، غلا شوي وو. اوس بايد د لوټمارانو په هکله رڼا واچول شي. برياليو مجاهدينو له پيله لوټماري خپل طبيعي حق ګاڼه. د کابل موزيم په ارتباط ټول مدارک ښيي، غلا ښه په ډاډه زړه ترسره شوې ده او داسې نښې نښانې نه ليدل کېږي، چې دا کار دې د بېسوادو او بې پروا تنظيميانو له خوا شوی وي، په لومړي سالون کې د ننداري شيان، لکه د کنشکا مجسمه او له سره کوتل څخه نور ترلاسه شوي شيان، د کندهار مرمرين لوښي او د ناستې په حال کې د بودا لويه مجسمه، چې له مرنجان تپې څخه لاس ته راغلي پر خپل ځای ليدل کېدل. د ۱۹۹٤م کال تر سپټمبر پورې ۱۵۳٤۱ قلمه اثار ثبت شوي وو او څلور ګودامونه د موجودۍ لپاره لا پاتې وو. د پوپل د اټکل له مخې د ډېرو ښو اثارو تقريباً په سلو کې اويا ورک شوي وو. داسې ښکاري چې لوټمارانو پوره وخت درلود، چې د شيانو ارزښت وټاکي او ډېر ښه اثار په کې چاڼ کړي. ښايي موږ هېڅکله پوه نه شو، چې دغه غلا څه وخت ترسره شوې ده؟ او څو پورې چې دقيقه موجودي ونه شي، د موزيم واقعي حالت به هم څرګند نه شي.
وروسته تر دې چې کابل د مجاهدينو لاس ته ورغی، اوازه خپره شوه، چې د کابل موزيم د مجاهدينو له خوا چور شوی دی. پېښور- اسلام اباد او د کراچۍ بازارونه له غلا شويو اثارو څخه ډک شول. يو وخت ماته خبر راورسېد، چې د موزيم ټول اثار په چترال کې دي او د لوړو بيو انتظار کوي. عملاً د بهرنيانو يوه ډله چترال ته لاړه، خو دوی يوازې د کباړ شويو شيانو يو دردونکی کلکسيون وليد. ما په خپله هم ډېر اثار وليدل، خو هغه ټول جعلي او پروني شيان وو. يوازې د بګرام لس عاجونه چې د ۱۹۹٤م کال پر اپريل په اسلام اباد کې وليدل شول واقعاً اصلي وو. د هغوی بيه دوه سوله لکه برتانوي پونډه وه، څه موده مخکې زه خبره شوم، چې دغه عاجونه له پاکستان څخه وتلي دي او بيه يې څلور سوه لکه پونډو ته ختلې ده.)) (۲۲(
دا د موزيم د غملړلي داستان يوه برخه وه، چې دوېرې ليکلی و. پر موزيم باندې د راغلي طاعون داستان ډېر اوږد دی. کله چې موزيم د بېلابېلو ډلو لاس ته ورغی، نو هر يوه تر خپل وسه په موزيم کې پاتې شيان غلا کړل، ،خو هغه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډله چې په لومړي پړاو کې یې موزیم په لاس کې و، په ډېر ماهرانه ډول د موزیم اثار غلا کړل او بیا یې د نړۍ په بازارونو کې وپلورل. د نورو اثارو ترڅنګ په همدې موزیم کې د قرآن کریم هغه نسخه، چې ویل کېږي د طلاوو په اوبو لیکل شوې وه او په نړۍ کې یې ساری نه و، غلا او د باجوړ په سیمه کې په اتیا زره کلدارو وپلورل شوه. (۲۳)
یو افغان په خپلو سترګو لیدلي وو، چې د پاکستان د کوچې بازار په سیمه کې څلور دېرش مجسمې چې قیمت یې په ملیونونو کلدارې اټکلېده او د مغولو د عصر ١٦ توري چې ۲۳ ملیونه ډالره قیمت یې لاره په یو تر زمکې لاندې دکان کې ایښودل شوی وو. (٢٤) د موزیم په اثارو نه یوازې زموږ د هېواد د ګاونډیو نږدې بازارونه ډک شول، بلکې لرې نړیوالو بازارونو ته یې هم لاره وکړه. د موزیم د اثارو د غلا او د غلو په اړه پر همغه وخت او هم بیا وروسته پلټنې او ګروېږنې وشوې. یو بهرني شخص چې پر هغه وخت یې د موزیم د اثارو د غلا کوونکو په باب لیکنې کولې، د دې لپاره، چې ده ته څه ستونزه جوړه نه شي، نو هغو ډلو چې د موزیم په لوټ او تالان کې یې برخه اخیستې ده، د هغو نومونه یې په شفري ډول ثبت کړي او بیا یې د کمپیوټر حافظې ته سپارلي. دا شفرونه په دې ډول دي)) :
HI-7، Am-2 , GH-2، BR-13، Hw-2، SNP، HI-9، HI-8او نور) .((۲٥)
د ملي موزیم په اثارو کې د طلا تپې هغه شل زره (٢٦) طلایي سکې، هوسۍ او نور اثار هم شامل وو، چې د ډېر زیات ارزښت درلودونکي وو.
ځینې داسې اوازې هم وې، چې ((له ملي موزیم څخه یو شمېر با ارزښته اثار د ډاکتر نجیب الله د واکمنۍ په وروستیو شپو ورځو کې د ساتنې په خاطر د افغانستان مرکزي بانک تحتاني منزل ته راوړل شوي دي، دا چې دا اثار به اوس چېرته وي معلومات نه شته، دغه راز د ملي موزیم یو شمېر اثار د یونسکو په مرسته د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته هم انتقال شوي دي)). (۲۷)
څرنګه چې د افغانستان بانک د نظار شورا په لاس کې و، نو که دا خبره رښتیا وي، چې د نجیب الله د حاکمیت پر وخت دا اثار هلته وړل شوي دي، نو طبعاً د شورای نظار د افرادو په لاس کې به لوېدلي وي. د ۱۳۷۵ ل کال پر څو لومړنیو میاشتو یو ځل بیا د موزیم د اثارو په تېره بیا د طلا تپې د اثارو په باب د هېواد په دننه او بهر کې ګڼ شمېر مقالې چاپ او خپرې شوې. پخوانۍ تنظیمي اداري او نظار شورا ته هم په دې ارتباط ډېر زیات سوالونه راجع شول. بالاخره قوماندان مسعود اعتراف وکړ، چې: ((اثار طلا تپه در جایی که به وسیلهء هئیت حکومت قبلي و هئیت ملل متحد جا به جا و مهرلاک گردیده بود محفوظ است)). (۲۸) ښه به وي چې په دې اړه د دوکتور نجیب الله په واکمنۍ کې د هغه د دفتر رئیس ښاغلي محمد اسحق توخي څرګندونې هم راوړو؛ ښاغلي توخي دا څرګندونې په خپله یوه اوږده لیکنه (دوکتور نجیب الله و خروج نیروهای نظامی شوروی از افغانستان) کې چې د ۱۳۸۷ل کال په وروستیو کې د انټرنټ له لارې خپره شوه، کړې دي. موږ د طلا تپې اثارو سره اړوند موضوع کټ مټ له کومې ژباړې او کمونې پرته خپروو ...)) [ ]:رییس جمهور دکتور نجیب الهب کشورش را در شرایط حساس رهبری میکرد. او نخستین شخصیتیست، که خطری راکه سرمایهء ملی و فرهنگی افغانها را تهدید میکرد، احساس مینمود.
قبل از بسته شدن موزیم کابل به علت حمله های راکتی مجاهدین، او همه اثار طلاتپه را تحت نظر مستقیم خودش به زیرزمینیهای بانک مرکزی، جایی که ذخیرهء طلای مملکت محفوظ است، منتقل ساخت و ان را در اتاق مخصوص که تنها رییس جمهور صلاحیت باز کردن آن را دارد، قرار داد، حالا گاوصندوقهای حاوی این اثار را بیرون

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کشیده اند. هر صندوق با بوریهای مخصوص پوش گردیده است و یک جدول و پروتوکول و فهرست محتوای داخل ان با مهر و نامهء رییس جمهور نجیب الله دریافت گردید((.

حامد کرزی با چند وزیرش در برابر خبرنگاران ظاهر شده اظهار نمود که: ((گنجینهء طلا تپه محفوظ و دست ناخورده باقی مانده است. ((بدون توضیحهای بیشتر)).))

به همین ارتباط برای شناخت هر چه بیشتر شخصیتهای چون برهان الدین ربانی، که جز ثروت اندوزی به چیزی دیگری نمی اندیشد، خاطره یی در ذهنم تداعی گردید، که میخواهم خدمت هموطنان بیان کنم.

روزی، کارمند بین المللی ملل متحد در کابل به دکتور نجیب الله مراجعه نمود، که برهان الدین ربانی دو نفر را که حامل کدام پیغام از جانب او هستند فرستاده است و تقاضای ملاقات با شما را دارند. دکتور نجیب الله به کارمند ملل متحد گفت، که اگر او (کارمند ملل متحد) مانعی نمیبیند، میتوانند بیایند. دو نفر مذکور داخل امدند، وقتی که من ان ها را دیدم، یک نفر ان راشناختم، که همان وکیل عبدالرسول از بدخشان بود، که در صفحه های قبل نیز در موردش نوشته ام، که در سال ١٣٦٦خ. (١٩٨٨م.) عضو رابط برهان الدین ربانی با سفارت اتحاد شوروی در کابل بود. به نظر من دلیل اعزام وکیل عبدالرسول مذکور این بود، تا ما باور کنیم، که فرد همراه او امده واقعاً فرستادهء برهان الدین ربانی بوده است. این فرستاده یکی از اعضای جمیعت اسلامی بود، که خود را څارنوال معرفی میکرد. بعد از مصافحه دکتور نجیب الله برای شان گفت، بفرمایید، چه گفتنی داشتید، من در خدمت تان هستم.

کسی که خودر را څارنوال معرفی کرده بود، گفت: ((استاد برهان الدین ربانی پس از عرض سلام، تقاضا دارد، در این روز هایی که دولت اسلامی افغانستان دچار مشکلات اقتصادیست، اگر شما لطف نموده کمک نمایید، که در زمان شما کدام ذخیره یی از داراییهای دولت در کدام جایی اگر مانده باشد، برای ما معلومات بدهید، تا از ان در رفع مشکل اقتصادی دولت استفاده شود.))

دکتور نجیب الله خندید و برای موصوف گفت: ((به استاد ربانی بگویید، که قدرت دولتی را شما با تمام دم و دستگاه ان به طور سالم و رسماً در سال ١٣٧١خ. (١٩٩٢م) تسلیم شدید و چندین سال هم از حکومت اسلامی ((عدالت گستر)) شما میگذرد. حالا چگونه به من مراجعه نموده اید؟ من رییس جمهور کشور بودم، نی خزانه دار. بهتر است، بعد از این به من همچو مراجعات را انجام ندهید.))

سپس ان ها را از نزد خود رخصت کرد. ان گاه خطاب به من گفت: ((از این میترسم، که نشود این غارتگران به ذخیرهء طلای افغانستان دست یابند و ان را غارت کنند. چیزی دیگری را در کشور باقی نگذاشتند.))] له دې خبرو ښخه څرګندېږي، چې استاد برهان الدین رباني د افغانستان ددې ملي او فرهنګي شتمنۍ د لاسته راوړلو هڅه کړې، خو بریالی شوی نه دی. احمدشاه مسعود چې کومه یادونه کړې هغه هم له همغې غوښتنې سره ارتباط لري. ځکه دوی ته یوازې دومره پته وه، چې دا شتمني د مخني حکومت او ملګرو ملتو له خوا خوندي شوې ده، خو د ترلاسه کولو امکان یې پیدا نه کړای شو.

لنډه دا چې هر چا چې په هر نامه او د هر مقصد لپاره موزیم چور کړ، زموږ هېواد یې له ډېرو زیاتو تاریخي اثارو ښخه بې برخې کړ، اوس نو موزیم پر یوه سوځېدلې کنډواله بدل شوی او اثار یې غلو وړي دي. د هېواد تر ملي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزیم وروسته (د اردو موزیم) په هېواد کې بل ستر موزیم و، چې په زرګونو بېلابېل اثار په کې خوندي وو. د نورو مهمو اثارو په لړ کې د احمدشاه بابا د لاس توره او د اعلیحضرت امان الله خان د کار څوکۍ هم په دې موزیم کې خوندي وو. دغه راز د جګړې د اکثرو هغو وسلو بېلګې په کې خوندي وې، چې له ډېرې پخوا راهیسې افغانانو عملاً په هغو د یرغلګرو پر ضد مبارزه کړې وه. دا موزیم تر ملي موزیم لږ څه وړاندې په یوه ښکلې ودانۍ کې په ډېر منظم او سیستماتیک ډول جوړ شوی و. له ملي موزیم سره یو ځای د دې موزیم اثار هم لوټ او تالان شول.

د هېواد سیمه ییز او ولایتي موزیمونه:

١ -د غزني موزیم:

د غزني موزیم پر ١٣٤٥ل کال د لږم پر میاشت د تیموریانو د دورې په یو تعمیر کې رسماً پرانیستل شو.
د غزني موزیم اثار د تاریخ او هنر له مخې خاص اهمیت لري او د افغانستان د اسلامي دورې ډېر پخواني اثار په کې شامل دي. دغه اثار له لسمې میلادي پېړۍ څخه تر دولسمې پېړۍ پورې اړه لري او له هنري پلوه هغه یوازېني اثار دي، چې د غزنویانو د مخصوص سبک، چې سلجوقیانو ته نږدې دي نماینده ګي کوي.
سربېره پر دې چې ځینې وړې او لویې پارچې، د قبرو لوحې، کوچني حوضونه هم د ننداري لپاره تیار شوي وو. په مجموعي ډول د غزني موزیم اثار پر ١٣٤٦ل کال ٣٥٠ قلمو ته رسېدل، چې تر ١٣٥٧ل کال پورې زرو قلمو ته ورسېدل.
دا اثار تر ١٣٧٠ل کال پورې خوندي وو.

٢ -د کندهار موزیم:

دا موزیم پر ١٣١١ل کال تاسیس شوی او لومړی اثر یې هم د وزیرمحمداکبر هغه کمیس و، چې د دوی لاس ته ورغلی و. پر ١٣٣٩ل کال د دغه موزیم د اثارو شمېر ٨٠٧ ته رسېده.

٣ -د هرات موزیم:

دا موزیم د ١٣٠٢ل او ١٣٠٤ل کلونو ترمنځ جوړ شوی دی. د ١٣٠٧ او ١٣٠٨ کلونو د پېښو په جریان کې د هرات موزیم دروازه خلاصه شوه او د هرات د جامع جومات مسي دېګ او د هفت اقلیم په نوم اثر چې د تنظیمیه رئیس په امر له ګازرګاه څخه موزیم ته نقل شوي وو، بېرته وایستل شول او د موزیم نور اثار له منځه لاړل. پر ١٣١٠ل کال موزیم ښاروالۍ ته وسپارل شو، پر ١٣٢٥ل کال یو شمېر لرغوني اثار له کابل نه موزیم ته د تحفې په ډول ورکړی شول. د هرات موزیم اثار هغه وخت لا زیات او د درنښت اندازه یې زیاته شوه، چې د (لرغوني هرات) په نوم نړیوالې پروژې خپلې مرستې پیل کړې.

٤ -د میمنې موزیم:

پر ١٣٣٥ل کال د میمنې د اعلی حاکم غلام حیدرخان زوی محمد سهیل، چې له خپلو او نورو مېلمنو سره خواجه کنت ته نږدې د سلطان سنجر پر غونډۍ په تفریح بوخت و، یو منګوټی وموند، چې په هغه کې د غوریانو د دورې سکې پرتې وې، د دغو سکو د ساتنې مسالې د موزیم د جوړېدو موضوع رامنځته کړه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میمنې اعلی حاکم د موزیم اساس کېښود، څه موده وروسته موزیم د یوې مجموعې خاوند شو. دې موزیم خپل نندازیز پروګرامونه تر ۱۳۳٦ل کال وروسته بیا تر ۱۳۵۷ل کال پورې په منظمه توګه ترسره کړي دي.

۵ -د مزارشریف موزیم:

د مزارشریف موزیم زیات پخوانی تاریخ لري. د دې موزیم اساس له هغه وخته پیلېږي، چې د حضرت علي کرم الله وجهه مرقد ته ځینو پاچاهانو او لویانو سوغاتونه او هدیې ورکړې دي. دغه سوغاتونه ټول د روضې مبارکې په یوه کوټه کې ایښودل شوي دي او همدا راز یو شمېر پخواني او لرغوني اثار د مزارشریف په تحویلخانه (ساتنځي) کې موجود وو. دا موزیم د قلمي نسخو او مسکوکاتو له اړخه زیات شتمن ګڼل شوی دی. پر ۱۳۳۹ ل کال د دې موزیم د اثارو شمېر ۷۳۵ ته رسېده. (۲۹)

٦ -د هډې موزیم:

د جلال اباد د ښار د جنوب ختیز په شپږ کیلو مترۍ کې یو ستر کلی دکوچنیو کوچنیو غونډیو په منځ کې پروت دی. دغه ځای ته هډه وایي.

د اعلیحضرت محمدظاهر شاه د واکمنۍ په زمانه کې همدلته کیندنې پیل شوې او په نتیجه کې تر ځمکې لاندې یو بیضوي موزیم ومونډل شو. هغه وخت د دولت له خوا د همدې ځای د اوسېدونکو ۱۵۰ تنو پر دې ځای د دې غونډۍ ګردچاپېره پر کار پیل وکړ. د درې جریبه ځمکې په ساحه کې د ښار په بڼه موزیم ومونډل شو. دغه موزیم ته یوه لار راغلې وه او همدا لار له ټولې ودانۍ څخه ګردچاپېره ګرځېدلې وه. د دروازې خوا کې یو لوی بُت د سلامۍ په حال کې لیدل کېده، تر ټولو مشر بُت چې ګردچاپېره ورڅخه څو بُتان د محافظینو په شکل ولاړ وو، ځای پر ځای شوي وو. یوه فرانسه یي ښځه د کیندونکو د فني هئیت مشره وه. هغې دغه بت ته د ((ارکولیس پهلوان)) نوم ورکړ. دا موزیم د شپږو کلونو په موده کې سم برابر شو، ټولې ٤۲ کوټې ومونډل شوې، حکومت ورته یو ساتونکی کنډک واچاوه. یو کانتین هم په دروازه کې ورته جوړ شو، چې وروسته به سیلانیان ورته راتلل.

د سردارمحمدداودخان د واکمنۍ پر وخت پر دغو نورو غونډۍ ګانو کار شروع شو په هر ځای کې به بُتان مونډل کېدل. دا موزیم د جهاد په دوران کې د تنظیمي ځواکونو له خوا وسوځول شو. کله چې تنظیمونو جلال اباد ونیو، د هډې شاوخوا په چټکۍ کیندنې پیل شوې، د ملیونو ډالرو په ارزښت بتان راووتل او هغه ټول باندنۍ نړۍ ته انتقال شول، خو نن ورځ هلته هېڅ نه شته او سپېره میدان دی. (۳۰)

د هډې پر تاریخي اثارو سربېره د هېواد په زیاتو سیمو کې ګڼ شمېر تاریخي اثار د مختلفو اشخاصو له خوا راوسپړل شول او پر نورو هېوادو خرڅ کړای شول. دا څېړنې او پلټنې له کوم مسلک او قانون پرته ترسره شوې او د هېواد په اکثرو هغو سیمو کې چې د تاریخي اثارو د پیدا کېدو هیله ترې کېدله ترسره شوې، لکه کونړ، لغمان، ننګرهار، پکتیا، کابل، تخار، غزني، بلخ او نور. یوازې د پکتیا له میرزکي څخه په لسګونو ډوله تاریخي اثار را وایستل شو ل او بیا خرڅ شول. په دې کې ځینې هغو اثارو ته هم زیان واړول شول، چې د انتقال وړ نه وو، د ساري په توګه د بامیانو تاریخي بُتان چې د ځینو جګړو او طبیعي پېښو له کبله زیانمن شوي دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې جګړه له کلیو نه ښارونو ته دننه شوه، نو د هېواد د نورو اقتصادي او فرهنګي مرکزونو په شان پر دې ولایتي موزیمونو هم تالان خور شو او اکثره اثار یې لوټ شول. اوس په دقیق ډول معلومه نه ده، چې په دې موزیمونو کې څومره اثار پاتې دي، خو د عیني کتنو او لیدنو له مخې نه یوازې دا چې د دې موزیمونو اثار له منځه وړل شوي دي، بلکې ان ودانۍ یې هم ړنګې شوي دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۸)) ملي آرشيف

له څو لسيزو راهيسې زموږ په هېواد کې ځينو وزارتونو او موسسو د خپلو اسنادو د ساتنې لپاره خپل ارشيفونه لرل. په غالب ګمان په دې برخه کې به تر ټولو پخوانی آرشيف هماغه د بهرنيو چارو د وزارت آرشيف وي.

د وزارتونو او دولتي موسسو پر آرشيفونو سربېره په افغانستان کې تر ټولو مهم او د زيات ارزښت لرونکی آرشيف د افغانستان ملي آرشيف دی.

ويل کېږي چې د ملي آرشيف د جوړېدو مفکوره پر ۱۳۵۲ل کال منځته راغله، د هغه ودانۍ د سردارمحمد داود خان د جمهوري رياست پر وخت بيا له سره جوړه او ښکلې شوه. د دې آرشيف اساس د اطلاعاتو او کلتور وزارت خطي کتابتون و. د محمد داودخان د جمهوري رياست پر وروستيو مياشتو نوموړې نسخې دې نوې ودانۍ ته انتقال شوې او په دې ډول د ملي آرشيف جوړښت پيل شو.

د ۱۳٦۰ل کال د مني په شپو کې ملي آرشيف رسماً پرانيستل شو. خطي نسخې، تاريخي اسناد، د خطاطۍ ليکنې، زاړه چاپي کتابونه، تاريخي عکسونه، د زړو مطبوعاتو متفرق کلکسيونونه او ګڼې د آرشيف نور ډول ډول مواد دې موسسه کې ځای پر ځای شول.

دغه راز د غزني د عامه کتابتون او د اعليحضرت محمدظاهر شاه د کتابتون د خطي نسخو انتقال ملي آرشيف نور هم بډايه کړ. دغه راز يو لړ نور اثار په بيه واخيستل شول او آرشيف ته ورکړل شول. په پښتو، دري، عربي، ترکي، اويغوري، اردو، سنسکريت او هندي ژبو په زرګونه زرګونه خطي نسخې په ملي آرشيف کې راټولې شوې، چې د مسوولينو په وينا د هغو ټول شمېر تر لسو زرو زياتېږي. ددې نسخو ځينې د خط د هنر او ميناتورۍ له مخې ځانګړي او ډېر اوچت اثار ګڼل کېږي.

د اسنادو، عکسونو او نورو اثارو شمېر هم زرګونو ته رسېده. ملي آرشيف په شپېتمو کلونو کې د خپلو خطي نسخو دوه کتابونه، چې په هغو کې د آرشيف خطي نسخې معرفي شوې وې، چاپ کړل. همدارنګه پر دې وخت کې ملي آرشيف ته قانون جوړ شو. (۳۱)

له نېکه مرغه بايد يادونه وکړو، چې د جګړې په دې تېرو کلونو کې د نورو فرهنګي مرکزونو په انډول ملي آرشيف ته ډېر درونډ تاوان او زيان نه دی اړول شوی. ((سره له دې چې په دې موده کې د ملي آرشيف په اثارو د غلو څو حملې وشوې، خو داسې ويل کېږي ، چې د غلو لاس بر نه شو، خو د تخنيکي امکاناتو د نشتوالي او مشکلاتو او وسايلو د کمښت له کبله ځينو اثارو ته زيان اوښتی دی)). (۳۲)

د ۱۳۷٦ کال د سرطان تر مياشتې پورې بيا هم د ملي آرشيف تخنيکي مشکلات حل شوي نه دي او نه د اثارو د ساتنې او پالنې لازم وسايل او امکانات برابر شوي، نو که دا وضعه همدا شان دوام ومومي، د ملي آرشيف هغه قيمتي اثار به چې لازمې ساتنې او پالنې ته اړتيا لري، په تدريجي ډول له منځه لاړ شي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۹)) ملي ګالري

د افغانستان ملي ګالري د ۱۳۶۲ل کال د ثور پر میاشت افتتاح شوه. د ګالرۍ د پرانیستو په مراسمو کې د کندهار له ولایت، د کابل له موزیم او له سلطنتي قصر څخه ۲۰۰ هنري او تاریخي اثار راوړل شوي او ننداريٍ لپاره ایښودل شوي وو.

دا موسسه په اسمايي واټ کې د غلام نبي خان څرخي په کور کې او وروسته بیا په اطلاعاتو او کلتور وزارت پورې تړل شوي وه. سره له دې چې دا ودانۍ د ملي ګالرۍ د اثارو د ساتنې او ننداريٍ لپاره مناسب ځای هم نه و، خو بیا هم دا اثار په کې ننداري ته کېښوول شول.

د ملي ګالرۍ د ۱۲ کلن فعالیت په لړ کې هر کال د پلان او بودجې له مخې د هېواد د معاصرو هنرمندانو اثار اخیستل کېدل. په دې لړ کې د نقاشۍ، میناتورۍ، مجسمې او ظریفه اثارو ۵۹۶ اثار اخیستل شوي او ملي ګالرۍ ته تحویل شوي وو. ددغو اثارو زیاته برخه د غلام محمد میمنه ګي، عبدالغفور برېښنا، استاد عبدالعزیز، استاد غوث الدین، استاد یوسف کهزاد، استاد عطایي، استاد خیرمحمد یاري، استاد کریم، استاد قربانعلي عزیزي او داسې نورو اثار وو.

تر یوې لسیزې په زیاته موده کې دې ګالرۍ هر کال لس زره لیدونکي درلودل.

کله چې ۱۳۷۱ل کال پیل شو او تنظیمونه کابل ته داخل شول، پر دې وخت ، نو د اطلاعاتو او کلتور وزارت اداري، حقوقي او فرهنګي مسوولین په دې هیله وو، چې هر څه به خوندي پاتې شي، خو امنیتي چارواکي او غالباً وسله وال تنظیمي افراد د یو توند باد په شان راخواره شول او د ګالرۍ دېوالونه یې ولړزول. کله چې وسله والو افرادو د اطلاعاتو او کلتور وزارت ټول اداري قیمتي وسایل او وسایط، لکه غالۍ، فرشونه او موټر چور کړل، نو د ملي ګالرۍ د له منځه تلو وېره لا پسې ګړندۍ شوه.

د ۱۳۷۱ل کال د سنبلې پر ۲۳مه نېټه د وسله والو کسانو له خوا د استاد غوث الدین او نورو هنرمندانو څلور تابلوګانې غلا شوې. دولتي ادارو ته خبر ورکړ شو، چې د ګالرۍ پهره دارانو دا کار ترسره کړی دی او په راتلونکي کې هم دا وېره شته، خو هغوی بې تفاوته پاتې شول او د ګالرۍ د برخلیک په باره کې یې هېڅ پرېکړه ونه کړه، ان دا چې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د هغه وخت د اداري رئیس په دستور او د هغه وخت د کوپوني مغازې د مدیر په واسطه د ۱۳۷۱ل کال د سنبلې پر٤مه نېټه تر ۳۰ موټرو زیات د ډبرو سکاره د ملي ګالرۍ په انګړ کې وغورځول شول. دې کار د دې مخه ونیوله چې د ګالرۍ اثار راټول او یو خوندي ځای ته انتقال شي، ان تر دې چې د ګالرۍ ځینې ښکلي او ناب اثار د ډبرو سکرو په تور ګرد ککړ شول او د ګالرۍ تعمیر او لوازم هم د ډبرو سکرو په شان تور واوښتل. دې کار د هېواد ټول فرهنګپال او فرهنګیان متاثر کړل او د یادو شویو کسانو عمل یې وغانده. ویل کېږي چې د نوموړو اشخاصو عمل قصدي و؛ د ګالرۍ اثار به یې د ((بتانو)) په نومونو یادول.

د ۱۳۷۲ ل کال د ثور پر ۵مه نېټه په ګالرۍ کې د ځای پر ځای شویو وسله والو کسانو له خوا ۳ نور هنري اثار هم غلا شول، پر دې کار د وزارت امنیتي څانګو هم ځان غلی کړ او بیا یې هم د ګالرۍ د اثارو د ساتنې کوم مشخص تدبیر ونه نیو.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۳۷۳ل کال د ثور پر ۱۳مه نېټه د ګالرۍ د امنيتي ساتونکو له خوا د هنر او نقاشۍ ۲۹ اثار غلا شول، دا ګالرۍ ته دومره لوی زيان و، چې نه جبرانېدونکی ګڼل کېږي. په دې ټولو پېښو کې د اطلاعاتو او کلتور وزارت لوړو مقامونو او نورو اړوندو ادارو هېڅ پاملرنه ونه کړه. کله چې د ګالرۍ د بېخي له منځه تلو وېرې د ځينو زړونه ولړزول، نو په اطلاعاتو او کلتور وزارت کې ځينو اشخاصو له هغې جملې د هغه وخت د هنر رئيس په ځاني هلو ځلو او د ځينو نورو مسوولينو په مرسته د ملي ګالرۍ ٦۹۲ تاريخي اثار له اصلي تعمير څخه د وزارت ودانۍ ته را انتقال شول.
بيا هم تر ډېره وخته پورې د ګالرۍ په ودانۍ کې وسله وال کسان پاتې شول او په هغو ځايونو کې چې پخوا به ظريفه اثار ننداري ته ايښودل کېدل، دوی پرې تشنابونه جوړ کړل.
هغه اثار چې له ملي ګالرۍ څخه د وزارت مقر ته راوړل شول بيا هم خوندي پاتې نه شول، ډېر ځله داسې ګونګسې وې، چې د وزارت د هغه وخت د ځينو چارواکو له خوا هم ځينې اثار غلا شوي او دې لړۍ کېدی شي نوره هم ادامه پيدا کړې وي. (۳۳) خو خدای(ج) دې داسې ورځ نه راولي، چې موږ د خپلې ګالرۍ يو اثر هم ونه لرو.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۱۰)) نندارتونونه

د نورو فرهنګي مرکزونو ترڅنګ د افغانستان نندارتونونو ته داسې زيان واړول شول، چې اوس څوک هغه سيمه ګوري، نو فکر نه کوي، چې دلته به هم يو وخت د يو لرغوني هېواد داسې کلتوري مرکزونه وو، چې يو وخت به هر کال په زرګونو افغانانو او په سلګونو بهرنيانو ورڅخه ليدنه کتنه کوله او د افغانستان د کلتور، پراختيا او لاسي صنايعو د ځينو برخو پر څرنګوالي او څومره والي به خبرېدل.

د کابل ښار حضوري چمن ته ورڅېرمه (د کابل ننداري) په سيمه کې د هېواد د لاسي صنايعو، قيمتي ډبرو، غاليو، ټولنيزې پراختيا او برېښنا بندونو، مهمو ودانيو، او ډول ډول لرغونو او اوسنيو وسلو (پنځلس نندارتونونه) (۳٤) جوړ شوي وو. په دې نندارتونونو کې د ((شوروي اتحاد)) او افغانستان د تخنيکي همکارۍ او نورو برخو يو ځانګړی ننداړتون هم موجود و.

دې ننداړتونونو هر يو ځانته ځانګړې ودانۍ درلودله، چې د اړوندې څانګې خپل اثار په کې د ننداړې لپاره وړاندې شوي وو. هر ننداړتون په خپل ذات او د امکاناتو د لرلو په وجه د زيات ارزښت وړ و.

په دې ګڼو ننداړتونونو کې د قيمتي ډبرو يو ستر ننداړتون د زياتو کتونکو پاملرنه ځانته راګرځوله. په دې ننداړتون کې د افغانستان له اکثرو هغو کانونو څخه چې بېلابېلې قيمتي ډبرې يې درلودې، يوه يوه او يا هم څو بېلګې خوندي وې، چې د ليدونکو زړه يې ځانته راکاږه، نه يوازې د دې ننداړتون سمبوليک ارزښت ډېر زيات و، بلکې هغه قيمتي غمي او تيږې چې دلته ايښودل شوي وو، هم تر لکونو ډالرو څخه يې مالي ارزښت زيات محاسبه کېدی شي.

بل ننداړتون، چې هغه هم په ډېر زيات زحمت او ظرافت جوړ شوی و، هغه د افغانستان د غاليو ننداړتون و. په دې ننداړتون کې د افغاني غاليو تقريباً ټول ډولونه ننداړې ته ايښودل شوي وو. د ننداړتون دېوالونه او متن ټول پر رنګارنګ غاليو فرش او ښکلی شوی و. له ورېښمينو غاليو څخه نيولې د غاليو ټول ډولونه په کې خوندي وو. دلته له ډېرو کوچنيو غاليو څخه نيولې بيا تر ډېرو لويو غاليو پورې هر ډول غالۍ راټولې شوې وې. پر هرې غالۍ خپل قيمت ليکل شوی و. په دې غاليو کې داسې غالۍ موجودې وې، چې له نن څخه دېرش يا څلوېښت کاله دمخه يې قيمت په مليونو افغانيو وو چې د اوس وخت له لسګونو زرو ډالرو سره معادل دي، دا ډول غالۍ دې ننداړتون ته راټولې شوې وې. اوس نو د غاليو د ننداړتون يوازې څلور دېوالونه ولاړ دي او بس. د کابل ننداړې په سيمه کې چې موږ د کومو ۱۵ ننداړتونونو ياد وکړ دا ټول د ۱۳۷۱ل کال د ثور د مياشتې پر ۷مه، ۸مه او ۹مه نېټه جنګونو کې، چې له يوې خوا د جمعيت ګوند او د دوستم ملېشې او له بلې خوا د اسلامي حزب د قواوو ترمنځ وشول، له منځه يوړل. دا سيمه د لنډ وخت لپاره د اسلامي حزب تر واک لاندې وه، خو کله چې د دوستم ملېشې او د نظار شورا کسان دلته داخل شول، نو لومړی دا ټول ننداړتونونه چور او بيا يې ځينو ته اور واچول شو او ځينې يې بيا په پرله پسې جګړو کې له منځه يوړل شول. د شاه شهيد او سيد نورمحمد شاه مېنې ځينو اوسېدونکو دا ننداړتونونه په خپلو سترګو ليدل، چې لوګي ترې پورته کېدل. ځکه چې د دوی کورونو ته ډېر نږدې پراته وو. د شاه شهيد اوسېدونکي وايي چې موږ پر هغو شپو ورځو په خپله ليدل، چې د دوستم ملېشو د ننداړتونونو اثار په ډېره ارزانه بيه پر خلکو ان پر عادي لارويانو هم خرڅول، ځکه چې د دوی عادي اشخاص د دې اثارو پر قدر نه پوهېدل. خو د ننداړتونونو ډېر مهم او قيمتي اثار په ډېر دقت او مهارت سره چور او مهمو قومندانانو پټو ځايونو ته انتقال کړل.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د افغانستان د نندارتونونو غملړلی برخلیک و. هغه چا چې مخکې دا سیمه لیدلې وه او اوس یې بیا وګوري، نو کېدی شي ویې نه پېژني او فکر وکړي، چې په خوب کې دا سیمه ګوري، یو وخت به هلته د علم او تمدن، پوهې او فرهنګ مینوال افغانان او بهرنیان د دغو نندارتونونو کتنې لپاره ورتلل، خو اوس په کې د وزو، پسونو او غویو ګلې ګرځي. اوس یوازې د نندارتونونو ولاړ او لغوړن شوي دېوالونه ښکاري او بس، چې یو لوی تېر شوی وحشت په کې نندارې ته وړاندې شوی دی.

کوم اثار چې په دې ټولو ننداتونونو کې موجود وو، په خواشینۍ سره باید ووایو، چې د هغو بیا لاسته راوړل، لکه د افغانستان د نورې لوټ شوې فرهنګي شتمنۍ په شان ناممکن دي او نه یې څوک د زیان اندازه ټاکلی شي. هسې که په سرسري ډول هم محاسبه وکړو، نو تر لسګونو ملیونو ډالرو اوړي. یوازې د هغو د ودانیو د بیا رغونې لپاره په ملیونو ډالرو ته اړتیا لیدل کېږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۱۱)) څلي او منارونه

زموږ د هېواد په وينو لړلی برخليک همداسې جوړ شوی، چې هر کله دلته يو تمدن، يو انساني نظام، يو ټولنيز سمون او يو فرهنګي بهير منځته راغلی، بيا نو ورپسې داسې يوه سيلۍ خوره شوې، چې زموږ د ولس مېوې ته رسېدلې ونه يې نه يوازې دا چې ښورولې، پاڼې او مېوې يې ورته له منځه وړي، بلکې وچه کړې او سوې يې هم ده. پرديو له دغه او يا هغه ملک سره د مقابلې او نيولو په نامه خپل آسونه ددې خاورې پر شنه کرونده تېر کړي دي او د خپلې ځانپالنې، ځان غوښتنې او هوسپالنې په غرض يې يو وخت هم ددې ولس د واک څوکۍ په ارامه پرېښې نه ده. د همدغو کړکېچونو په پايله کې مادي او معنوي شتمني وخت پر وخت د مرګ او نابودۍ تر کندې رسېدلې ده.

د هېواد د فرهنګ او تاريخي ارزښتونو د محوه کولو يو بل ناتار پر ۱۳۷۱ل کال پيل شو. د دې خونړۍ او تباه کوونکې سيلۍ په بهير کې د افغانستان زيات تاريخي اثار محوه کړای شول. په دغو فرهنګي او تاريخي اثارو کې هغه څلي او منارونه هم شامل دي، چې د هېواد په پلازمېنې او نورو سيمو کې موجود وو. دا څلي او منارونه يا په بشپړ ډول او يا هم په نيمه ډول له منځه وړل شوي دي.

د کابل ښار د پل محمود خان په څلور لارې کې چې کوم منار (د ساعت برج) په نوم مشهور و، لومړی په توپونو او درنو ګوليو وويشتل شو، بيا نيمه ړنګ او وروسته بيا لکه د لاس ورغوي په شان اوار کړای شو.

د دهمزنګ په درې لارې کې، چې د سختو جنګونو مرکز و، د خپلواکۍ د ګټلو د يو تن نامتو مبارز (عبدالوکيل نورستاني) يادګاري څلی دی. دا څلی چې په ډېره ښکلې بڼه له مرمرينو ډبرو څخه جوړ شوی، له څو خواوو څخه په توغنديو او سپکو وسلو ويشتل شوی، خو تراوسه پوره ړنګ شوی نه دی او د منار د لانديني متن په شاوخواو کې زغره والو وسايطو د خپلو زنځيرونو د ورانۍ نښې پرېښې دي.

د کابل ژوبڼ د ختيزې ډډې ترڅنګ د خپلواکۍ د شهيدانو او اتلانو يادګاري څلی دی او پر ښکلو مرمرينو ډبرو د غازيانو او شهيدانو نومونه پرې ليک دي. سره له دې چې دا څلی روغ پاتې دی، خو د ورو مرميو ډېر ټپونه يې پر بدن څرګندېږي.

د کابل پوهنتون ختيزې دروازې ته مخامخ د کابل د سناتوريم يادګاري منار دی، چې ډېر ښکلی برېښي. پر ۱۳۱۰-۱۳۱۲ل کال په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د سل د ناروغۍ د مخنيوي او علاج لپاره يو روغتون جوړ شو، دا د دغه روغتون د جوړېدو يو يادګاري منار دی، چې په ډېر ښکلي ډيزاين او جوړښت له ډېرو ښکلو مرمرينو ډبرو څخه ودان شوی. دا منار سره له دې چې درنو جګړو او مرميو څخه خوندي پاتې شوی، خو د برېښنا د روښانتيا ځای يې ويجاړ شوی، په ورو ګوليو يې ځينې برخې ويشتل شوي او هم يې ځينې ډبرې ښورول شوي او بېځايه شوي دي.

د کابل پوهنتون په زړه کې د ختيځ د ستر نابغه او د اسلام روښانه مفکر سيد جمال الدين افغان مقبره واقع ده، چې ډېر ښکلی څلی يې پرې جوړ کړی دی. د درنې کلنو جګړو په ترڅ کې دې څلي ته هم درانه زيانونه اړول شوي، پر قبر او څلي په لسګونو لويې او ورې ګولۍ لګېدلي، خو څلی لا ولاړ دی.

د کابل د ميوند واټ په منځنۍ برخه کې د افغان ولس د بريمنې سوبې (د ميوند فتحې) يادګاري څلی په ډېره ښکلې او زړه ورونکې بڼه جوړ شوی و. د څلي په کښتنۍ برخه کې د افغان اتلې او د ميوند له وياړه ډکې قهرمانې ملالۍ له خولې دا راوتلې لنډۍ ليک وه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه پــه مـیوند کـې شهـید نـه شـــوې؟

خدایږو لالیه بې ننگۍ ته دې ساتینه((!

د جگړو په ترڅ کې دا یادگاري څلی هم په غټو او وړو گولیو ویشتل شوی او پر سینه پرېوتی، یوازې کمه برخه یې د زمکې پرمخ ښکاري، چې پر دې ځای د یو تېر شوي وحشت ښکارندويي کوي (۳۵) خو د وخت په تېرېدو سره دا څلی هم کېدی شي د محمودخان پُل د (ساعت برج) د منار په څېر پر سپین ډاگ بدل شي.

دغه راز د هېوادد ځینو ولایتونو په مرکزونو او نورو ځایونو کې چې کوم تاریخي منارونه، برجونه او څلي د تاریخ په بېلابېلو وختونو کې جوړ شوي وو، هغه هم یا په بشپړ ډول او یا هم په نسبي ډول ویجاړ شوي دي.

لکه د پغمان په سیمه کې د خپلواکۍ څلی (تاق ظفر) د لښکرگاه تاریخي دروازه، د هرات منارونه او د غور منار چې د اسلام د راتگ له لرغونو اثارو څخه شمېرل کېږي، (٦٨) متره لوړوالی لري او د یونسکو له خوا د نړۍ د مشهورو او نامتو تاریخي اثارو په لست کې شامل دی. (۳٦) او یو لړ نورو دې ډول اثارو ته ډېر زیانونه اوښتي او نور هم اوښتونکي دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۱۲)) تاریخي ودانۍ

د څلور کلنو جګړو په ترڅ کې هغو تاریخي او ښکلو ودانیو ته چې نه یوازې یې تاریخي ارزښت خورا زیات و، بلکې د جوړښت او انجنیري ساختمان له مخې هم په زیات مالي لګښت جوړې شوې وې، هم زیات زیان اړول شوی دی. اکثره دا ودانۍ نه یوازې مهم دولتي، سیاسي او اداري مرکزونه پاتې شوي دي، بلکې د یو زیات شمېر هېوادوالو او نورو سیلانیانو لپاره د سیل، تفریح، ښکلا او ننداري ځایونه هم وو.

په دې ښکلو او تاریخي ودانیو کې د دارالامان ښکلې او تاریخي ماڼۍ، چې په ډېر مستحکم ډول او ظرافت سره د الماني انجنیرانو له خوا طرح او ډیزاین شوې وه په تېرو شلو کلونو کې څو ځله د جګړو له امله تر ګوزارونو لاندې راغلې ده. پر ۱۳٦۸ل کال کې په هغه جګړه کې چې ((د شهنواز تڼي کودتا)) په نامه مشهوره ده، سخته زیانمنه شوه. پر هغه وخت په دې ودانۍ کې د دفاع وزارت هم و او شهنواز تڼی هم د دفاع وزیر و، نو دا ودانۍ د جګړې د قوماندانۍ محل و. تر دې ودانۍ څخه لږ وړاندې مخ ښار پلو د (خاد پنځم ریاست) و او تر دې ودانۍ لږ شان پورته د تاج بېګ پر غونډيو نور پوځي قطعات وو، چې د دوکتور نجیب الله د حکومت ملاتړ یې کاوه. په جګړه کې دا ودانۍ له همدغو دوو لورو او ځینو نورو خواوو څخه تر سخت اور لاندې ونیول شوه. په نتیجه کې په سلګونو لویې او په زرګونو وړې مرمۍ پر دې ودانۍ ولګېدې، چې ودانۍ ته یې بې شمېره درووند مالي زیان واړوه. دغه راز کله چې دا ودانۍ د نجیب الله د پلوي ځواکونو، چې جلال رزمنده او بابه جان هم په کې شامل وو، ونیول شوه، دې ودانۍ کې اکثره دولتي شته لوټ او تالا شول.

تر دې جګړې وروسته د دوکتور نجیب الله د حاکمیت پر وخت د دې ودانۍ د بیا جوړونې لپاره پر هغه وخت په زرګونو ملیونه افغانۍ ولګول شوې، ودانۍ تقریباً له سره بیا ترمیم شوه. تر دې ودانۍ لږ شان پورته د تاج بیګ په تپه کې یو بل تاریخي قصر هم ودان و، چې هغه ته هم په همدې جګړه کې زیات زیان واړول شو.

کله چې د ۱۳۷۱ل کال د ثور پر میاشت د مجاهدینو مختلفې ډلې کابل ته دننه شوې، نو ښار هم پر مختلفو ډلو وویشل شو. ان د ارګ ودانۍ هم د څو بېلابېلو تنظیمونو لاسته ورغله. هر کله چې دا ودانۍ له یو تنظیم نه د بل لاس ته ورتلې، نو هر یوه د خپل ځواک او توان په اندازه د خپل قسمت مطابق د خپل چور برخه وړله. لنډه دا چې د جګړې په کلونو کې په ودانیو کې هېڅ شتمني پاتې نه شوه. د خونو کوم دېوالونه چې پاتې وو، هغه په مرمیو، توغندیو، چاودنو او هوایي بمباریو کې داسې وسوځول شول او ونړول شول، چې ځینې ودانۍ یې بیا بشپړې ودانۍ ته اړتیا لري او ځینې په قسمي توګه بیا رغونې ته اړتیا لري. د دلکشا او ګلخانې ماڼۍ چې ډېر وخت د افغانستان د واکمنو د اداري چارو او لیدنو کتنو ځایونه پاتې شوي وو، په خورا ظرافت او ښکلې معمارۍ سره جوړ شوي وو اوس د یو داسې لوی وحشت عکاسي کوي، چې د انسان د سر وېښتان ورته جګېږي. د ماڼیو دېوالونه په لویو او وړو مرمیو سوري سوري دي، د ماڼیو ټول متنونه چې په لوکسو غالیو پوښتل شوي وو اوس سپېره مېره معلومېږي. هغه غالۍ چې د ځمکې له متن سره سریښ شوې وې او د راټولېدو امکان یې نه و، په برچو سورۍ سورۍ شوي دي. په دې ودانیو کې د لرګیو داسې المارۍ په داسې ظرافت سره جوړې شوې وې، چې کېدی شي د خپل وخت د امکاناتو په پام کې نیولو سره یې په ټولو ګاونډیو هېوادو کې ساری نه درلود او په هرې المارۍ د افغانستان د دولت نښان او بیرغ انځور شوی و، اوس په برچو او ګولیو سورۍ سورۍ شوي او هنداري یې په ګولیو ویشتل شوې دي. هر چا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې پخوا د دې ودانیو شان او شوکت، ظرافت او ښکلا لیدلي وي او اوس یې په دې بڼه وګوري، نو چې د کاڼي او ډبرې زړه هم ولري له سترګو به یې اوښکې راشي، اوس د دې ودانیو پر المارېو، چې یو وخت به هلته ماشی هم په ادب تېرېده او غږېده، بېلابېلو ملېشو او جګړه مارو په تباشیر او نورو ډول ډول رنګونو خپل منفور یادګارونه لیکلي، چې د دې ښکارندویي او انځورنه کوي، چې څه ډول او د کوم فرهنګ درلودونکي اشخاص ددې جرم مرتکب شوي دي. د دې دوو ماڼیو او په ارګ کې دننه د ځینو نورو ودانیو د بیا جوړښت لپاره د پیسو اټکل خورا ګران کار دی او زیاته څېړنه غواړي.

تر ارګه لږ لرې د څو کیلو مترو په واټن د چهلستون تاریخي ودانۍ او ښکلي باغ موقعیت درلود، چې د بهرنیو مېلمنو او د افغانستان د مهمو غونډو د جوړولو لپاره مناسب ځای و او د ځانګړې ښکلا لرونکې وه. د ۱۳۷۱ل کال د ثور د میاشتې په هماغو لومړنیو جنګونو کې دا ودانۍ وسېزل شوه او ټول شته یې چور شول. تر دې ودانۍ څو کیلو متره مخ ښار پلو د خوشال بابا لېسه جوړه وه، چې ترڅنګ یې د بابرباغ، رستورانت او ودانۍ جوړ وو. دا سیمه ډېر وخت د جګړې لومړنۍ لیکه پاتې شوه او په زرګونو توغندي او درنې مرمۍ یې پر سینه ورتش شول او هر څه چې په کې وو، هغه له خاورو سره برابر شول. د جګړې اور یوازې په کابل کې پاتې نه شو، د کابل ښار په شمال کې د استالف کابو ۸۵ کلنه تاریخي ودانۍ موجوده وه، چې د استالف د تخت پر سر ودانه وه. دا ودانۍ هم د جګړې بلا تر ستوني تېره کړه، همدا ډول نورې په لسګونو تاریخي او ښکلې ودانۍ، چې د هېواد په مرکز او بېلابېلو ولایتونو کې له کلونو راهیسې ابادې وې، خو جګړو ونړولې.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۱۳)) بيهقي كتاب خپرولو موسسه

افغانستان د كتاب چاپولو او خپرولو له پلوه د نړۍ تر ډېرو هېوادونو شاته پاتې و، خو په تېره نيمه پېړۍ كې په افغانستان كې هم د كتاب د چاپ او خپرولو دود ورځ پر ورځ ګړندى كېده، د نوي عصري تعليمي سيستم منځته راتګ، د ژوندانه ضرورتونو، د زده كړي قشر زياتون او د نوري نړۍ اغېزو دلته هم د كتاب له چاپ او خپرولو سره مرسته وكړه، خو بيا هم د نورې دنيا په انډول او د ځينو نږدې او لرې هېوادونو په تناسب دلته لږ شمېر كتابونه چاپ او خپاره شوي دي. يو خو دا چې د افغانستان اكثريت ټولنه نالوستې وه، بل تنګو اقتصادي شرايطو او د كتاب پر چاپ او خپرولو باندې د وخت د حكومتونو حاكميت هم څه ناڅه ددې كار مخه ونيوله، چې د كتاب بازار دې منځته راشي، بله وجه دا هم وه، چې د كتاب د خرڅلاو له لارې ېېرته د كتاب لګښت لاسته نه راته.

كوم كتابونه چې د افغانستان په چاپخونو كې چاپ شوي له تعليمي او څو عنوانو سياسي كتابونو پرته، چې تيراژ يې لسګونو زرو ټوكو ته رسېده، د نورو ټولو كتابونو (د هر عنوان) شمېر ۵۰۰، ۱۰۰۰، ۲۰۰۰ او يا پنځه زرو ټوكو ته رسېده. تعليمي او څه نا څه سياسي كتابونه په وړيا ډول د لوستونكو په واک كې وركول كېدل او پاتې نور كتابونه هم په ځينو علمي غونډو او سيمينارونو كې د بېلابېلو مناسبتونو تر عنوان لاندې په وړيا توګه وېشل كېدل. يو ټاكلى شمېر علمي او ادبي كتابونه تر تمام شوي قيمت نه په ډېره ټيټه بيه د دولت له خوا بازار ته وړاندې كېدل.

لنډه دا چې په افغانستان كې د كتاب د خرڅلاو د بازار په انډول د وړيا وېش دود ډېر ګرم و، خو له دې سره سره د لوستي قشر او د ولس د اقتصادي ستونزو په پام كې نيولو سره د كتاب د خرڅلاو او اخيستو بازار په تدريجي ډول او ګام پر ګام خپلې پوړۍ وهلې.

په افغانستان كې د كتاب خپرولو او پلورلو تر ټولو لويه موسسه (د بيهقي كتاب خپرولو موسسه) وه. نوموړې موسسه د يوې ځانګړې تصدۍ په توګه پر ۱۳۵۷ل كال تاسيس شوه او تر دې دمخه يې د دولتي مطابعو د رياست په چوكاټ كې (د بيهقي كتاب چاپولو موسسه) په نامه فعاليت كاوه.

څرنګه چې دا يوه تصدي وه، نو د كتاب چاپولو له ټولو كورنيو موسسو، منابعو او هم د پخواني شوروي اتحاد د كتاب چاپولو له ځينو سرچينو سره يې اړيكي درلودل؛ هغوى خپل كتابونه دوى ته رالېږل او دوى د يو ټاكلي كمېشن په مقابل كې هغه د خپلو كتاب پلورنځيو له لارې پلورل.

د بيهقي كتاب خپرولو موسسې تر ۱۳۷۱ل كال دمخه يوازې په كابل ښار كې ۲۵ څانګې او تر هغه وروسته ۱۵ څانګې درلودې. همدارنګه دې موسسې د هېواد په ځينو ولايتونو كې ۱۸ نورې څانګې هم درلودې، چې ددې څانګو له لارې يې لوستونكو ته هر ډول كتابونه وړاندې كول.

تر ۱۳۷۱ل كال وروسته د جګړو او ځينو نورو عواملو له كبله د ټول هېواد په سطح ددې تصدۍ يوازې ۳ څانګې په كابل ښار كې پاتې شوې، چې هغه هم كېدى شي د ټاكلي وخت په تېرېدو سره له منځه لاړې شي.

د بيهقي كتاب خپرولو تصدي يو مرستيال ښاغلي شاه زمان وريځ ستانيزي وويل: له ((۱۳۵۷ل كال راهيسې دې تصدۍ ته د ۲۵۰۰ عنوانو په شاوخوا كې بېلابېل كتابونه راوړل شوي دي. د ۱۳۷۱ل كال پر لومړيو وختونو ددې تصدۍ په كتاب پلورنځيو كې د ۱۵۰۰ عنوانو په شاوخوا كې كتابونه موجود وو، چې عمومي شمېر يې تقريباً دوه مليونه جلدو ته رسېده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۳۷۱ل کال د ثور میاشتې له ۸ تر۱۰ نېټې پورې تقریباً یو ملیون ټوکه کتابونه د بیهقي تصدۍ له کتاب پلورنځیو څخه راټول او د سیاسي- کمونیستي کتابونو په نوم ورته اور واچول شو او ایره یې کړل. نور پاتې یو ملیون ټوکه کتابونه په راوروسته جګړو او چپاولونو کې چور او له منځه یوړل شول.
که په تقریبي او انډولیز ډول د پورتنیو دوو ملیونو ټوکو کتابونو مالي ارزښت وسنجوو، نو زموږ د ټولنې لپاره به د معنوي زیان ترڅنګ یو دروند مالي زیان هم وګڼل شي. که په انډولیز ډول او متوسطه توګه د یو کتاب مالي ارزښت دوه امریکایي ډالره اټکل کړو، نو په مجموعي ډول به څلور ملیونه امریکایي ډالره شي، معنوي او پوهنیز ارزښت خو یې لا پرېږده، چې هغه خو په دې معیارونو او تلو هډو سنجېدی نه شي.
سربېره پر دې د بیهقي تصدۍ د کتاب پلورنځیو د ودانیو فزیکي جوړښت ته درانه زیانونه اړول شوي او ځینې خو بېخي له منځه وړل شوي دي. مېزونه، څوکۍ، د کتاب ساتلو او پلورلو وسایل، اسناد او وسایط ټول تباه کړای شوي دي. د نوموړې تصدۍ د یوه کارکوونکي په قول لږ تر لږه دوه ملیونه امریکایي ډالره په کار دي، چې د دې تصدۍ کتاب پلورنځي پرې له سره جوړ او د چارو نور تخنیکي وسایل پوره شي. (۳۷)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۱۴)) عامه کتابتون

عامه کتابتون په افغانستان کې د ډېرو سترو کتابتونونو له جملې څخه و، تر ۱۳۴٥ل کال پورې يې د ښوونې او روزنې وزارت په چوکاټ کې فعاليت کاوه، وروسته بيا په اطلاعاتو او کلتور وزارت پورې وتړل شو. بيا يې په کابل ښار او ولسواليو کې ۲۸ څانگې پرانستلې، چې ټول ۱۰۳۰۹٥ عنوانه کتابونه په کې خوندي وو. وروسته يې په ولايتونو کې ٥۱ بېلابېلې څانگې پرانستلې، چې ۱۰٤۹۷۱ عنوانه کتابونه په کې د مطالعې لپاره ايښودل شوي وو.

عامه کتابتون تر ۱۳۷۱ل کال پورې په ټول افغانستان کې ۷۹ کتابتونونه درلودل، چې ۲۰۸۰٦٦ عنوانه کتابونه په کې خوندي وو.

پر ۱۳۷۱ل کال د هېواد د نورو فرهنگي مرکزونو په شان عامه کتابتون ته هم درانه زيانونه واړول شول. تقريباً د عامه کتابتون ټولې څانگې له منځه يوړل شوې، اکثره کتابونه چور او غلا شول.

د مسولينو په وينا اوس د ټول افغانستان په سطح د عامه کتابتون ۳ څانگې پاتې دي او نورې ټولې له منځه وړل شوي دي، چې د دوی په قول اوس په کې ۸۹۰٤۹ عنوانه کتابونه پاتې دي.

د BBC راډيو د يو خبر ترمخه له عامه کتابتون څخه ٦۷ زره عنوانه کتابونه غلا شوي دي. (۳۸) خو د عامه کتابتون د ځينو مسوولينو د څرگندونو له مخې له عامه کتابتون څخه په مجموعي ډول تر يو سل زره عنوانو څخه زيات کتابونه غلا شوي دي. (۳۹)

د کتابونو تر چور او چپاول سربېره هغو ودانيو ته هم زيات زيان اړول شوی، چې د هېواد په بېلابېلو ځايونو کې د کتابتونو لپاره جوړې شوې وې. دا ودانۍ يا په بشپړ او يا هم په قسمي ډول له منځه وړل شوي دي.

په خپله د عامه کتابتون مرکزي ودانۍ ته هم د توغنديو د لگېدو په وجه زيات زيان اړول شوی دی. دغه راز ويل کېږي د مرکزي کتابتون د مجلو او اخبارونو له څانگې څخه د مجلو او اخبارونو ځينې کلکسيونونه هم ايستل شوي دي. د کتابتون د ټول رسېدلي زيان د اندازې ټاکل خورا گران کار دی. د کتابتون مسوولين وايي، چې دې کتابتون ته تر زر مليونو افغانيو زيات مالي زيان اوښتی دی، خو که موږ لږ تر لږه د کتابتون يو سل زره عنوانه کتابونه په پام کې ونيسو، سره له دې چې تر دې به هم زيات وي او د هر کتاب بيه له اوسني نرخ سره سمه ٤ ډالره اټکل کړو، نو يوازې به د کتابونو له درکه څلور سوه زره ډالره زيان اوښتی وي، که د کتابتون د وسايلو، وسايطو او خپله د ودانيو رسېدلی زيان په پام کې ونيسو، نو دا تر پنځه سوه زرو ډالرو هم اوړي، چې د اټکل له مخې کېدی شي لږ تر لږه ټول يو مليون ډالره محاسبه شي، که چېرې دا په افغانيو واړوو، نو د نني نرخ له مخې به څليريشت زره مليونه افغانۍ شي.

د کابل پوهنتون، د طب او پوليتخنيک انستيتيوت او ځينې نور کتابتونونه:

لکه د کابل پوهنتون په بحث کې چې مو وويل، د کابل پوهنتون مرکزي کتابتون د هېواد له سترو کتابتونونو څخه و. دغه راز د کابل پوهنتون پر مرکزي کتابتون سربېره د نومورې پوهنتون ۱۳ گونو بېلابېلو پوهنځيو هم اکثرو ځانگړي کتابتونونه درلودل. ان تر دې چې د کابل پوهنتون ٥۲ بېلابېلو څانگو هم اکثرو کتابتونونه درلودل. ځينو استادانو د پوهنتون په ساحه کې د ځان لپاره واړه ځانگړي کتابتونونه جوړ کړي وو، خو دا اکثره له منځه يوړل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شول. د دې ټولو کتابونو بشپړ او دقیق شمېر معلوم نه دی، خو په مجموعي ډول د ټولو شمېر تر دوو ملیونو ټوکو زیاتېږي.
د کابل طب انستیتیوت هم دېته ورته کتابتونونه درلودل، چې یوازې له مرکزي کتابتون څخه یې ۵۰۰۰۰ زره عنوانه کتابونه ورل شوي او سېزل شوي دي. د طب پر مرکزي کتابتون سربېره په دې انستیتیوت کې د محصلینو د زده کړې هغه په زرګونو ټوکه بېلابېل کتابونه هم اکثراً تباه شوي، چې د محصلینو په درسي پروګرام کې شامل وو.
کابل پولیتخنیک هم پر همدې ډول برخلیک اخته شو. د پولیتخنیک په مرکزي کتابتون کې کتابونه اکثره چور او غلا شول. سربېره پر دې په ځینو وزارتونوکې هم یو لړ بډایه کتابتونونه موجود وو، چې پر کابل ښار باندې د جګړې د واکمنۍ پر کلونو یا په بشپړ ډول او یا هم په نسبي ډول زیانمن شوي دي. په دې کتابتونو کې د ښوونې او روزنې وزارت کتابتون او د سرحدونو چارو وزارت کتابتونونه هم شامل دي. د ښوونې او روزنې وزارت له کتابتون څخه یو ټاکلی شمېر کتابونه او د سرحدونو چارو وزارت له کتابتون څخه اکثره کتابونه غلا شوي دي .
دغه راز په نورو اکثرو وزارتونو او دولتي ادارو کې، چې هغوی د خپل کار او اړتیا مطابق کوم کتابتونونه جوړ کړي وو، هغه هم پر همدې برخلیک اخته شول.
پر وزارتونو او دولتي ادارو سربېره د هېواد په اکثرو ښوونځیو، روزنیزو، تعلیمي او تحصیلي موسسو کې هم د هغوی د سطحې او اړتیا وړ کتابتونونه موجود وو، چې د هغوی هم اکثره له منځه ورل شوي دي. ددې ټولو کتابونو دقیق شمېر ټاکل ناشونی دی، خو په تخمیني ډول تر ملیونونو ټوکو اوړي.

د ارګ کتابتون:

د ارګ دننه د ښکلو ودانیو په منځ کې یو ډېر ښکلی او مجهز کتابتون موجود و، چې د ډېرو کلونو په موده کې د ګڼ شمېر علمي، ادبي او تاریخي کتابونو ترڅنګ په دې کتابتون کې یو زیات شمېر خطي نسخې، چې په پښتو او فارسي ژبو لیکل شوې وې، هم موجودې وې. دې کې داسې خطي نسخې هم موجودې وې، چې تراوسه لا چاپ شوې نه وې او زموږ د ادب او فرهنګ لپاره ډېرې مهمې ګڼل کېدلې.
د ۱۳۷۱ل کال د ثور میاشتې پر ۷، ۸، ۹ نېټه په ارګ کې درنې جګړې وشوې، دغه راز د ارګ ودانۍ داسې ملېشو ته په لاس ورغله، چې نه یوازې له فرهنګ سره یې مینه نه درلودله، بلکې په وحشت، دهشت، غلا، چور او چپاول کې یې ریکارډ ټینګ کړی و. دوی د ارګ د نورو شتمنیو د لوټ ترڅنګ د ارګ کتابتون ته هم لویه ضربه ورکړه. تر هغه وروسته پر ارګ باندې څو ځله بمباري وشوه، څو ځله په کې چاودنې وشوې او په زرګونو توغندي پرې وورول شول. اوس د ارګ اکثره ودانۍ یا په بشپړ ډول او یا هم په نیمه ډول زیانمنې شوې دي. د کتابتون هم هېڅ درک نه شته، یوازې د اعلیحضرت محمد ظاهرشاه په کور، چې اوږدې پردې پرې راځړول شوې دي، په چوپه او غلې ژبه د یوې لویې تېرې شوې غمیزې بیان کوي، په خونه کې یو څه کتابونه خوندي پاتې دي. څرنګه چې پر دې وخت د ارګ د کتابتون هغه پخواني مسلکي مامورین دندو ته نه راځي، نو په دې وجه د کتابتون د غمیزې داستان او د ضایع شویو کتابونو او د کتابتون د چور او چپاول ټوله کیسه پوره بیان نه شوه، خو په غالب ګمان هر څومره چاپي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابونه او خطي نسخې چې په دې کتابتون کې خوندي وو هغه ټول چور شوي دي. د ارګ کتابتون له دې پلوه هم د زيات ارزښت درلودونکی و، چې په ښه ظرافت او ښو امکاناتو سره جوړ شوی و او بل دا د ټول هېواد په سطح هغه يوازينی کتابتون و، چې نه يوازې محققينو ترې ګټه اخيستله، بلکې د هېواد مخورو سياسي اشخاصو او لومړۍ درجې واکوالو لپاره هم د مطالعې او ماخذ يوه منبع وه.

((د وطن ګوند)) کتابتون:

د وطن ګوند مرکزي کتابتون د هېواد له ډېرو سترو او لويو کتابتونونو څخه و. دا کتابتون چې د نوموړي ګوند په هڅو د څو کلونو په بهير کې جوړ شوی و؛ زيات شمېر کتابونه او د بېلابېلو کورنيو او بهرنيو مجلو او اخبارونو کلکسيونونه په کې خوندي وو. سره له دې چې په دې کتابتون کې اکثره هغه کتابونه راټول شوي وو، چې د نوموړي ګوند له سياسي تګلارې سره سم مطالب په کې چاپ شوي وو، خو بيا هم يو زيات شمېر علمي، ادبي، تاريخي او نور کتابونه په کې موجود وو، چې د هېواد علمي کړيو ورڅخه ګټه اخيستلای شوه. له فزيکي پلوه پر کتابتون خورا زيات لګښت شوی و او د يو عصري او مجهز کتابتون د بډايه کولو لپاره يې زياتې هلې ځلې کړې وې. د دوی ځينې دا هڅې تر دې حده هم رسېدلې وې، چې له ځينو نورو مهمو کتابتونو، لکه عامه کتابتون او نورو څخه يې ځينې مهم کتابونه او د مجلو او اخبارونو کلکسيونونه په زور او يا د واک د نفوذ پر اساس، دې کتابتون ته راوړي وو. په همدې وجه د دوی په دې عمل په ځينو فرهنګي کړيو او اشخاصو کې انتقادي ګونګوسې راپورته شوې و.

دا کتابتون د ۱۳۷۱ل کال د ثور پر ۷-۸ نېټه او وروسته تر هغې په څو نورو جګړو کې له يوې مخې چور شو او هغه په زرګونو عنوانونه بېلابېل کتابونه، مجلې او د اخبارونو کلکسيونونه، چې په دې کتابتون کې موجود وو، ټول له سترګو پناه شول.

((د ځوانانو سازمان)) مرکزي کتابتون:

دا کتابتون چې د نوموړي سازمان له خوا جوړ شوی و او د هغه مال ګڼل کېده، د ۱۳۷۱ل کال د ثور پر ۸-۹-۱۰ نېټو، چې د کابل ننداري، شاه شهيد او حضوري چمن په سيمه کې د اسلامي حزب او اسلامي جمعيت او د دوستم د ملېشو ترمنځ کوم جنګونه پيل شول، ټول له يوې مخې چور شو. دا کتابتون سره له دې چې د وطن ګوند د کتابتون په پرتله بډايه نه و، خو بيا هم ډېر دروند مالي لګښت پرې شوی و. د داخلي اخبارو، مجلو او کتابونو ترڅنګ يې يو شمېر هغه خپرونې هم درلودلې چې په پښتو او دري ژبو په ځينو نورو هېوادونو په ځانګړې ډول په شوروي اتحاد کې چاپ شوي وې. دا کتابتون د ((ځوانانو سازمان)) د خپل سياسي تګلوري له فکر سره سم ګڼ شمېر شوروي چاپ کتابونه هم درلودل، خو د دې ترڅنګ داسې ادبي، هنريي، ذوقي، علمي او نور کتابونه او اثار هم په کې موجود وو، چې ډېر ګټور او په زړه پورې وو.

شخصي کتابتونونه:

کله چې جګړه له کليو نه پر ښارونو راخوره شوه، نو د عامه دولتي فرهنګي شتمنۍ ترڅنګ هغه فرهنګي شتمنۍ هم له منځه يوړل شوې، چې په خپله په ليکوالو او پوهانو پورې يې اړه درلوده. په دې کې د ليکوالو هغه کتابتونونه شامل دي، چې دوی د خپل ټول عمر په اوږدو کې په ډېر زيات زيار او زحمت جوړ کړي وو. د دې ډول ځاني کتابتونونو شمېر خورا زيات دی. د افغانستان په ګوټ ګوټ په تېره بيا په مهمو ښارونو له هغې جملې څخه په

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل ښار کې ځينو ليکوالو او پوهانو ځانته شخصي کتابتونونه درلودل. دلته د ساري په توګه د څو ليکوالو د کتابتونونو نومونه اخلو:

د لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي کتابتون:

د کابل په جمال مېنه کې د لوی استاد کور واقع و. دې کور نه يوازې زموږ فرهنګي کړيو ته له دې پلوه زيات ارزښت درلود، چې د استاد ځينې کتابونه او ځينې خطي نسخې په کې خوندي وو، بلکې له دې پلوه هم د زيات ارزښت درلودونکی و، چې دا د افغاني د فرهنګ د يو ستر خدمتګار او پالونکي کور و. ډېرې شپې او ډېر وختونه دا کور د ليکوالو او فرهنګيانو د ناستې ځای پاتې شوی او ډېرو ليکوالو او د علم او پوهې لاروېانو همدې کور ته د خپل علمي مشکل د حل لپاره د يوه ماخذ په توګه ځان رارسولای دی.

په همدې فرهنګي کور کې د لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي بډايه علمي کتابتون هم موجود و (٤٠) په دې کتابتون کې ګڼ شمېر علمي، ادبي، تاريخي او سياسي کتابونه او ډېرې زياتې خطي نسخې خوندي وو. سره له دې چې ويل کېږي تر جګړې وړاندې موده کې د استاد له دې کتابتون څخه يو شمېر مهم کتابونه او خطي نسخې يو خوندي ځای ته انتقال شوي وو، خو بيا هم د استاد پوهاند عبدالشکور رشاد په قول د استاد علامه عبدالحی حبيبي په ځاني کتابتون کې ډېر زيات شمېر کتابونه او خطي نسخې خوندي وو، چې د زيات تاريخي او علمي ارزښت لرونکي وو.

د استاد کور په هغو جګړو کې له يوې مخې وسوځول شو او ړنګ بنګ شو، چې د نظار شورا او وحدت حزب ترمنځ پر بېلابېلو وختونو د کابل پوهنتون او د جمال مېنې په نورو برخو کې ترسره شوې. اوس د استاد په کور کې هېڅ شی پاتې نه دي، يوازې سوي اونيم ړنګ ولاړ دېوالونه پاتې دي، چې پر دې سيمه د يوې لويې خونړۍ او ورانوونکې تېرې شوې غميزې انځورنه کوي.

د لوی استاد عبدالحی حبيبي تر کتابتون وروسته د استاد پوهاند صديق الله رښتين پر کتابتون هم دا ناورين خور شوی. د استاد رښتين کتابتون هم د کابل ښار په غربي سيمه کې واقع و، دلته هم جګړې ورځ په ورځ زور اخيسته. د استاد رښتين کتابونه هم ټول چور او تالا شول. په دې کتابتون کې هم د افغاني ادب او فرهنګ ګڼ شمېر کتابونه او هم نور ډول ډول کتابونه او خطي نسخې خوندي وو. د جګړې په شپو ورځو کې ډېر داسې کتابونه د کابل ښار په ترو کې له کتاب پلورونکو سره پيدا شول، چې د استاد پوهاند صديق الله رښتين د کتابتون نښه پرې لګېدلې وه.

د کابل د زړو مکروريانو په سيمه کې د هېواد نوميالي عالم کانديد اکاډميسين محمدصديق روهي کور واقع و. د استاد په کور کې د هغه له ځاني کتابتون څخه ګڼ شمېر کتابونه د نابودۍ کندې ته رسول شوي دي. همدا راز د کابل ښار د درېيم مکروريان په سيمه کې د هېواد بل عالم کانديد اکاډميسين محمدابراهيم عطايي کور او کتابتون واقع و. د استاد عطايي په کتابتون کې د ده په وينا (اوه زره) عنوانه بېلابېل علمي، ادبي او تاريخي کتابونه خوندي وو. دا کتابونه د يونسکو له خوا هم کتل شوي او ثبت شوي وو.

د ۱۳۷۲ل کال د جدي د مياشتې د خونړيو جګړو له امله غلو او داړه مارو دې کتابتون ته هم مخه وکړه او ټول کتابونه يې غلا کړل. دې سره ورنږدې د هېواد د دوو تنو نورو نامتو ليکوالو استاد واصف باختري او رهنورد زرياب

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورونه او کتابتونونه واقع وو. په دې کتابتونونو کې هم ډول ډول مهم او قیمتي کتابونه موجود وو. پر دې کتابتونونو هم ورته ناتار خپور شو.

د همدې مکروریانو په بله غاړه کې د نومیالي شاعر سلیمان لایق ځاني کتابتون واقع و. هغه هم چور او چپاول شو، څو موده وروسته ډېر داسې کتابونه په بازار کې وموندل شول، چې د سلیمان لایق د کتابتون ټاپه پرې لګېدلې وه.

په زړو مکروریانو کې د افغانستان د بل نومیالي لیکوال پوهاند دوکتور مجاوراحمدزیار کور او کتابتون واقع و. د استاد کتابونه او د کور نور لوازم هم د غلو او لوټمارو ښکار شول. د استاد زیار کتابتون هم له هغو کتابتونونو څخه و، چې د ډېر زیات ارزښت او اهمیت درلودونکی و، د استاد د ټول عمر د زیار او ثمر نتیجه وه او ګڼ شمېر علمي، ژبني او نور ډول ډول اثار په کې خوندي وو.

د استاد زیار له کوره څو بلاکه وړاندې د علومو اکاډمۍ د یو بل غړي ښاغلي محمد ولي مندوزي کور موقعیت درلود، چې خپل ګڼ شمېر کتابونه یې په کې خوندي کړي وو. د مندوزي صیب ټول کتابونه د هغه د کور له اکثرو کالیو سره په همدې کور کې د توغندي د لګېدو له کبله پر ایرو بدل شول.

په همدې زړو مکروریانو کې د ښاغلي پوهنوال زېورالدین زېور او پوهندوی زرغونې زېور کور واقع و، د دوی کتابتون هم د دوی د کور له اکثرو کالیو سره له منځه یوړل شو.

د مکروریانو تر پخو او اوسپنیزو کورونو لږ څه وړاندې هلته د زمانخان کلا په خامه او خټینو کورونو کې د هېواد نامتو عاطفي شاعر اسحق ننګیال په یوه کرایي کور کې خپل نازولي ماشومان (کتابونه) خوندي کړي وو، د جګړې ډېرې شپې یې له همدې بېوزلو او بېکسه ماشومانو سره، چې په دې شپو او ورځو کې د شپې او تیارې بچي توره په لاس ورپسې ګرځېدل تېرې کړې، خو د ننګیال په شعر کې د ټول عمر رالویو شویو عاطفي لښکرو د دې وس نه درلود، چې دا نازولي او بې ضرره ماشومان د مرګ د تورې بګوې له خولې راوژغوري، په پای کې هغه ټول د نورو همزولو غونډې د همدې وبا او همدې ښامار خولې ته وغورځېدل. تر ننګیاله څو کیلو متره لرې هلته د شاه شهید(رح) د زیارت په سیمه کې یو بل بېکسه او بېوسه شاعر اوسېده، د شمشاد د غره پر سر د خیال په وربښمو او عاطفي جاموکې ناست و، ډېرې چیغې وهي خو څوک یې اواز نه اوري. د ښاغلي نصرالله حافظ خټینه کوډله همدلته ودانه وه. ده د خپلو دردونو د راز و نیاز ملګري له کلونو کلونو جرګو، مرکو او منډو ترړو وروسته همدلته راټول کړي وو او هره شپه چې به پرې د غم لښکرو زور راووړ، نو ده به خپلو همدې نږدې ملګرو (کتابونو) ته پناه وروړه او د غم بار یې ورسره وېشه. له حافظ صیب څخه یې خپل دا خواږه ملګري پر ډېر لنډ وخت داسې جلا کړل، چې بیا به یې په ټول عمر کې مخ هم ونه ګوري. حافظ صیب له خپله کوره لرې په تایمني کې مهاجر شو. یوه ورځ زه د هغه لیدو ته ورغلم، هغه په یوه سپېره خونه کې ناست و، نه یې څنګ ته کتاب و او نه د شاعرۍ هغه رباب و، چې حافظ صیب به د خپلې ځوانۍ ویر په کې کاوه.

پر شخصي کتابتونونو د راغلیو غمیزو په لړ کې د یوې بلې سترې او دردونکې غمیزې یادونه په ځانګړې توګه د یادونې وړ ده.

د افغاني فرهنګ لوی خدمتګار سرمحقق زلمی هېوادمل چې افغاني احساس او عاطفې یې د وجود ټول رګونه نیولي دي. پښتو ادب ته یې نه یوازې تر دوو سوو ټوکو زیات کتابونه، چې یا د ده د قلم تر نوکې راوتلي او یا هم د ده د

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيار په برکت چاپ او خپاره شوي، ورکړي، بلکې ټول ژوند يې هم له افغاني فرهنګ څخه لوګی کړی دی. استاد هېوادمل چې په افغانستان کې زموږ د يو ليکوال په قول ((د ژوندۍ اکاډمۍ)) حيثيت لري، تر هر چا زيات پر کتاب مين دی. د استاد هېوادمل ټول ژوند د کتابونو په پاڼو کې ډوب و. که سړی انصافاً دا خبره وکړي، چې ډېرو لږو کسانو به د پښتو ادب په خدمت کې د زلمي هېوادمل په اندازه خولې تويې کړې وي، نو له انصاف نه به لرې نه وي. دا خبره په دې مانا نه ده، چې تر هېوادمل صيب نه چا زيات خدمت نه دی کړی، بلکې مقصد مې له منډو ترړو، خولو تويولو او د ځاني ژوند له قربانۍ څخه دی. داسې ډېر کم خلک به پيدا شي، چې د ژوند خوږې ورځې يې د خپل فرهنګ لپاره پر ځان ترخې کړې وي او شپې يې هم رڼې سبا کړې وي. نه يوازې دا چې خپل فردي ژوند يې د قربانۍ په پوله ودرولای، بلکې خپله ټوله کورنۍ يې هم په دې قربانۍ کې شريکه کړې. زما خو هېڅ وخت داسې نه يادېږي، چې هېوادمل صيب دې ځان له فرهنګي کارونو څخه، لکه د نورو مامورينو په شان پر رسمي وخت خلاص کړی وي او کور ته دې د دمې او استراحت لپاره تللای وي، همېشه په ده شپه راغلې او په شپه کې يې کور ته مزل کړی او دا هم په همدې هيله چې يو روښانه فرهنګ ته لاره وکړي. دلته انصافاً او اخلاقاً د مرحوم روهي صيب او په خپله د هېوادمل صيب له درنې کورنۍ څخه مننه او قدرداني په کار ده، چې د هېوادمل صيب د فرهنګي چارو لپاره يې په ډېره قربانۍ لاره اواره کړې ده، خو اوس راځو دېته، چې د هېواد مل صيب پر دې دومره قربانيو، جګړې او جګړه مارو د زړه رحم وکړ او که نه؟ په خواشينۍ سره بايد ووايو، چې نه هېڅکله نه!

هېوادمل صيب پر کتاب پاللو او ساتلو دومره مين و، چې هر کتاب به په هر ځای کې نوی چاپ شو، نو له هغه سره به يې يو ټوک موجود و. په دې وجه کوم پښتو او دري کتابونه چې په افغانستان کې چاپ شوي د هغو ډېرې کمې بېلګې که هېوادمل صيب سره موجودې نه وي، نور اکثره کتابونه ورسره موجود وو. دغه راز هغه پښتو کتابونه، چې په کوزه پښتونخوا کې چاپ شوي وو، هم اکثره يې له هېوادمل صيب سره موجود وو. له چاپي کتابونو سربېره له هېواد مل صيب سره د پښتو ادب خطي نسخې او همدارنګه په فارسي ژبه ډېرې زياتې خطي نسخې موجودې وې، چې تر دې وخته يې لا ځينو چاپ ته لاره نه وه کړې. کله چې پر کابل جګړه پيل شوه نو اورونه يې د هېوادمل صيب تر کتابونو هم وروړسېدل. زيات کتابونه يې تيت و پرک او ځينې يې چور شول. تر ټولو د غم خبره لا دا وه، چې د هېوادمل صيب په لاس په ډېر زيار او زحمت راټولې شوې خطي نسخې هم چور او غلا شوې او څو مياشتې وروسته يې د پېښور په بازارونو کې سر راوېست. د ځوان ليکوال او پر خپل فرهنګ مين اورنګزېب افغان دې کور ودان وي؛ د همدې خطي نسخو پر يو شمېر ورپېښ شو، هغه يې په خپلو پيسو له بازاره واخيستې او بېرته يې هېوادمل صيب ته ورحواله کړې، خو دا د ګوتو په شمار خطي نسخې وې اونور ګڼ شمېر کتابونه او خطي نسخې چې د هېوادمل صيب له کتابتون څخه چور شوي، بيا تر ننه چا ونه لېدلې.

د کابل ښار د درېيم مکروريانو په سيمه کې د هېواد د يو بل ليکوال محمد اکبر کرګر کتابتون هم موجود و، د نوموړي په خپلې وينا د ده کتابتون د يو منظم پلان له مخې چور شوی دی. په دې کتابتون کې (دوه زره عنوانه) بېلابېل علمي، تاريخي، فلسفي او نور کتابونه موجود وو او همدا راز د اخبارونو او مجلوګڼ شمېر کلکسيونونه. دغه راز د هېواد يو بل ځوان او تکړه شاعر احمد تکل کتابتون هم د غلو ښکار شوی، د نوموړي په کتابتون کې ۷۰۰ عنوانه بېلابېل کتابونه موجود وو.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پورتنيو ياد شويو ليکوالو پر کتابونو سربېره په هېواد کې د نورو لسگونو ان په سلگونو ليکوالو، پوهانو او د علم او پوهې د نورو خاوندانو نور ډېر لوی او واړه کتابتونونه موجود وو، چې د جگړې د همدې کلونو په بهير کې له منځه يوړل شول، خو موږ دلته يوازې د بېلگې په توگه د څو ليکوالو د کتابتونونو د برخليک يادونه وکړه.

په مجموعي توگه له منځه وړل شوي کتابونه:

په افغانستان کې د وروستۍ غميزې له کبله د له منځه وړل شويو کتابونو د ټول شمېر معلومول خورا گران کار دی، خو د ځينو هغو موسسو، چې په ډله ييز ډول يې کتابونه او کتابتونونه له منځه وړل شوي دي، د هغو له اټکليز مجموعي شمېر څخه د ټولو ضايع شويو کتابونو شمېر تر يو حده معلومېدی شي. د افغانستان په فرهنگي موسسو او فرهنگي علمي مرکزونوکې، چې د کتابونو له پلوه ورته تر ټولو زيات زيان اړول شوی، هغه د افغانستان د ښوونې او روزنې وزارت دی، ځکه له يوې خوا د نوموړي وزارت له خوا د چاپ شويو کتابونو تيراژ ډېر زيات و، يانې د هر عنوان کتاب چاپي تيراژ تقريباً يو سل زرو ټوکو ته رسېده، نو که اوس موږ د نوموړي وزارت په چوکاټ کې د ۱۲ گونو ټولگيو د لسگونو عنوانو همدا تيراژ په پام کې ونيسو، نو شمېر يې مليونو ټوکو ته رسېږي. دغه راز په نوموړي وزارت کې د اکثرو ټولگيو کتابونه انبار شوي وو، همدارنگه د ښوونې او روزنې وزارت په کتاب ساتنځايونو او د اکثرو ښوونځيو په تحويلخانو کې په مجموعي ډول په مليونونو ټوکه کتابونه خوندي وو، چې دا اکثره له منځه وړل شوي دي.

که د ښوونې او روزنې، د لوړو زده کړو نور مرکزونه، عامه کتابتون، د وطن گوند او ځوانانو سازمان کتابتونونه، بيهقي کتاب خپرولو موسسه، د علومو اکاډمۍ او نور گڼ شمېر علمي مرکزونه او د هغوی کتابتونونه او کتابونه په پام کې ونيسو، نو مجموعي ضايع شوي کتابونه به تر شلو مليونو ټوکو څخه هم زيات اټکل شي.

د پرمختللو ټولنو په پرتله چې هلته د کتاب چاپ په ډېر لوړ تيراژ ترسره کېږي، دا دومره کتابونه نه دي، خو زموږ د خپل هېواد په سطح دا د دې هېواد د کتاب د چاپ له تاريخ څخه بيا تر دې وخته د ټول عمر پانگه او لاس لرلې فرهنگي شتمني وه، چې زموږ د ولس له لاسه وايستل شوه. د کتابونو د شمېر په پام کې نيولو سره د هغوی د معنوي زيان اټکل هم کېدی شي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۱۵)) راډيو او ټلويزيون

((سره له دې چې پر ۱۳۰٦ل کال يوې دستګاه پر راډيويي خپرونو پيل وکړ، خو ويل کېږي، د يوې نوې راډيويي دستګاه په اخيستلو سره چې د هغې د مونتاژ او ترلو کار پر ۱۳۱۸ل کال پيل شو، د ۱۳۱۹ ل کال په نيمايي کې راډيو ازمېښتي خپرونې پيل کړې او د ۱۳۲۰ل کال د وري پر مياشت د هغه وخت د صدارت مرستيال مرحوم سردارمحمد نعيم له خوا رسماً پرانيستل شوه)). (٤١)

وروسته کلونو کې راډيو په کمي او کيفي ډول وده وکړه. د کابل په ګډون د هېواد په اکثرو ولايتونو کې محلي راډيويي دستګاوې نصب او پر خپرونو يې پيل وکړ.

د سردارمحمد داودخان د جمهوريت پر وروستيو وختونو ((له جاپان څخه د ټلويزيون دستګاه او ستوډيوګانې وپېرودل شوې او پر همدې وخت ټلويزيون پر ازمېښتي خپرونو پيل وکړ)). (٤٢) د دستګاه د خدمتونو او تجهيزاتو لپاره د جاپان له بلا عوضې مرستې څخه ۹۵۰ مليونه ينه، چې دوه پر درې مليونه ډالره کېږي، لګښت شوی و. (٤٣) خو ټلويزيون د ۱۳۵۷ل کال پر درېو لومړنيو مياشتو په اساسي ډول خپرونې پيل کړې. وروسته کلونو کې د راډيو ترڅنګ ټلويزيون هم په ځينو ولايتونو کې نورې دستګاوې جوړې او په نويوخپرونو يې پيل وکړ. پر ۱۳٦۱ ل کال د افغانستان ټلويزيون د ((شمشاد)) دستګاه لرونکی شو، چې له بهرنۍ نړۍ سره يې مستقيماً د افغانستان د ټلويزيون اړيکي ټينګ کړل.

له ولايتونو پرته يوازې په کابل کې راډيو افغانستان پر شپه او ورځ (٢٤) ساعتو کې ۵۲ ساعته خپرونې کولې او مرکزي ټلويزيون هم تقريباً په هر ٢٤ ساعتونو کې ٦ ساعته خپرونې درلودې. ۱۵ محلي راډيوګانو په ٢٤ ساعتونو کې ٤۵ ساعته خپرونې کولې. (٤٤)

راډيو او ټلويزيون خپل دا وخت په بېلابېلو علمي، کلتوري او روزنيزو خپرونو ښکلی کړی و. په يوه اوونۍ کې راډيو ۹۵ بېلابېلې خپرونې درلودلې. (٤۵) البته په دې کې به يو شمېر داسې خپرونې هم وې، چې هغه له اسلامي ګروهې او زموږ له ملي کلتور سره په مغاير او يا هم متضاد لوري کې وې، خو په عمومي ډول راډيو او ټلويزيون د خپل کمي او کيفي پرمختګ پړاوونه وهل، تقريباً دولس سوه مسلکي، فني او نور کارکوونکي په کې پر کار مصروف وو.

خو کله چې پر ۱۳۷۱ل کال د جګړې توپان پر ټول ښار خور شو، نو راډيو ټلويزيون او افغان فلم هم ترپنه خوندي پاتې نه شول. يوازې په څو ورځو کې راډيو ټلويزيون ته په مليونو ډالره زيان واوښت.

پر ۱۳۷۱ل کال د ثور پر مياشت د راډيو يو مسئول وويل، چې راډيو ټلويزيون ته ((پنځه لس مليونه)) ډالره زيان اوښتی دی. (٤٦) د جګړې په ترڅ کې اسمايي غره د ټلويزيون د لېږدوونکې دستګاه، د شمشاد دستګاه او نورو تجهيزاتو ته درانه زيانونه اړول شوي دي. دغه راز د يکه توت په سيمه کې د راډيو د لنډو څپو لېږدوونکې دستګاه له منځه وړل شوې ده. همدا شان ويل کېږي، چې د ټلويزيون د آرشيف اکثره کيستونه غلا شوي او د راډيو آرشيف ته هم سخت خطر متوجه دی، ځکه چې د راډيو آرشيف د ساتنې لپاره له ۱۸-۲۳ درجو پورې د هوا د حرارت درجه په کار ده، خو د برېښنا د نشتوالي په وجه دا درجه زيات بدلون کوي، نو کېدی شي دا کيستونه هم ورو ورو خپل کيفيت له لاسه ورکړي. د راډيو او ټلويزيون د ټولو زيانونو بشپړه محاسبه خورا ګرانه ده، خو پر ۱۳۷۳ل کال د راډيو او ټلويزيون رئيس شمس الحق آريانفر يوې غونډې ته د ټلويزيون او راډيو د خسارو په باب ويلي دي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

))د مرکز د ټلويزيون د اوربېدنې او ليدنې يوازينۍ دستګاه تخريب شوې او له منځه وړل شوې، چې تر لس مليونو ډالرو زيات زيان دی. د راډيو د لېږدونې شپږ دستګاوې کاملاً له منځه وړل شوي، چې دا تر ۳۰ مليونو ډالرو زيات زيان دی. په ۲۰ ولايتونو او ولسواليو کې محلي ټلويزيونونه موجود وو، چې دوه ثلثه يې له منځه وړل شوي او چور شوي دي.

په ۱۸ ولايتونو کې محلي راډيو ګانې موجودې وې، چې درې پر څلورمه (درې ربعې) يې تخريب او له منځه وړل شوي دي. په ټولو ولايتونو کې د راډيو د اخذې دستګاوې او په ٤٤ سيمو او ولاياتو کې ګرځنده سينمايي دستګاوې موجودې وې، چې اوس نه شته.)) (٤٧(

خو له دې سره سره ځينې کتونکي چې هغوی د راډيو او ټلويزيون دستګاوې، سټوډيوګانې، آرشيفونه، ودانۍ او نور وسايط اووسايل ليدلي، راډيو او ټلويزيون ته ټول رسېدلی زيان تر درې سوو مليونو ډالرو څخه زيات محاسبه کوي.

پر ۱۳۷٦ل کال د راډيو ټلويزيون مسئولينو د ولايتونو او سيمه ييزو راډيويي او ټلويزيوني مرکزو ته د وررسېدلي زيان جاج داسې اخيستی دی:

))په ۱۸ ولايتونو کې د راډيو اوټلويزيون محلي سټوډيوګانو د هغه له کم طاقته راډيويي او ټلويزيوني هستوونکو سره کار کاوه، چې په ځينو ولايتونو او سيمو، لکه کندهار، فراه، شينډنډ، کندوز، پکتيا، خوست، کونړونه، غزني، نيمروز، هرات، ننګرهار، پروان، ارزګان، زابل، مقر او ځينو نورو برخو کې د راډيو ټلويزيون ټول تخنيکي امکانات يا په نيمه او يا په بشپړ ډول له منځه وړل شوي دي، چې دلته دا زيان په ارقامو کې ښودل کېږي:

۱ د غزني ولايت د راډيو ټلويزيون تاسيسات او هغو ته رسېدلي زيانونه ٥٠٠ زره ډالره د تجهيزاتو او ٥٠٠ مليونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.

۲ د مقر د راډيو ټلويزيون تاسيسات او هغو ته رسېدلي زيانونه يو مليون ډالره د تجهيزاتو او ٥٠٠ مليونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.

۳ د غزني ولايت د راډيو ټلويزيون تاسيسات او هغو ته رسېدلي زيانونه يو نيم مليون ډالره د تجهيزاتو او ٥٠٠ مليونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.

٤ دګردېز د راډيو ټلويزيون تاسيسات او هغو ته رسېدلي زيانونه يو مليون ډالره د تجهيزاتو او ٥٠٠ مليونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.

٥ د قلات ولايت د راډيو ټلويزيون تاسيسات او هغو ته رسېدلي زيانونه يو مليون ډالره د تجهيزاتو او ٥٠٠ مليونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.

٦ د کندهار ولايت د راډيو ټلويزيون تاسيسات او هغو ته رسېدلي زيانونه يو مليون ډالره د تجهيزاتو او ٥٠٠ مليونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.

۷ د هلمند ولايت د راډيو ټلويزيون تاسيسات او هغو ته رسېدلي زيانونه يونيم مليون ډالره د تجهيزاتو او ۳۰۰ مليونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ د هرات ولایت د راډیو ټلویزیون تاسیسات او هغو ته رسېدلي زیانونه ۵۰۰ زره ډالره د تجهیزاتو او ۵۰۰ ملیونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.
۹ د فراه ولایت د راډیو ټلویزیون تاسیسات او هغو ته رسېدلي زیانونه ۵۰۰ زره ډالره د تجهیزاتو او ۳۰۰ ملیونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.
۱۰ د نیمروز ولایت د راډیو ټلویزیون تاسیسات او هغو ته رسېدلي زیانونه ۵۰۰زره ډالره د تجهیزاتو او ٤۰۰ ملیونه افغانۍ د ساختمان په برخه کې.
۱۱ د ننګرهار ولایت د راډیو ټلویزیون تاسیسات او هغو ته رسېدلي زیانونه دوه ملیونه ډالره د تجهیزاتو او دوه سوه ملیونه افغانۍ د ودانیو په برخه کې.

په نورو ولایتونو کې په ټولیز ډول دوه ملیونه ډالره او درې ملیارده افغانۍ زیان اړول شوی دی. په اداري او ترانسپورټي برخه کې راډیو ټلویزیون ته رسېدلي زیانونه درې ملیارده او ۵۰۰ ملیونه افغانۍ اټکل شوي دي.
دغه راز راډیو ته د نوي کمپلکس د نه اتمام اوټلویزیون ته د نویو سټوډیوګانو د جوړېدو د نه بشپړتیا په وجه په مجموعي ډول ۷ ملیونه ډالره زیان اړول شوی دی.
د شمشاد دستګاه، چې په ۱۰ ملیونه ډالره اخیستل شوې وه او له هغې څخه د هېواد د باندې ټلېفوني ګټه هم پورته کېده او د ټلویزیون د هستوونکو خپرونو لپاره ترې ګټه اخیستل کېده. په جګړو کې په توغندیو ولګېده. لومړي توغندي د هغه ټلېفون او ټلویزیوني کانالیزاسیون فلج کړ، چې ۱۵۰ زره ډالره زیان یې واړاوه. یو کال وروسته یو بل توغندي د شمشاد ټلویزیوني هستوونکی سیستم، چې ولایاتو ته یې خپروني لېږدولې له منځه یووړ او د هغه له کبله د هغه دېش یاکاسه هم له منځه یوړل شوه، چې ۱۰۲ ملیونه ډالره زیان ورته واړول شو. په ټولیز (کلي) ډول ۲۵۲ ملیونه ډالره زیان ورته اړول شوی دی. (٤۸)

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((١٦)) اخبارونه او مجلې

تر ١٣٧١ل کال پورې په ټول هېواد په تېره بیا په کابل او د هېواد په لویو ښارونو کې ګڼ شمېر مجلې، جریدې، ورځپاڼې او نورې مهالنۍ خپرونې چاپ او خپرېدلې. د ١٣٧١ل کال د ثور میاشتې پر شپږمه پر دې مطبوعاتو لوی تندر پرېووت، لومړی دا خپرونې بندې شوې او بیا یې د چاپ او خپرولو ټول وسایل او امکانات چور، چپاول او له منځه یوړل شول. ددې ټولو خپرونو د چاپ کلنی تیراژ او شمېر په لسګونو ملیونو ګڼو ته رسېده.

دلته به مونږ د دې ډول خپرونو نومونه او د ځینو د خپرېدو د کلني تیراژ یادونه وکړو:

نوم د خپرېدو وخت کلنی تیراژ

١ -هېواد هره ورځ

٢ -کابل ټایمز هره ورځ

٣ -انیس هره ورځ

٤ -پیام هره ورځ

٥-حقیقت سرباز په اونۍ کې څلور ځله ١١٨٥٠٠٠

٦ -پامیر اوونیز ٥٢٠٠٠٠

٧ -رسمي جریده ناټاکلی ٧٢٠٠٠

٨-درفش جوانان اوونیز ١٦٦٤٠٠٠

٩-سره میاشت میاشتنۍ ٢٤٠٠٠

١٠-رهنمای خانواده. .

١١-افغان اعلانات په اوونۍ کې درې ځله ١٢٤٨٠٠

١٢-مجله جوانان میاشتنۍ ١٢٠٠٠٠

١٣-کار. .

١٤-اردو. .

١٥-ارشاد اسلام پنځلس ورځینۍ ٢٤٠٠٠

١٦-سنګر. .

١٧-عدالت میاشتنۍ ٣٦٠٠٠٠

١٨ -صدای وطن پنځلس ورځینۍ ١٢٠٠٠٠

١٩-پوهنتون. .

٢٠-میهن میاشتنۍ ١٢٠٠٠٠

٢١ -ملي جبهه اوونیزه ٢٦٠٠٠٠

٢٢-الاسلام میاشتنۍ.

٢٣-پلوشه پنځلس ورځینۍ ٢٤٠٠٠

٢٤-احسم میاشتنۍ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵-اخبار هفته اوونیز ۴۳۲۰۰۰

۲۶-ژوندون میاشتنی ۲۳۵۲۰

۲۷-اواز میاشتنی ۵۹۵۲۰

۲۸-هنر. .

۲۹-اریانا دوه میاشتنی ۶۴۰۰

۳۰روغتیاطبي مجله میاشتنی ۱۲۰۰۰

۳۱ -پیام حق دوه میاشتنی ۱۲۰۰۰

۳۲ -قضا میاشتنی ۲۴۰۰۰

۳۳-د کانو او صنایعو مجله. .

۳۴-خارندوی میاشتنی ۱۹۲۰۰۰

۳۵-صلح و سوسیالیزم میاشتنی.

۳۶ -باستان شناسی. .

۳۷-تحقیقات کوشانی. .

۳۸ -کتاب. .

۳۹ -کابل دوه میاشتنی ۱۲۰۰۰

۴۰-د افغانستان بانک. .

۴۱ -طفل و مادر. .

۴۲ -افغانستان. .

۴۳ -بررسیهای مالی. .

۴۴ -افغان طبي مجله دري میاشتنی ۱۲۰۰۰

۴۵ -قوای هوایی ومدافعه هوايي. .

۴۶ -محصل امروز. .

۴۷ -پیشاهنگ . ۸۴۰۰۰

۴۸ -همبستگی. .

۴۹ -هرات باستان. .

۵۰ -دوستي . ۱۸۰۰۰

۵۱ -ملیتهای برادر دوه میاشتنی ۳۶۰۰۰

۵۲ -جرگه دوه میاشتنی ۳۰۰۰۰

۵۳ -بولتن. .

۵۴ -زنده گی حزبی. .

۵۵ -سباوون میاشتنی ۴۸۰۰۰۰

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

٥٦ -مېرمن دوه مياشتنۍ ٣٦٠٠٠
٥٧ -صداى وطن پنځلس ورځينۍ ١٢٠٠٠٠
٥٨ -پښتو ځلور مياشتنۍ ٧١٢٠
٥٩ -صداى صلح. .
٦٠ -كودك. .
٦١ -كرهڼه. .
٦٢ -غرجستان دوه مياشتنۍ ٣٠٠٠٠
٦٣-خراسان دوه مياشتنۍ ٩٠٠٠
٦٤ -سنا دوه مياشتنۍ ١٢٠٠٠
٦٥ -فرهنگ مردم مياشتنۍ.
٦٦ -دهقان. .
٦٧ -باستان شناسی. .
٦٨ -ورزش. .
٦٩ -حقوق. .
٧٠ -ودانۍ. .
٧١ -عرفان. .

پر پورتنيو خپرونو سربېره د هېواد په ځينو ولايتونو كې هم يو شمېر مجلې او جريدې خپرېدلې، چې دلته به د خپرونو او د ولايت د نومونو يادونه وكړو:

د خپرونې نوم ولايت
١ -اتفاق اسلام هرات
٢ -طلوع افغان كندهار
٣ -ننگرهار ننگرهار
٤ -وړانگه پكتيا
٥ -اتحاد بغلان
٦ -سنايي غزني
٧ -پروان پروان
٨ -گوراش، جوزجان جوزجان
٩ -فارياب فارياب
١٠ -بدخشان بدخشان

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱ -کندوز کندوز
۱۲ -هلمند هلمند
۱۳ -سیستان فراه
١٤ -سمنګان سمنګان
۱۵ -تخارستان تخار
١٦ -ارزګان ارزګان
۱۷ -باميان باميان
۱۸ -سوب نیمروز
۱۹ -يلدوز بلخ
۲۰ -لغمان لغمان
۲۱ -کاپیسا کاپیسا
۲۲ -کونړ کونړ

په تنظيمي جنجاليزې واکمنۍ کې نه يوازې دا مطبوعات اکثره له منځه يوړل شول، بلکې د چاپ او خپرونې کوم وسايل چې په مرکز او ولايتونو کې موجود وو، هغه هم تباه کړای شول. د رباني د نيمواکې واکمنۍ پر وخت په کابل کې ځينې تنظيمي او ځينې دولتي خپرونې کېدلې، چې نه يې کميت او نه يې کيفيت د تېرو خپرونو په شان و. يو شمېر خپرونې چې اصلاً د دولت له بودجې او د جمعيت ګوند تر فکري مسير لاندې واقع وې د ازادو خپرونو نوم ورکړل شوی و، خو په حقيقت کې په ټول کابل کې هېڅ داسې کوم ياد وړ اخبار اوجريده نه دي چاپ شوې، چې په هغو دې څوک پوره حساب وکړي. يوازې د شاه زمان وريځ ستانيزي په مديرت د ((پلوشه)) جريدې يو څو ګڼې چاپ شوې، چې هغه هم پر دې وخت له انتقاد او نورو هغو مطالبو څخه تشې وې، چې د رباني او مسعود پر ضد تمامېدل. د رباني د وخت د زياتو خپرونو ژبه فارسي وه او په ځينو کې داسې مسايلو ته لمن ووهل شوه، چې د هېواد د بېلابېلو قومونو ترمنځ د تفرقې، ملي نفاق او د واحد افغانستان د جغرافيې او سياسي جوړښت پر ضد تمامېدل.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((۱۷)) چاپخونې (مطبعې)

((په افغانستان کې لومړۍ چاپخونه (مطبعه) پر ۱۸۷۰م ۱۲۸۷ل کال هېواد ته راوړل شوه)). (٤۹) د غازي امان الله خان د پاچاهۍ پر وخت نه یوازې په کابل کې نورې مطبعې جوړې شوې، بلکې د هېواد په ځینو ولایتونو کې هم یو شمېر چاپخونې جوړې شوې)). (۵۰)وروسته بیا د وخت له اړتیاوو سره سم ګڼ شمېر چاپخونې په مرکز او ولایتونو کې جوړې شوي دي.

تر ۱۳۷۱ل کال دمخه یوازې په کابل ښارکې پنځلس لویې چاپخونې موجودې وې (۵۱) چې په ټولو کې په سلګونو پایې لوی او واړه ماشینونه لګېدلي وو.

یوازې په ((دولتي مطبعه کې د حروفي طبعې، افیسټ، حرارتي طبعې سیستمونو (۲۱۰) پایې عصري ماشینونه موجود وو. د جنګونو په اثر دا ټول ماشین الات او طباعتي وسایل، ټول شاپونه او د کاغذونو زېرمې، کیمیاوي مواد او هغو ځو کلنې پرزې ټول له منځه لاړل. د ۱۳۷۲ل کال د جدي پر میاشت د مطبعې مرکز او د هغو ټولو مربوطو ودانیو او کارخانو زیات ضرر ولیده. د دې مطبعې د دویمې څانګې یانې په هودخېلو کې د کتابونو د چاپ مطبعې په ګډون د نومورې تصدۍ ټولې تحویلخانې غلا شوې. د ۱۳۷۳ل کال د افغانۍ د ارزښت په پام کې نیولو سره دې تصدۍ ته تر ۵۰ زره ملیونو افغانیو زیات زیان اړول شوی دی. دغه راز دې تصدۍ د هېواد په نورو ولایتونو کې ۱۹ نماینده ګۍ درلودې، چې هغو ته رسېدلې خساره لا په دې کې شامله نه ده. په دې نماینده ګیو کې تر سلو زیات ماشینونه پر کار مصروف وو. که چېرې ددې ماشینونو مالي ارزښت هم محاسبه شي، نو د ۱۳۷۳ د افغانۍ د ارزښت له مخې به د دولتي مطبعې تصدۍ ته ټول رسېدلی زیان ۷۰ ملیارده افغانیو ته لوړ شي. په دې تصدۍ کې د چاپي کارونو لپاره ۱۳٤٦ تنه ماهر کارګران او مامورین پر کار مصروف وو)). (۵۲)

پر ۱۳۷۳ل کال د دې چاپخونې رئیس وایي: ((لږ تر لږه لس ملیونه امریکایي ډالره په کار دي، چې بېرته پرې د مطبعې عصري ماشین الات واخیستل شي او د وخت اړتیا پوره کړي)).(۵۳)

د دولتي مطبعې په شان د کاناډا مطبعه هم په هېواد کې یوه ډېره ستره مطبعه وه. په لسګونو پایې لوی او واړه ماشینونه په کې وو. دا مطبعه له کاناډا څخه وپلورل شوه او د پلچرخي په صنعتي پارک کې نصب شوه. دا چاپخونه د کاناډا د هېواد د کارپوهانو په مرسته مونتاژ او فعاله شوې وه.)) (٥٤)

پر دې چاپخونې باندې د غلو یو منظم پړاو تېر شو، اکثره ماشینونه یې روغ رمټ خلاص او پر ګاونډې هېواد پاکستان وپلورل شول. همدارنګه د کاغذ هغه ذخیرې چې په دې چاپخونې کې موجودې وې، هم ټولې غلا او وپلورل شوې. د دې چاپخونې مالي زیان لسګونو ملیونو ډالرو ته رسېږي)).(۵۵)

ددې چاپخونې پر ماشینونو او ټنونو کاغذ سربېره ودانیو ته هم خورا زیات زیان اوښتی دی، یو شمېر توغندي د چاپخونې پر ځینو ودانیو لګېدلي او هغه یې تخریب کړي دي.

د پوهنې مطبعه چې د افغانستان په ښوونې او روزنې وزارت پورې تړلې چاپخونه ده، د دولتي مطبعې په شان د افغانستان له سترو چاپخونو څخه وه. ددې چاپخونې کارګرانو افغاني فرهنګ ته د هغو ملیونونو ټوکو تعلیمي کتابونو د چاپ له لارې ډېر زیات خدمتونه کړي دي، چې د ښوونې او روزنې وزارت بېلابېلو ښوونځیو ته یې چاپ کړي دي. دې مطبعې پر تعلیمي کتابونو سربېره نور علمي، سیاسي کتابونه او د دولت د اداري کارونو زیات کتابونه او

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاڼې چاپ کړي دي، خو د هېواد د فرهنګ دښمنانو دا چاپخونه سره له دې چې تقريباً د ښار په زړه کې پرته ده، هم جوړه پرې نه ښوده. ((د ۱۳۷۱ل کال په ثور کې د نوموړې مطبعې د رئيس عبدالرحمن زيارمل په وينا يوازې د هماغه کال د ثور د مياشتې پر ۸-۹-۱۰ نېټه په دربو ورځو کې دې چاپخونې ته يونيم زر مليونه افغانۍ زيان وررسېدلی و. د هغه وخت د افغانيو د ارزښت د محاسبې له مخې په همدې درې ورځو کې دې چاپخونې ته د اړول شوي زيان په پيسو د افغانستان د هر فرد لپاره درې ټوکه کتابونه چاپېدلای شول)). (٥٦) دا د درې ورځو زيان خو د مطبعې هسې يوه سرسري خبره وه، په راوروسته ګرمو جګړو کې بيا په دې چاپخونې د غلو داسې منظمې او نامنظمې داړې پرېوتې، د کاغذو زياتو زېرمو په ګډون يې د مطبعې ګڼ شمېر ماشينونه غلا او ګڼ شمېر ته يې زيان واړاوه او هم له دې مطبعې څخه يې هغه مال او وسايل چې د غلا امکان يې موجود و ټول غلا کړل. همدارنګه ودانيو ته يې هم زيات تاوان واړاوه چې مجموعي زيان يې لسګونو مليونو ډالرو ته رسېږي.

همدغه اور د لوړو زده کو چاپخونې ته هم ورسېد، هغه چاپخونه چې د کابل د څلورمې کارتې په سيمه کې د وزارت په مقر کې جوړه شوه، تر شلو پايو پورې ماشينونه يې لرل او په ګودامونو کې يې ډېر زيات کاغذ موجود و. دا مطبعه هم د جګړې له کبله له منځه يوړل شوه او ودانۍ يې هم تخريب شوه. د لوړو زده کړو د وزارت د يو کار کوونکي او د همدې مطبعې د يو سابقه لرونکي کارمند ښاغلي محمد فاروق په وينا: ((موږ ته يوازې د ماشينونو له درکه يو مليون ډالره زيان اوښتی دی)). (٥٧) په همدې تناسب د چاپخونې ودانۍ، د کاغذ زېرمتون او د مطبعې نور امکانات هم محاسبه کېدی شي.

د کابل پوهنتون پر مطبعه هم دا حال راغی. دې مطبعې ((يو وخت ١٤ عنوانه بېلابېلې، مجلې چاپولې او تر ۱۳۷۱ل کال پورې د استادانو تر ١٦٠ عنوانو څخه زيات، علمي، مسلکي او درسي کتابونه په همدې چاپخونه کې چاپ شوي دي)). (٥٨)

د کابل پوهنتون مطبعې د پوهنتون د خپل وخت ټول طباعتي ضرورتونه پوره کولای شول، خو اوس ډېرو زياتو پيسو ته اړتيا ده چې دا مطبعه خپل پخواني حالت ته ورسوي.

د طب د انستيتيوت چاپخونې ته هم د اور ليکې ورسېدلې. د دې انستيتيوت چاپخونې هم د خپل علمي مرکز اکثره اړتياوې رفع کولای شوې، د جګړو له امله دا چاپخونه په بشپړ ډول له منځه وړل شوې ده .

د صکوکو مطبعې ته زيانونه اړول شوي. د دفاع وزارت (اردو چاپخونه) سره له دې چې ډېر زيات زيان ورته اړول شوی دی، خو بيا هم د چوکاټ له مخې روغه برېښي او اوس يې هم له ځينو ماشينونو څخه ګټه اخيستل کېدی شي. د اريانا مطبعه هم پر همدې برخليک اخته شوه .

په کابل ښار کې چې نورې چاپخونې موجودې وې، پر هغو هم ورته حالات راغلل. د ولايتونو چاپخونې چې په نسبي ډول يې د هغو ولايتونو اړتياوې تر يوه حده پوره کولای شوې، هم ددې طاعون ښکار شوې. په لغمان، غزني، کندهار او ځينو نورو ولايتونو کې چې کومې مطبعې موجودې وې يا په نسبي او يا هم په بشپړ ډول له منځه يوړل شوې.

د دولتي چاپخونو د يو مسوول شخص په وينا: ((يوازې د کابل ښار پنځه لسګونو چاپخونو ته د سامان الاتو، ماشينونو او د کاغذ د زېرمو له کبله د لومړۍ سروې له مخې تقريباً زر مليونه ډالره زيان اوښتی دی.))

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله (نتیجه)

لکه څنګه چې مو په سریزه کې یادونه وکړه، ددې رسالې اساسي هدف د هېواد فرهنګ ته د اوښتو زیانونو څرنګوالی، څومره والی او راتلونکو ته د فرهنګي زیان د جاج معلومول او هم د هغو د بیا رغونې لپاره د هېوادوالو د پام را اړول دي، لکه څنګه چې اکثره د خپل هېواد د فرهنګ په ویجاړۍ دردېدلي، ټولو ته باید ددغو زیانونو اندازه څه نا څه معلومه شي، سره له دې چې ددې کار لپاره چې څنګه دې د ټول هېواد فرهنګ ته اوښتي زیانونه معلوم شي؟ خورا زیات کار او ان ډله ییزې څېړنې ته اړتیا وه، خو څرنګه چې زه لکه د نورو هېوادوالو په شان د جګړې په ټولو کلونو کې په هېواد او په تېرو څلورو کلونو کې په کابل کې پاتې شوی یم، نو د ګڼ شمېر فرهنګي مرکزونو ړنګونه مې په خپلو سترګو لیدلې، همغه وخت مې ځینې یادښتونه اخیستي دي، خو دا باید په ډاګه کړم، چې دا یادښتونه په پوره ډول د هغې فرهنګي موسسې ټول څرنګوالی نه شي بیانولای. په کابل ښار کې داسې حالات هم پېښ شول، نه یوازې دا چې یو فرهنګي مرکز ړنګ شو، بلکې هغه بل لوړ فرهنګي ارګان، چې دا فرهنګي مرکز یې تر لاس لاندې و، هغه هم ړنګ شو، ځینو برخو کې هېڅ اسناد او اشخاص نه شته، چې سرې ترې بشپړ معلومات واخلي او که څوک هم د یوه فرهنګي مرکز په باب بشپړ او پوره معلومات راټولوي، نو ډېر زیات وخت او امکاناتو ته اړتیا لري او په ځینو برخو کې هېڅ شوني نه دي.

په دې رساله کې علمي مرکزونو ته اوښتي زیانونه هم ځینې د اټکل له مخې بیان شوي او منځنی حد ټاکل شوی. اصلاً د فرهنګي څېړنې ترڅنګ اقتصادي کارپوهانو ته هم اړتیا ده، چې ددې مرکزونو اقتصادي زیان محاسبه کړي. دلته به هم لوستونکو ته یوه فرهنګي مرکز ته د اقتصادي زیان په اړه پوښتنې راولاړې شي، خو که خپله قلم او کاغذ راواخلي او د هر زیان اندازه ولګوي، نو ښه به ورته معلومه شي، چې د زیان د حد ټاکل خورا ګران کار دی.

په رساله کې د هېواد ټولو فرهنګي شتمنیو ته اوښتي زیانونه په پوره ډول نه دي بیان شوي، یوازې د هغو مهمو فرهنګي مرکزونو او شتمنیو د چور او تالان پېښې په کې په لنډیز سره بیان شوي، چې ډېر پرې سړی دردېږي او تل د سړي سترګو ته ودرېږي. ددې ترڅنګ په رساله کې هغو فرهنګي شتمنیو او د هغو پر زیان باندې بحث نه دی شوی، چې هغه د علمي مرکز او جوړښت په شکل موجودې نه وې او یوازې د خلکو په روحیاتو، دودونو او اعمالو کې ښکاره کېږي. ټولنیز ارزښتونه، چې د کلتور یوه برخه جوړوي د هغو څېړنه هم په کې نه ده راغلې. لنډه دا چې په دې رساله کې د هغو علمي، فرهنګي او هنري مرکزونو په باب په لنډیز سره د ځینو اسنادو، شواهدو او د سترګو لیدلي حال پر بنسټ ځینې معلومات راغلي، چې یو وخت د پوهې، ښکلا او تاریخي برم مرکزونه وو او بیا وروسته وران کړای شول او پر وژنتونونو او وژنځایونو واړول شول. د یادونې وړ ده، چې په دې رساله کې یوازې د افغانستان فرهنګ ته اوښتو زیانونو ته اشاره شوې، د بیا رغونې لپاره څه وړاندیزونه په کې نه شته، خو په دې برخه کې ((د بازسازی نهادهای فرهنګی افغانستان)) په نوم د ښاغلي ((شباهنګ)) له خوا یو اثر لیکل شوی او د همدې موسسې (وفا) له خوا چاپ شوی دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا حاضره رساله که له خپلو ټولو نیمګړتیاوو سره سره بیا هم د هېواد د فرهنګ د رنځونو، دردونو او ستونزو په انعکاس کې رول ولوبولای شي، نو ما به تر یوه حده خپله دنده سرته رسولې وي.

په درنښت

اسمعیل یون

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

١ -هیله مجله، ١ګڼه، پېښور، ١٣٥٧ل کال، ٣٤-٣٥ مخونه.
٢ -وفا جریده، د ١٣٧٢ل کال، کال ګڼه.
٣ -شباهنگ، بازسازی نهادهای فرهنگی افغانستان، پېښور، د ازاد افغانستان د لیکوالو ټولنه (وفا)، ١٣٧٤، ٧مخ
٤ -عزیز احمد اماج، په افغانستان کې د ښوونې او روزنې لنډه تاریخچه، ١٣٧٠، ٩ مخ.
٥ -ارمان جریده، پېښور، ١٣٧٣ل کال، ٥ ګڼه، ٣مخ.
٦ -تعاون مجله، پېښور، ١٣٧٥ل کال، ٣ ګڼه، ٤مخ.
BBC٧ -راډیو، پښتو خپرونه، ١٣٧١ل کال د ښوونې او روزنې وزارت د یو مسوول څرګندونې.
٨ -شباهنگ، بازسازی نهادهای فرهنگی افغانستان، ١٣٧٤ ل کال، ٢ مخ.
٩ -شباهنگ، بازسازی نهادهای فرهنگی افغانستان، ١٣٧٤ ل کال، ٥ مخ.
١٠ -شباهنگ، بازسازی نهادهای فرهنگی افغانستان، ١٣٧٤ ل کال، ٧ مخ.
١١ -شباهنگ، بازسازی نهادهای فرهنگی افغانستان، ١٣٧٤ ل کال، ٨ مخ.
١٢ -هیله، ١٣٧٦ل کال، ١ ګڼه.
١٣ -سید امیر شاه حسن یار، پېښور، وفا، ١٣٧٤ل کال د غبرګولي د میاشتې ګڼه، ١مخ.
١٤ -ارمان جریده، پېښور، ١٣٧٤ل کال د چنګاښ د ١١ نېټې ګڼه، ٧ مخ.
١٥ -هیله، ١٣٧٦ل کال، ١ ګڼه، ٤٧مخ.
١٦ -ارمان جریده، ١٣٧٣ل کال، ١٦ ګڼه، ٧ مخ.
١٧ -محمد رسول باوري، شمشاد مجله، ٥ ګڼه، ٣٩مخ.
١٨ -محمد رسول باوري، شمشاد مجله، ٦ ګڼه، ٤٣-٤٥مخونه.
١٩ -محمد رسول باوري، شمشاد مجله، ٦ ګڼه، ٤٨مخ.
٢٠ -محمد رسول باوري، وفا، پېښور، ١٣٧٤ل کال، ٤٠ ګڼه، ٣ مخ.
٢١ -نانسي دوپرې: د ډاکټر خوشال روهي ژباړه، وفا، ١٣٧٣ل کال، ٥١-٥٢ ګڼه.
٢٢ -نانسي دوپرې: د ډاکټر خوشا روهي ژباړه، وفا، ١٣٧٣ل کال، ٥١-٥٢ ګڼه، ٦ او ١١ مخونه.
٢٣ -هیله، ١٣٧٦ل کال، ١ ګڼه، ٤٥مخ.
٢٤ -احمد صمیم، ارمان جریده، ١٣٧٤ل کال، د وري ١٣مې نېټې ګڼه، ٥ مخ.
٢٥ -ګورګنج، دعوت، ناروې، د ١٣٧٤ل کال د جدي ګڼه، ٣مخ.
٢٦ -دعوت، ناروې، ١٣٧٤ل کال، ٥٦ګڼه، ٦مخ.
٢٧ -عبدالله پویان، د برهان الدین رباني په اداره کې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د هنر رئیس، ارمان جریده، پېښور، ١٣٧٤ل کال، د حمل ٢٣نېټې ګڼه، ٦ مخ.
٢٨ -هنداره، کابل، ١٣٧٥ل کال، سنبله، ٢ ګڼه، ٢مخ.
٢٩ -محمد رسول باوري، شمشاد، ١٣٧٤ل کال، ٦ګڼه، ١-٥٦ مخونه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۰ -افغانستان مجله، ۱۳۷٦ل کال، د ثور میاشت ګڼه، ۱۰-۱۱ مخونه.
شباهنګ، بازسازی نهادهای فرهنګی افغانستان، ۱۳۷٤ل کال، ۱۲۳-۱۲٤ مخونه.
۳۲ -د BBC د یو رپوټ پر اساس، ۱۳۷٥ل کال، کب میاشت.
۳۳ -وفا جریده، پېښور، ۱۳۷٤ل کال، ۳۹-٤۰ ګڼه، ۳مخ.
۳٤ -تعاون مجله، ۱۳۷٥ل کال، اسد او سنبله، ٤۹ مخ.
۳٥ -ارمان جریده، د ۱۳۷٤ل کال د جوزا د ۱٤مې نېټې ګڼه، ٦ مخ.
۳٦ -عبدالصمد قادریان، برګ سبز، پېښور، ۱۹۹۷م کال، ۲ګڼه، ۲۷مخ.
۳۷ -ارمان جریده، ۱۳۷۳ل کال.
۳۸ -رزاق برقBBC ، پښتو خپرونه، ۱۳۷٥ل کال.
۳۹ -هیله مجله، ۱۳۷٦ل کال، ۱ ګڼه، ٤۷مخ.
٤۰ -هنداره، کابل، ۱۳۷٥ل کال، ۱۰ ګڼه، ۱مخ.
٤۱ -شباهنګ، بازسازی نهادهای فرهنګی افغانستان، ۱۳۷٦ ل کال، ۱۳۱- ۱۳۲ مخونه.
٤۲ -شباهنګ، بازسازی نهادهای فرهنګی افغانستان، ۱۳۷٦ل کال، ۱۳٤ مخ.
٤۳ -پر ۱۳۷٦ل کال د راډیو ټلویزیون د مسئولینو څرګندونې.
٤٤ -پر ۱۳۷٦ل کال د راډیو ټلویزیون د مسئولینو څرګندونې.
٤٥ -پر ۱۳۷٦ل کال د راډیو ټلویزیون د مسوولینو څرګندونې.
٤٦ BBC -پښتو خپرونه، ۱۳۷۱ل کال، د راډیو ټلویزیون د یو مسوول څرګندونې.
٤۷ -شمس الحق آریانفر، نقش وسایل ارتباط جمعي درجامعه امروز وفردا افغانستان، کابل، ۱۳۷٤ل کال، ۳۲مخ.
٤۸ -پر ۱۳۷٦ل کال د راډیو ټلویزیون د مسئولینو تهیه شوی راپور.
٤۹ -شباهنګ، بازسازی نهادهای فرهنګی افغانستان، ۱۳۷۱، ۱۲۹ مخ.
٥۰ -همدغه اثر، ۱۳۰ مخ.
٥۱ -هیله، ۱ګڼه، ۱۳۷٦ل کال، ٤۸مخ.
٥۲ -سید احمد رها، نقش وسایل ارتباط جمعی امروز و فردای افغانستان، کابل، ۱۳۷٤ل کال، ٦۸-٦۹ مخونه.
٥۳ -پورتنی اخځ، ۷۲مخ.
٥٤ -شباهنګ، بازسازی نهادهای فرهنګی افغانستان، ۱۳۷٦، ۱۳٤ مخ.
٥٥ -هیله مجله، ۱ ګڼه، ۱۳۷٦ل کال، ٤۸مخ.
٥٦ -عبدالرحمن زیارمل، پر ۱۳۷۱ل کال د پوهنې د مطبعې رئیس، هیله، ۱ګڼه، ٤۸ مخ.
٥۷ -هیله، ۱ګڼه، ٤۸ مخ.
٥۸ -سیدامیرشاه حسن یار، وفا، پېښور، ۱۳۷٤ل کال، د غبرګولي د میاشتې ګڼه، ۱ مخ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمدخان زوی پر ۱۳٤٦ل کال، د لغمان ولایت د الینگار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینگار ولسوالۍ د سلینگار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳٦٦ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳٦۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانگې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال ېېرته دپښتو څانگې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸٥ل کال په نوموړې څانگه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره،استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنگه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی .

استادیون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال ابادکې ېېرنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیاد جرگې د غړو له خوا د ېېرنۍ لویې جرگې دلومړي منشي په توگه انتخاب شو.استاد یون په دې جرگه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرگه کې د نوموړې جرگې د دارالانشا د غړي په توگه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنگسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملگرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره گوښه شو.ملگرو ملتونو (UNAMA)استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي.استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېرفرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي،په ګڼو چاپي، رادیويي او ټلویزیوني مرکو کې یې د و اقعیتونو او حقایقو د څرګندبیان له امله د خلکو په زړونوکې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس دمشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي .

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ایښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی،په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او(د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې،سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم څرنګوالی چاپکال

�متکور لومړی شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷

�په اورونو کې سندرې دویمه شعري ټولګه دویم ۱۳۸۷

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- راټولونې:

�هيلي ګډه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�نيمګړي ارمانونه د حيران شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د لوونو فصل ګډه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د نازو انا ياد د سيمينار د ليکنو ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د استاد الفت نثري کليات داستاد الفت نثرونه دريېم ۱۳۸۷

�سيندونه هم مري د اسحق ننګيال شعري منتخبات دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

�د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه

دپوهنوال روستارتره کې اثر دويم ۱۳۸۷

. �د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه

د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷

�په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه

د پوهنوال روستار تره کی اثر دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

�د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷

�که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷

�دپنتاګون ترځنډو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

�د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷

�استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷

�دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷

�د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷

�د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷

�له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷

�ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷

�بېړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

�اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
�هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
�کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
�فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
�مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
�خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
�دکتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
�افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
�پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
�اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
�که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري،الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسېلې هیله لرم.

په درناوي
وفاالرحمن وفا
کابل- افغانستان

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library